

Sarangadhara.

An original drama

in 5 acts.

BY

A. NARAYANADAS.

VIZIANAGRAM.

L. K. S. Rao's S. V. V. Press.

1921.

Price one rupee.

శ్రీకృష్ణ దేవరాయలగ్రంథ భాషాశిల్పం
మైసూరు, హైదరాబాద్

210

సా రంగ ధర నాటకము

31462

ప్రహ్లాద శ్రీమదజ్ఞానాభిధానానామకావ్యము
విరచితము.

శ్రీకృష్ణ దేవరాయలగ్రంథ భాషాశిల్పం
మైసూరు, హైదరాబాద్. 1.

586

మొదటికూర్పు 500 పుటలు.

విజయనగరము.

శ్రీవేదవ్యాసముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము.

1921.

కాపీ రిజిస్టర్.

ప్రొఫెసర్, మైసూరు. 1-0-0.

(148) 94

894 8132
WAR-5

31462
11/12/77

225256

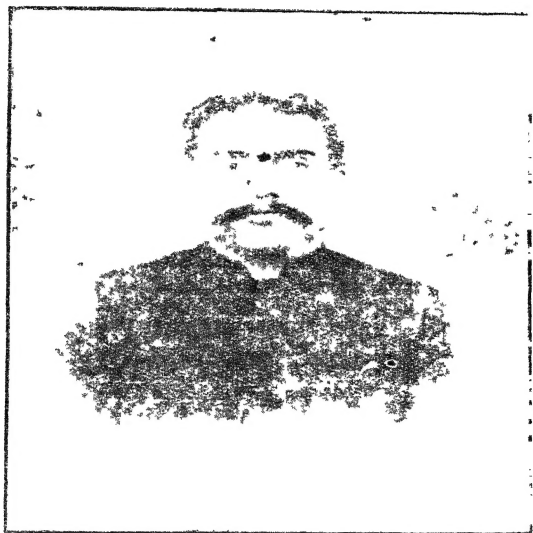
తీర్మాన దేవరాయార భాషానిలయము సుల్తాన్‌జూర్, హైదరాబాద్. 1.

ఈనాటికమునంజిలి పాఠములు.

పురుషులు.

1. రాజరాజనరేంద్రుడు రాజు
 2. మంత్రి
 3. సారంగధరుడు యువరాజు(కథానాయకుడు).
 4. సుబుద్ధి సారంగధరునిచెలికాడు(మంత్రి)కుమారుడు)
 5. మహాకవిగాయకశిరోమణి.
 6. పురోహితుడు
 7. గిలిగింత విమాపకుడు
 8. గిజగన్న రంగులువేయువాడు
 9. జబ్బన్న హంతకనాయకుడు
- స్త్రీలు.

1. రత్నాంగి రాజరాజనరేంద్రునిపెద్దభార్య.
(కథానాయకునితల్లి)
2. చిత్రాంగి రాజరాజనరేంద్రునిచిన్నభార్య
(కథానాయిక)
3. సలసంత రత్నాంగిదాసి
4. అంజంత చిత్రాంగిదాసి

Mr. A. Narayanadas.

శ్రీరస్తు.

సా ర ం గ ధ ర నాటకము.

నాంది.

ను. తనువుంజెంచగఁ దల్లియై ధనములం ♦ దంజేయగందంకియై
మనముదిద్దగ నొజ్జలై నుఖములం ♦ బాగిపింప నిల్లాలనై
కొనసాగింపగఁ బుత్తుడై భయములం ♦ గొప్పంగ భూపాలుడై
యనయం బీశ్వరుఁడీశభాసదులఁ గ ♦ ల్యాణంబు లందిచ్చుతన్.

సూత్ర) — (నాద్యంతమున తెఱవ)క్కచూచి) అమ్మాయీ!

నటి — (ప్రవేశించి) అయ్యా! సెలచేమి?

సూత్ర) — కంటివా?

గీ. చుగలు పలుతెఱగుల ♦ చనులందు డస్సిన

మనను సేదదేర్చు ♦ మనదు నాట్య

కాలయనెడు మంచి ♦ చలివేద్రుఁ జేరనీ

జనుల వింతచవులఁ ♦ దనుచవలయు.

గీ. కంటివా! కాలిదాసాది ♦ కవుల నాట

కములు నెల్లరు వివగ శ ♦ కృములుకానా

కానఁ బనినాటమండీయు ♦ వీనుల కెఱు

కవడు తీయనిమాట ప ♦ ల్కవలె నిపుడు.

విదియునుం రాకి.

ఉ. అద్దముఁబోలి యీజగమునం ♦ దఱికిం గనుపర్చు తప్పలం

దిట్టం మంచిచేయు గడు ♦ పీయని పాటలనించు వీనులం.

గొట్టి భవంబులోన పను ♦ కూరెడు నంచుట జూడవచ్చితి

పెద్ద లిక్కెనాటకము ♦ వీరికి కడుక నేను జాలెడున్.

నటి—తిమకింతయోలో చనమేల? కేరెయెక్కది క్రొత్త
యొకనింత యనునామత తా మెఱుంగనిదా?

సూత్ర—దౌనా నిప్పటి కవులుచేసిన నాటకంబుల నొక
కంటిదాని నేనెంచునంతలో నీవెద్దియైంబాడి సభ్యులకు విం
గిలనర్హము. చూడ!

గీ. ఎండ యొక్కొలది ♦ కొండయొక్కొదివట్టు

లెండ దిగుకొలది ♦ గొండ దగిన

పోలిక గట్టనులభి ♦ ములకాపువైకాళి

దినముఁ గూర్చి పాట ♦ దెలుపవలయు.

నటి— చిత్రము.

వసంత్—చతురశ్శితి.

సంతోసముగ వసంత్మువచ్చెను - కంతునిబలము - గవలన్ హచ్చెను॥

చెలుస్తగమాడి-చెట్టులుగాచెను - పొలుపుగ నెల్లెడ - మెల్లలుపూచెను॥

తుమ్మెదలలరుల-వొమ్మిగ నాడెను - సమ్మరముఁ బికి - సంఘము నాడెను॥

అనిబడుపివస - లందునడాగెను - తుణములపగిది నిశల జనసాగెను॥

సూత్ర— అహా! సీగానాభికార మారాజరాజుచేయుచు
‘జగదానంద’ లె సగసు నడ్డపగించెను.

(అని రామపుత్ర నిష్క్రమింకొనుట).

సూత్ర— ఇది.

உயிர்க்கொடுக்கும் மருந்துகள், சிகிச்சை.

రాజు — మంత్రి! ఈయేడు మనరాజ్యమెట్లు కలిగియున్నది? కావు లెట్లున్నవారలు?

మం— సకలధర్మస్వరూపులయిన తాము రాజ్య మొనర్చు నెవ్వనికెప్పుటికి నేయేలోప మైననుండ నేరము. నవధాన్యములును సమృద్ధిగ కలిగించినవి. కొబ్బరి, మావి, పోక మొదలగువృక్షములు, పత్తి, నీలి మొదలగు సస్యములు మెండుగఁబంపివి. కాలోపయోగముగ నర్జునులు గురియుచు నేకోగంబులందగు లకి ప్రజాభివృద్ధియుం బశువృద్ధియునగుచున్నది. కావులందఱు నేలికకటాక్షంబున సుముఖులై స్వస్థులును భిక్షులై యుచున్నారు.

రాజు— మాతపసెల్లపుడును మారాజ్యము సమృద్ధిగ కలిగి పనిలేననియును, మాప్రిసలెల్లరును హాయిగనుండు వలెననియు ముగిసెదా.

మం— చిత్తము. న్యదేశప్రజలయందేలెడలగల ప్రజల లోకనిఖ్యాతమే? యేలనన? ఏలినవారెన్ననుం బైరాజ్యములు లంకెర ధనము వ్యయపర్చలేదు. ఇచటివారింగాదని విదేశీయులకు సొమ్ము కొల్లఁబెట్టలేదు. సంతతమేలినవారిసమక్షమందుఁగల మాభోజి ముఖ్యసేవకులందుఁ దమకుఁగటాక్షముండుటవలన కాదుగాని, కావులు మొదలుకొని యారాజ్యమునందలి మెల్లయితర ప్రజలనుఁ బేర్వేర తాముదెలిసికొని కాపాడుచుంటు యత్యద్భుతముగ నన్య దేశస్థులుగూడ, జెప్పుకొనుచున్నారు.

రాజు— సంతోషము. (కవిదేశముని) కవికులమునీ!

మన విద్యాపాఠశాల లెట్లున్నవి ?

కవి—

సీ. కనిపెట్టినారు నూ * తన దేశములను న
 తుత్రంబులం గోళ * కాస్త్రప్రవిదులు,
 కనిపెట్టినారు నూ * తన మూలికాలోహ
 చయగుణముల వైద్య * కాస్త్రప్రవిదులు,
 కనిపెట్టినారు నూ * తన యంత్రసామగ్రి
 జనహితంబుగ శిల్ప * కాస్త్రప్రవిదులు,
 కనిపెట్టినారు నూ * తన భాష్యముల వేద
 సమితికెల్లన్ శబ్ద * కాస్త్రప్రవిదులు,
 కాస్త్రముల నన్యదేశ భా * పలంబురాణ
 ములనుఁ దెనిగించుచుండి, క * పులును చింత
 కావ్యములఁ, జుతెల్ల, గ్రొత్త * కథల, నాట
 కముల, నగణితముగఁ గల్ప * నములఁజేసి.

రాజు— ఓహో ! జ్ఞానకమునకు వచ్చినది. చిరంజీవి సా
 రంగధరుఁడు సంగీతమందేగాక కపిత్థమునందుఁగూడ నెక్కుడు
 ప్రజ్ఞకలవాడని తెలియవచ్చెను.

కవి—

గీ. సహజ సంగీత సాహిత్య * సంపదయును,
 ధ్యాయ గాఢీత్య వికాసా * దాన్యములును,
 చక్కదనము స్వతంత్ర రా * జ్యంబునోర్పు,
 బరగు గాజేడి ? సారంగ * ధరుఁడు ధక్క.

రాజు— తొల్లినంతానములేక చింతలంబొంది యెంత యో

నానగ నగదనము, ♦ ఘనమైన తాళము,

లేని తీయదనము, ♦ తెనుగునకే కాని

చదువు నాన ప్రలాభము ♦ భాషలేవి ?

రాజు— బొను ! తెనుగున ప్రతిభావంతము, సంస్కృతమునకు పురుషుల గర్వతయి సహములు.

(నారంగధనుడు, ను బద్ధియు ప్రవేశించును.)

నారం— ఏలినవారికి నమస్కారము.

రాజు— చిరంజీవ.

సుబు— ఏలినవారికి నమస్కారము.

రాజు— చిరంజీవ.

నారం— గురుశిరోమణీ ! అభివాదనము.

కవి— చిరంజీవ.

సుబు— గురుశిరోమణీ ! నమస్కారము.

కవి— చిరంజీవ.

రాజు— కూర్చుండుడు.

(నారం- సుబు- చిత్తము. అని యట్లుచేయుదురు.)

గిలి—చిత్తము. అట్టు, అప్పచ్చి, గారె, బూరె, లెండు.

దగ్గరగూర్చుండువలెను. రాజుగారియొద్ద నందఱిక్తన్న మొదటి
'నన్నన నాది, నాకు' కుల్లదీ ?

కవి—

గ. రాసు. గిరిగిరి ! లక్షల ♦ నందుకొనియును,

నీ నాని మున్న ♦ దొక్కెక్క

మాటితోఁనుష్టపాండు ని ♦ కుక్కకప్పిల్ల

కుసు, మఱియునుకు, మొరటిను ♦ న్నచలులగివె?

రాజు— బాగుగా సెలవిచ్చితిరి. (సారంగధర, సుబుద్ధులనుచూచి) మీపాటవినిచిరకాలమయినది. మీతెనిమిదేండ్లబుశుతలైయున్నప్పుడువింటిని. ఇప్పుడెంతయభివృద్ధి నొందియుండునో? కవగూడి హాయి నొనర్చును.

గిలి— లెండు. మీరుపాట నాకుకక్కపిల్లయాట.

సారం—సుబు—

శంకరాభరణము—ఏకతాళము.

ష॥ వీలినవారి పాలనమున - సెల్లజనులు మనుచుండిరి నుభమున।

ఆ॥ కాలయోగ్యమయినానలుగురియునుగౌరవజాతరకనులపండువై॥యే॥

౧. చిచ్చగాండ్రు మఱి బీదలులేరు - పచ్చెపుకనమగపడెన్వోట।

పచ్చిక బయలుల పశువులు నిండెను - హెచ్చగవృక్షము తెల్లయు బండెను॥ యేలి॥

కవి—

గీ. చిన్నివాండ్రారమిపాట ♦ వెన్నముద్ద

లేసినట్టులు, జున్నుల ♦ నెగచినట్లు,

సన్న, చెలబేలి, జాజులు ♦ జిన్ననట్లు

చిన్నితూదేనె పయిబయి ♦ జిందనట్లు.

గిలి— నాకుకక్కపిల్లయాడి యలసినది.

సారం— యెత్తుకొనుము.

గిలి— ధర్మరాజుగారంతటివారే సర్గమునకుబోవునపుడు సయితము కుక్కందలనెక్కించు కొనగా నేనెత్తుకున్న తప్పా?

కవిశ్వరుడుగాదూ ! పాక్షికము సేసెదరా ? నాకుక్క పెల్లగూ .
నుంగూడ వణికంచరా ?

కవి—

గీ. టిక్కపిల్లలొ నీయాట ♦ చక్కదనము
నెగిడు రబ్బరుచే బంతి ♦ యెగురునట్లు
ఉడుకు నన్నముపై సిద్ధి ♦ వడకునట్లు
శడితిలోబడ్డ యెలుక గ్రు ♦ భిడినయట్లు.

రాజు— అయ్యో ! వీరికికవిత్వమునం దాసుధారియెల్ల.
డునోచూడవలయును. ఎద్దియైనొక సమస్యనిచ్చి పూర్తి నీ
యుమించుడు ?

కవి—

గీ. కవితమెట్టల రావలె ♦ గజపుర డన్న
పూలు—

సాగి కమ్మెచ్చనవచ్చు ♦ తీగెదోరే

సారం—

సాలెపురుగు కడుపులోని ♦ నూలు దోలి

గిలి— నేనుంబూర్తి నెయుచునా ?

రాజు— కానిమ్ము.

గిలి— కొట్టుకదా ?

రాజు— భయములేదు.

పడినెముహుహుహు హుహుహుహుహు ♦ ఎన గుహుహు.

రాజు— పనిత్రొమ్ముకు కుం బెండ్రి మునిగదా ?

ద్వార— (ప్రవేశించి) మహాప్రభూ ! యేలినవారి సంద
గ్ధనమునకుఁ జె-చువాండు వచ్చియున్నారు.

రాజు— రమ్మను.

ద్వార— చిత్తము మహాప్రభూ. (నిష్క్రమించును).

మింతి— యేలినవారిని వేటకై పిల్వూర్చిరికాబోలు?

రాజు— మాకుఁగూడనట్లేతోచెను. వేటాడిచిరకాల
మోసది. సగర కృత్రిమములకన్న వనగిరిసహజములు రమ్యము
లుదా?

ఃవి—

సీ. ఎండమఁ జొరనీక ♦ యెదిగి బల్లలుచుగ
నల్లకొన్నట్టి వె ♦ దుశ్శపాదలు
కొండలబోయు ♦ లెండులై తేలిమి
కుంగుల నీదాడునే ♦ మంగ కనుపులు

రాజు— (సారంగధరసుబుద్ధులనుచూచి) తక్కినచరణము
లను మీరిద్దఱుం బూర్తికేయిండు ?

సుబు—

మేనులుబ్బంగనెఱ ♦ మ్రింగి లావగుచ్చెల్ల
కుంజుట్టు కొన్నట్టి ♦ పెంజిలువలు

సార—

తోడనే బండరాల్ ♦ కొర్లించుకొనుచు గ
ల్లు దిగువకుం దుగ్గి ధృగ్గు ♦ సెలయేళ్లు

ఃవి—

గలుగు కాణిడపుల్లోడ ♦ గాపురింబు

బహుపురుష బుబుల శేఁగలఁ ♦ బగిది నిండ్ల
గట్టైదుమఁగలనైనఁ ♦ గల్లవలకఁ
బోని యెఱుకలఁబొడగన్నఁ ♦ బున్నెమబ్బు.

మంత్రీ— మహాప్రభూ ! అరుగో! పిల్లనగ్రోవుల నుండు
కొనుచు దలలవైఁ బలురకముల పిట్టతెక్కలకుచ్చు లల్లాడనెద్ది
యో పాడుచురాడుచుఁ జెంచువాండ్రిటకు వచ్చుచున్నారు.

(చెంచునాయకుండు భార్యయగు సింగితోఁ బ్రేక్షించును).

బేహగ్=త్రికృగతి.

ప॥ కొరనుజూడఁ గలిగెసింగి - దోసములఁ దొలంగి

అ॥ గరుపారిన మేనుపొంగి - కనులవండువై చెలంగి॥ దో॥

౧. పున్నువచండురునిమాడ్కి - బోలుచుని మోము.

కన్నులంను నెనరుచిందు - కడింది జగజెట్టియెస॥ దో॥

రాజు— కనికరమా చిన్నదియనినట్లు కాన్పించు చున్నది
యాటచాలించుఁ డలనటదీర్చుకొనుండు.

కవి—

గీ. చీర సింగారము న్వింత ♦ సిగ్గు లోర

చూపు లొయ్యారపునడలు ♦ సోయగఁపు

మాటలున్ గాణివాసంపు ♦ గోటులేక

పుట్టచక్కదనమె చెంచు ♦ బోండ్లకలర.

చెంచునా— మమ్మేలెఱితియ్యనిసావీరి ! మాపాలిటిపేరు
పా ! నీయడుగుల మొక్కిక్కెదనానినిచన్ను దీవించి కావంతు
మాయప్ప ! నీలిడ్డలముగసుమ్ము.

రాజు—నీవు, నీబిడ్డలు, నీచుట్టములు హాయిగనున్నారా ?
మియడవులు బాగుగఁబడినవా ? మఱిమివితలు ?

చెంచునా— సామీ! అడవు లీయే డన్నిపంటలుంబండి
నవి. నీబిడ్డలందఱు హాయిగనున్నారు. పండ్లివె. తేనెయిడెపు
చ్చుకొందు. మావేల్పా! ఈయేటివితలు బిడ్డఁడను మనవిచే
సికొనెదను. కారుదున్నలు, గొరబోతులు, దుప్పులు, పులులు,
పంతులు కొన్నిచెలరేఁగి మాపంటచేలంబడి చెటచున్నవి.
వేటాడరండు మాయేలికా !

రాజు— సంతోషము. మీకొక్కచొప్పునఁగప్పకవేటకు
వచ్చెదము.

చెంచునా. బిడ్డఁడను, మొక్కినసామీ! సెలవిమ్ము.

రాజు— మంచిది.

సింగి— నీబిడ్డను సెలవిమ్ము. సామీ !

రాజు— చెంచెతా ! నీకేమికావలయునో కోరుకొనుము.

సింగి— మాయప్పా! మావేలుపా! నాచోడిగాఁడు పేఁడు
చల్లగనుండ దీవించు సామీ !

రాజు— మంచిది.

(చెంచువాండు నిష్క్రమింతురు.)

రాజు — మహాకవిగాయకశిరోమణీ ! చూచితిరా ? కవిక
రమెంత స్వల్పసంతుష్టియో ? యాచెంచెతా కోరినభాగ్యమంత
యును దినధర్మముకొక్క ట్లేనుమేయు ?

మంత్రీ— క్కడివారి నెవరినైన నేలివారు కోరుకొమ్మ
ఎనవో నించుమించుగా నేలికగడ్డయనే యడిగెదరు.

కవి—

గీ. ఏమి భృత్యత సంతుప్త ధైర్యతనయము
నమ్మకంబంత పాధువి ధనయమునెంత
దోసమెఱుంగని యిక్కిరా ధులనుజూచి
బూటకపునాగరులు సిగ్గు పొందవచ్చు.

మంత్రీ— ఒరిగిలిగింతా ! ఏమాయల్లర? ఎందుకట్లుకడు
పునాదుకొనెదవు ?

గిలి— ప్రభువునంటివారుసహితమువేళమించియు నాకలె
మఱచియుండఁగా నిప్పాసుకడుపునకెక్కడి యాకలివచ్చినది ?

రాజు— బాగుగజ్జాపకమునకుఁదెచ్చితివి. ఇప్పుడెంతవేళ ?

కవి—

ఉ. వేపవిచ్చొద్దు నట్టనడి ధిన్నుననిబ్బడి యెండ నిప్పుగాఁ
జేసెడు మేనీడ కడుఁ జిన్నఁగఁదగ్గి యడుంగు తెంతకున్
చాసెడుఁ జెట్టతొట్టలన ధింగి దగంబడి పట్టలెడన్
సూసెడు రెండుజాములది ధిగో గడియారము కేవేసెఱున్.

గిలి— నాపద్యము వినరా ?

రాజు— కానీ.

గిలి— కానియున్న నినికకు సెంగలైననొని వెక్కకుంది.

నా ! చూడము.

గీ. పొట్ట వెన్నెఱిగది చల్లి ♦ బువ్వ యరిగె
 నోరు తాలింపుపసివట్టి ♦ యూదుమండె
 వేడిగాడ్పులుచెవులందు ♦ వెడలజొచ్చె
 ఇంకమీరలు లేవరే ♦ నేమి నేతు.

రాజు— మంత్రీ! వేటకై ప్రయాణంపు ప్రయత్నములఁజేయుము. ఇంకమాధ్మాహ్ని కక్రియల కరుగుదము.

(అందఱును నిష్క్రమింతురు.)

ప్రథమాంకము.

సమాప్తము.

శ్రీరస్తు.

సా రంగ ధ ర నాటకము.

ద్వితీయాంకము.

[ఉద్యానవనాంతర్గత సౌధము.]

(ప్రవేశము: — సారంగధరమబుద్ధులు గిలిగింతతో.)

సారం— నేస్తమా!

గీ. అడుగులన్ మోములందుఁ గెం ♦ పలరుమండఁ

దెల్లపురివిచ్చి యందియల్ ♦ ఘల్లనంగ

మెడనుఁబైకెత్తి యింపుగ ♦ నడచుచుండె

నాడ రాయంచపాపుర ♦ మదిగొచూడు.

సుబు— అయ్యా! చిత్తగించితిరా? యీగోధుమవన్నె
మగపాపురము మాటిమాటికిఁ దన కవపిట్టతెక్కలందుఁ దన
తెక్కలంజూనుపుచు దానినోటికి గింజలేఱియందించుచుఁజందు
లుదొక్కుచెట్లు వేడుక చేయుచున్నవో?

గిలి— మీదిమగది, మీదియాఁడుది. నాదియందున కిం
దునకు నడిమిదానివలెఁ గన్పడుచున్నది. పెట్టంజేరదు. పుజం
న ఎగువది.

సారం— నీచేసరి నపుంసకలింగమా గిలిగింతా యధే
చ్చగానన్ని తావులంజరింపఁగలవు. స్త్రీలునిన్నుఁజూచిసిగ్గునొం
దనక్కఱలేదు. మగవాండ్లు నీపైమీసముదువ్వనక్కఱలేదు.

గిలి— గబ్బిలమువంటిది నాబ్రతుకు. పిట్టలలోఁబిట్టను.
మృగములలో మృగమును.

సారం— ఏమోయి నేస్తమా ! మనకోడె డింకీపావురమె
గిరించి వేడుకచూతుమా ?

సుబు— చిత్తము గాని, క్రొత్త పెంపుడుపిట్టపైకి బాటిపా
వునేమో ?

గిలి— దానికిఁ బెట్టయెక్కడనైన నగవడినదో మఱిమీ
యొద్దకు రాదు కాబోలు సుండీ ?

సారం— సారంగధరుని పుంజునకట్టి కక్కుతిఁ గలుగనే
రదు. నేస్తమా ! దీనినెగురవై చెద చూడుము.

గీ. గాలికదురుగఁ జనగఁ ♦ క్కలు విదలుచు

గాలితోడని పోవగఁ ♦ గదలకుండు

వీటికగున దిగువలందు ♦ నీఁదునట్లు

పాచుచున్నది నాముద్దు ♦ పావురంబు.

సుబు— అదిగో ? నాపావురమిప్పటికి తమపావురముదొ
జేసినది. రెండునునొకదానివెంటనొకటి చక్రాకారంబుఁగఁదిరు
గుచున్నవి.

గిలి— నాపావురము నావలె నాఁకలికూటిది కాబోలునె
తయెగురవె చిననెగురక గింజల నేటికొనితినుచున్నది.

శ్రీకృష్ణ దేవరాయ . ధర్మబోధిని . మల్లానాథాచార్య . ప్రథమాంశ . 1.

ద్వితీయాంకము.

17

సుబు— అగ్గీ ! నాపావురము మొగ్గులువైచుచిటకు దిగివచ్చుచున్నది.

సారం— ఓయీ ! అదేమోకాని నాపావురమునకింకను దిగుటకు మనసుపుట్టక మిన్నందుచు నరుంధతివలె నగపడియగ పడకున్నది. ఎప్పటికివచ్చునోకదా? నీకగపడుచున్నదా?

సుబు— యీ పాపపుభూమిం జేరనొల్లక స్వర్గంబున కరుగుచున్నట్లు తోచెడును.

గిలి— నాపావురముసరి. దీనికి స్వర్గసరకములు రెండును నక్కఱలేదు. హాయిగ మెక్కుచున్నది.

సుబు— సోమరిపోతున కింతకన్న పనియేమి?

సారం— నేస్తమా ! ఇదిగో! నీపిట్ట క్రిందికిజేరవచ్చినది. ఆహా ! నాపావురమెప్పటికి వచ్చునో? నాకేమియుం దొంచకున్నది? ఎంతమాచిన నగపడదు? గాలి దాని నెటువైపునకుఁ ద్రోసెనో? గాక యేదైన నొక పాడుగద్ద దానినివెంబడించెనో? అయ్యో ! నాముద్దులపాడువమా !

సుబు— అయ్యా ! చింతించెదరేల? నిముసమునకో ఊణమునకో దిగివచ్చును.

గిలి— అగపడిపోవలె? రాకపోవలె? దేవుడా! అదిరానియెడల నీకొక ముచ్చీముంటెమీఁదుకట్టెరను?

సుబు— అదిరాకున్న నీకేమి లాభమురా?

గిలి— ఏమిలాభమా? దానిబింగురుగూరినెల్లయముగనా

పాపురనుభికారము. నెందచచ్చుగదా ? మీఁది యుద్యోగివని
కొందివాఁడు కోరఁడా?

సారం— ఓరీ గిలిగింతా ! నీకు నవ్వుగనున్నదికాని నాపా
పురముపయినాకెంతయాసగనున్నదోనీకుఁదెలియునా ? దానిపై
నే బ్రాణముంగూడఁబెట్టెదను. (సుబుద్ధివైపుచూచి) నేస్తమా!
యేమి ? దానిజాడయైనంబాడకట్టదా?

గీ. తలను వ్రేళ్ళనడుముఁ ♦ దవరఁదిప్పుచునాడు

చేతిలోన వెల్ల ♦ చిటురుమాలు

పగిదినుందు వెపుడు ♦ పాపురమా నన్ను

నెడయ నీపఁచెక్క ♦ లెట్టులాడె

గీ. చలిదియైనఁ గుడువఁ ♦ వొలుత నీకాహార

మిడక నిదురినైన ♦ నీవు కనులఁ

గట్టుచుందు విట్టి ♦ జట్టాదారునిఁ బాసి

పాటిపోవఁ దగునె ♦ పాపురంబ.

ఏమిసేయుదును ? దారిలోసాముకొల్లమ్రొయినవానితెఱం
గున రిత్తచేతుల నింటికెట్లేగుదును ?

గిలి— మూచిన్నప్రభువువారికెల్లపుడు నొకచేతపుస్తకము
వేరొకచేత బారువము నుండుచువచ్చెను. ఇప్పుడు పాపురము
కట్టలనిస్త్రీసల పాటిపోయెను. అట్టిమీఁదనీనిచారముచేబ్ర
భువువారు పుస్తకముగూడఁబట్టక వారు సెలనిచ్చినట్లురిత్తచే
తులతోఁజూల్చబడి యోచింపబడినట్లునివలెనొప్పుగఁదిరు
గుచుండుదు.

సారం— ఓరీ! శనిరత నీవెక్కడపోతాతివి? నోరుచూసి
కొనుము. (సుబుద్ధినిచూచి) నేస్తమా! నలుదట్లుపరికించుచు
న్నావా? యెందైననగపడలేదా?

సుబు— అయ్యా! చిత్తగించుడు. (చేలితోజూపుచు)
మీసాపుర మావై పునకుఁ జక్కవలె దిగుచున్నది.

సారం— (చూచి చప్పట్లుచలుచుచు) హద్దీ! ఔనాను?
నేస్తమా! నాసాపురము నాకగపరిచిసందులకుఁ గోరుకొనుమెద్ది
యెరనిచ్చెదను?

సుబు— ఏలినవారి కటాక్షముండినఁజాలును. నాకేకోరిక
యునులేదు.

గిలి— ఏమకొండల తిరుపతివెంకన్నకొక భోడిరాగిచెంబు
మీఁదుకట్టినాను. ముడుపుచెల్లించవలయుఁజుండీ.

సారం— నేస్తమా! అదియెక్కడ దిగుచున్నదో కనిపెట్ట
వలెనుసుమా?

సుబు— (అకసమువంకచూచి) అన్నా! మీసినతల్లిచిత్రాం
గిదేవిగారి మేడవైకొలుగుచున్నది.

గిలి— చేతగలరూక నూతఁబడినట్లే?

సారం— నేస్తమా! యాసాపురమును దీసికొనివచ్చుటకీ
సపుంసకలింగమునుఁ బంపింతమా?

సుబు— చిత్తము.

సారం— ఓరీ!

గిలి— తాముచదుకొన్నవారుకదా ? ఓరీ! యేలింగము ?

సుబు— ఓరీ కాకోసీ యననలెనాయేమి ?

గిలి— ఇద్దటికిద్దటే ? ఇదేనా మీరుచదివిన వ్యాకరణము ?
ఓరీయోసులకుమధ్యగానన్నబిలిచినందప్పనేజులకచేపలుకను.

సారం— ఇకనవ్వులుచాలించిమా పినబిల్లి—

గిలి— మాపినతల్లి.

సారం— (నోపముతో) గాకలుక నచ్చుచున్నదిసుమా ?
భద్రము. అత్తెడ్డమనఁ దెత్తెడ్డచుని ఎన్నుగానక వదరఁబోకు.
సీస త గమేగి నానమస్కారములు మనవిచేసి తమకొడుకుసా
రంగధరుని పాపురము తమమేడచెంత వ్రాలినది. దానింబట్టిం
చి దడుచేసి పంపించనలెననినామనవిచెప్పి పాపురముచు ద్వార
గాఁదీసికొనిరమ్మ. పొమ్మ. మేమీప్రాంతముననే నీకొఱకెదు
రుచూచు చుందుము.

(అలి ముళ్ళరు నిష్క్రమింతురు.)

[స్థలము= చిత్రాంగిమేడగో కాకపందేశము.]

(అంటిత పాడుచుండును)

చిత్రా— (ప్రవేశించి) తేననక్కఱలేదు కూర్చుండుము.
ఏదేదీ ? అంటితా ! ఎంతచక్కనిపాట పాడుచున్నావు ? మఱి
యొకసారిపాడుము?

అంటి— నాపాటబాగుగలేదని కాఁబోలు నమ్మగారు హా
స్యముచేయుచున్నారు ? నేర్చుకొన్నది కాదుకదా ?

చిత్రా— వలపు, పాటయును వానియంతట సవియేకలు గనలెనుగాని యెరులుమప్పిన నేపాటినచ్చునా? బలిమిపెట్టి నేర్పినపాట, బలిమిపెట్టి చేసిన పెండ్లివలె దిన్నపడనేరదు. కాని యేదీ? నీవిప్పుడు పాదుచున్నపాట? వినుటకెంతో ముచ్చట గానున్నదా?

అంటి— చిత్రా ము.

శ్రీరః — అటచావు.

ప. ఈడు రదిరిన వన్నె - కాండు దొరుకకున్నది

జేడెడవ్వన మేటికే - ముమ్మాటికే॥

అ. వాడి కయసుదీరం - గూడలేని ముది.

వాడు మగండైన - వాడుదెట్లు సయికు॥ ఈడు॥

ఇంతవఱకే నాకువచ్చు నీముక్క నేనెక్కడనో విరిటిని. ఒకగడియక్రిందట నేనెక్కడికువచ్చుచుండఁగాఁగోటముంగలఁ బాదునములు నెగరించుచున్న యొక నవమస్మధునింజూచినా నుగనుక నిపుడునాకిది జ్ఞాపకమునకు వచ్చినది.

చిత్రా— ఎవరా నవమస్మధుఁడు?

అంటి— మిటియెవరు? మీసవతిబిడ్డఁడు.

చిత్రా— ఏదేదీ? ఇండాక నీచేతికొకయుత్తరమిచ్చి దాఁచుమన్నానుగదా? ఏమిచేసితివి?

అంటి— ఇదిగో! నాచీరకొంగున ముడివైచితిని.

చిత్రా— అంటింత! నీవు నాకుఁబ్రాణమువంటిదానవు సుమా. నామనసునీతో చెప్పెదను. అందరానిపండ్ల కాశే యెందుకు— పోనీ! యెందుకు?

అంటి— ఏలినవారిమాటనా ప్రాణములోఁదాఁచుకొందును తమకీ సందియమేల ? సెలవిండమ్మా ?

చిత్రా— ఆడుపుట్టుకకన్న బాపముకదా ? అస్వతంత్రపు బ్రతుకు ? మనసులోని మాట పై కనవాటము కాదుగదా ? ఆతఁడు— పోనిమ్మెందుకీ యరణ్యరోదనము ?

అంటి— మనలోమనముచెప్పుకొనుట కింతజంకా ? పెద్ద ప్రభువుగారు వేటకు వెళ్లునప్పుడు మీతోఁ జెప్పలేదా ? వారుమీమనసుంబట్టి సంచరించలేదా ? తమకెందు కీచిచారము?

చిత్రా— వారు వేటకు వెడలినారాయేమి ?

అంటి— చిత్రము.

చిత్రా— (స్వగతము) ఎంతమంచి సమయము. (ప్రకాశముగా) అంటితా ! నేనాడజన్మ మెందుకెత్తితిని ? నాకన్న నొకకూలిదైనమేలు. నాబ్రతు కీవంజరములోని చిలుకవంటిదికదా ?

అంటి— ఎందుకట్లు కుండెదరు ? పెద్దప్రభువువారేమైన నన్నారాయేమి ?

చిత్రా— నీవింకను బెరటిదారి నేయున్నావు ? పెద్దమాట కేమి ? చిన్నమాట చెప్పవుకదా ? అంటితా ! నీమగఁడు పడుచువాఁడా ? నడికాలపువాఁడా ?

అంటి— అమ్మా ! నాసౌఖ్యమేమని మనవిచేయుదును ? మొట్టమొదటనొకచక్కనిపసుచుమగనికిమావారలుమాటలాడి

తుదకు నలువదేండ్లవానికి డబ్బుకక్కు తీచే నన్ను మ్రొక్కు
పిల్లనలెగట్టఁబెట్టిరి.

చిత్రా— ఇద్దఱమొక్కనోమే నోచినాము. పావురముల
నెర్రెగిరించుచున్నారని చెప్పినావు ?

అంటి — (తనలో) ఈపెమనసంత సేపటికి బయలుపడినది.
నాచేతికిమే యిచ్చినయుత్తర మాతనినిరమ్మనుమనికాబోలు ?
ఈసంగతి నాతోఁజెప్పుటకు జంకినది. నేనిందుకుఁ దగినట్లేన
డిచినయెడల గొప్పలాభముండును. (ప్రకాశముగా) అమ్మా!
మీసవతికొడుకు.

చిత్రా—(తనలో) పెండ్లికొడుకు(ప్రకాశము) ఏమన్నావు?

అంటి— మన సారంగధరప్రభువువారు.

చిత్రా— అంటితా ! నాయెడలు పరవశమగుచున్నది,
ఇకదాచలేను. నీమనసులో నుంచవలెనుజుమా ఏకాంతము.

అంటి— (తనలో) పాపపుబుద్ధిగలవారు గోడనుజూచిన
యితము బెడరెదరు ? (ప్రకాశముగా) సెలవిండమ్మా, నా
యొద్దమీకు దాఁపఱికమా ? మనలోమన కేకాంతమెందుకు ?

చిత్రా— ఆచిన్నవాని చిత్రముం జూచినపుడే నాయెడ
లు ఝల్లుచునున్నది. ఆతనిని స్వయముగఁ జూచినయెడనే
మగునో ? మొదట నేనతనికే మాట్లాడఁబడితినిజుమా ? దేవుఁ
డాడదైనచో నిట్టివిరుద్ధ ఘటన చేయునా ? మతి యొక వోట
గున్నన మరొక వోటయెవ్వ నానని. ఎందుకొక్కొక్కముగలు ?

నావంటిదానికి జక్కదన మెందుకు? జవ్వనమెందుకు? బూడిదలోఁబోసినవన్నీరు. మాటవాసి కంటినిజూచు? అంటింతా మఱెందుకుఁగాదు.

దావారిక — (ప్రవేశించి) ఏలినవారి సందర్శనమునకు సారంగధరప్రభువువారి యొద్దనుండి గిలిగింత వచ్చియున్నాఁడు.

చిత్రా — ఏమేమి? సారంగధరుఁడు-సారంగధరుఁడు-సారంగధరుఁడు.

అంటి — తమనముఖమునకు సారంగధరప్రభువువారు గిలిగింతను బంపినారట?

చిత్రా — రమ్మను.

దావా — చిత్తము. (నిష్క్రమించును).

చిత్రా — (తనలో) తానేరాఁగూడదా? కన్నలారఁజూచుకొననా? (ప్రకాశము) అంటింతా! సారంగధరుఁడే యిందువచ్చినట్లుపాయమాలోచించఁగలవా? ఆయనఁగూడవేటకుఁజనిరి. ఎంతమంచినమయము? నాకంతయవృత్తముపట్టునా? పోనీ, నీచేతికిచ్చిన యుత్తరముఁజూపించి వానిని దోడ్చుకొనిరాఁగలవా?

అంటి — అమ్మా! యుత్తరమెందుకు? లిఖిత మెన్నటికిని గూడదట. మీరుతోంపర పడవద్దు. నేనుమందుగా గిలిగింతతోమాట్లాడి చిన్నప్రభువువారిండువచ్చుచుంటున్నాను. నానేన్న తామెచుకరా? (నిష్క్రమించును.)

చిత్రా— (తనలో) అంటిగిల నెరజాణగేను. వీడైన నొక
పన్నుగను పు... (తనలో) ఇంకా వీరమహిమ...
... అది మునివిత యుక్తు లున్న...
... నొక...
దేవుడురక్షించి యాయననూడ మూరలేకుంట గొప్పలాభమే?
పిట్టకైననుం దెలియనీఁ గూడదు. వాడు వచ్చిన తోడనే
కోడుకు మిచ్చపైఁ గొగిలించు కొనెదను. నిప్పు దాపున వెన్న
యెట్లు కరుగ కుండును? వాడును గొర్రె జవ్వనము కల
వాడు, నావంటిసాగసరి కౌఁగిలుబడ్డప్పు డెట్లాఁగఁగలడు? ఎల
పుడుకు వావియేమి? బలిమినైన మరులుకొల్ప లేకపోదునా?
టర్చుకొనుము హృదయమా! నాజీవిత కాలములో నేఁడనీకుఁ
బండు. పాపమో గీపమో కోర్కెదీర్చుకొననిబ్రతుకు పుట్టె
మిబ్రతుకు? మనసున్నవాడే మగఁడు. వాడు వచ్చునంత
లో సాగసుగ నలంకరించుకొనెదను? వానితో నాకుఁ జెప్పి
మాటలు జరిగినపుడే వానికిఁగూడ నాపైని మనసున్నట్లుతెల్ల
మయ్యెను. హాసారంగధరా! అలమేలుమంగ దేవతా! నా
కోర్కె దీర్చినయెడల నీకోపురమునకు బంగారురేగు లాపించె
దను. (అనివిష్కరించుచును.)

స్థలము = చిత్రాగిరి గుహ్యము.

ಕೆಲಸಗಳು : ೧) ಪೇಪರ್‌ಗಳು.

$\frac{d}{dt} \left(\frac{1}{r^2} \right) = -\frac{2}{r^3} \frac{dr}{dt}$

నేనిక్కడకిఁ బంపఁబడినపుడెల్ల గంపెను హాస్యములు నన్నెను
 చుండును చాలికఁజ్ఞానాభిషేకంబు నాతొడపులు నొప్పించి
 నవ్వుచుండును. నీవింకెను నీచుండును. పంపినపుడు
 రానిమనుష్యులైన సజ్జాక విధిలేదు. ఇంకిన్నా బ్రతుకే మేరకమోహ
 నున్న చిన్నులపంటిది. అందఱును హాస్యపుకత్తులు నాడెచూ
 ఁచుందురు. కాని నన్నెక్కనక్కెములాడుట, దూలగుండినం
 టుట, కంఠగొంగుట్టరేచుట, కత్తి నాకుట, సరేగాని యెంత
 నానినై సగొలుపులొంగదీయునుగదా? ఒరులచిత్తము కనిపెట్ట
 వలె, ఒడరానిపాట్లుపడవలె, కానిగల్గు కఱవవలె? ఈజానెను
 నొట్టకై కదాయంతకక్కూతిక. అదిగో! యంటింపనిచ్చుచున్న
 గి. ఇదిగాలుగాయ, గయ్యాగిగంప, వగలనంకాయ. చిత్రాంగి
 డెహిఁ దోడివంటిది.

అంటి— (ప్రవేశించి) ఓరీ! ఓసీ! గిలిగింతగారూ! చా
 లాదినములకుచీరాక. నీవునామగడవై సహోనిన్ను నాపైటలో
 నిముడ్చుకొని దాచుకొనక పోదునా? యామామిడిపండ్లుకా
 వలెనా?

గిలి — కొంచెంకూచు, తట్టపూచుకూచు, నీయారాలు
 గాములు నెక్కె

అంటి — ఇట్లుగా చూచి వచ్చి వచ్చి గిలిగి
 యిమన ?

గిలి — నేను నీకొక ముంపులతో గాలివాతము బిచ్చ

చక పోవుదునా, రసము పిండించకపోవుదునా, నీబలు పెండించకపోవుదునా ?

అంటి— అదియే ముఖముననే యుద్ధనీడవచ్చు. గిలిగిలతా! హుళిమునకేమిగాని మఱేమిపంట్లం ?

గిలి— మిమ్ముపింతలు, తేల్లబిడ్డముగ. పాటిమోనిక. ఏమిగా పోయి యే నెప్పటి యాట లనునట్లు ప్రభువు లేనో మిమ్మపైని నన్నిక్కడికంపుట, మీరండలును నాని వట్టినుచు చుంటు మీ లివవేమో గబ్బిలములనలె నంగం నుండి లాడుచున్నవి.

అంటి— గిలి చ్చుటాగు వాగక చెప్పు మెందుకు నిచ్చి నారంగధరిప్రభువువాడు పంపించినారు ?

గిలి— నమమ నీరాయబారమెందుకు ? పిలువనికేరంటకము, చెప్పనివిందు. చిత్రాంగిదేవిగారితో నే నే చెప్పుదును. నన్నరమ్మన్నారుకారా ?

అంటి— నేడవ్వుమంట, దేవిగారికి జ్ఞాపకముగవేయచ్చిందే. ఈదినమున నాపెరు బేముఖముచూడు ని నోటయంట. ఈవ తమానము నన్నుదెలిసికొమ్మని పంపించి.

గిలి— వేడిముఖముచూడనని నామెంగి నూ ? అట్లైన నాదమునిముచూడనని నావ్రతము. పోని ! ఆపెచేనల్లయే తప్పెను. దేవిగారితో చిన్నప్రభువువాడు మనవిచేయుమనిసి లుచ్చిసారు. వారిపావురము దేవిగారిమేడపైనివ్రాలినది. అట్లుంచి చాటికిప్పుంచ మన్నా ప. కొటగూడు సారంగధర

ప్రభువువారు నాకొఱకెదురు చూచుచుందుమని వాక్రుచ్చినారు. అదిగో! నాకుక్కపిల్లవాడు నాకొఱకెదురుచున్నది కనుకనేనందేగవలెను? నీవుత్వరగాపాపరమునదినికొని యంతలోరావలెనుసుమా? ఆలుమగల కంటింతా!

అంకి— మంచిది, వైలులోఁ జక్కిలిగింతా!

(గిలిగింత నిష్క్రమించును.)

అంటి— (తనలో) సారంగధర ప్రభువుపై జత్రాంగిజేపికిమోహము ముమ్మరముగా నున్నది. ఎట్టియైన నొక యిత్తుపన్ని యాతని నాపెకన్నులయెదుట నీదినమునఁ బెట్టనియెడల నీటితో నాపెబ్రతుకును నాబ్రతుకును తరె. ఇప్పుడు నాబ్రతుకు మంత్రీవాని గండముపామెతగా నున్నది. ఈపారునము గూడ నాపూన్ని నెరవేర్చుటకే తప్పకయింపు వచ్చినది. ఇది యునొకమేలే. తానీచూచెదను. (ప్రకాశము) ఓయీ! గిలిగింత ముంతా.

గిలి— (ప్రవేశించి) వచ్చితి నంటింత బాంతా.

అంకి— (ఉత్తరమీఁబోవుచు) ఇదిగో! పోనీయెందుకొకడే విగారిదివలె కేయాపాపురముంబట్టి తమయొద్దనుంచుకొన్నారనిచిన్నప్రభువుగారితోఁదల్లియొద్దకుఁ గొడుకువచ్చుటకేమియభ్యంతరమనిదెలుప నొనరించినారు గనుక నీవేగి చిన్నప్రభువువారితోఁబూర్కొనిరా.

గిలి— చిన్నము. నీనోటినివాదనే నడుచుకొందును.

(నిష్క్రమించును.)

అంతః— నేను మేడవైననుండి సారంగధరునిరాక చూచిదే
వికలైతిని మఱింతబాగుండును. (నిష్క్రమించును.)

చిత్రాంగి పడకగది.

(చిత్రాంగి పాన్పువయిఁ గూర్చుండి యద్దమచూచుకొనుచుండును.)

కానా— (ప్రవేశించి) యేలినవారిమేడవై నొకచక్కని
వెంపుడుపారువము వాల్చి నాకుదొరికినది. దీని బంగరుటందె
లబట్టిమాడ నిస్సంశయముగఁ జిన్నప్రభువువారిదిది ఏమి నే
యుమని సెలవు ?

చిత్రా— అదీ ! యేదీ కోరనికొరకే నావేతికిమ్ము. నీ
వుపోయి అంటింత యెక్కడనున్నదో తోడ్చుకొనిరా.

కానా— చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

చిత్రా—

గీ. తెల్లమొగలిపువ్వు ♦ తెఱంగున నావన్నె

కానిచేత ముద్దు ♦ గాంచు నిన్నుఁ

బోలఁ జూలనట్టి ♦ పున్నెంబు నాకెప్పు

పట్టు చెప్పుమమ్ము ♦ పాపురమ్ము.

క. వన్నెన్నఁడైనఁ దలచునె

చిన్నితనము నాటి నాదు ♦ చిత్తరువు పయిన

గన్నిడువె వాఁడు చెప్పవె

నిన్నున్ బ్రతిమాలుకొనెన ♦ నే పాపురమా.

ద్వితీయ సారంగధరుఁ డిందుఁడచ్చుకొని సంగియగులేకు. తీరి

నిదన పాణిమువలెజూచుచుక్షణమయిన విడువడనివినుచుం
దును. అంటిత యేమియొకనురాలేదు. యుగములైనట్లెంత
యాలస్య మైనది. అది సారంగధరుని దోడ్చుకోనక రాదు.
నిశ్చయమే. నాయెడమకన్న బెదరుచున్నది. తప్పక వానిని
నేజూడగలను. నాకోర్కె దీఱగలదా హా! ఇదియేమి నా
కొకవితయుల్లాసమిపుడు పొడముచున్నది. నాముద్దుల సారం
గధరుడిందు వచ్చునంతలో వానిపటముచూచుకొని పాడుచుం
బట్టజాలని యీమోహమునకుఁ దెరువు చూపెదను.

కరహరప్రియ—త్యక్తిగతి.

ప. నిన్నుఁ దలఁచుకొన్న కొలఁది - నిబ్బరంబు లయ్యె!

వన్నెకాడ నిన్ను గుర్త - గొన్న మోహమయ్యె!

నిన్నుఁ జూడవన్న కనుల - నిద్దుర కఱవయ్యె!

కన్నె తనమునుండి నీసా - గనుపయి మనసయ్యె॥ నిన్ను॥

౧. తలఁచుకుందునన్న మదికి - దగులు మందులయ్యె!

చెలఁగి నీదు పేరువిన్న - చెలికి విందులయ్యె!

ఉ. చల్లని గాలి నిండుగల ♦ జాబిలి యామని పండుతోటలో

నల్లిన మల్లెపువ్వుపాద ♦ యచ్చటఁ జిన్నులఁజిమ్ము జంత్రీహా

మొల్లపుచిల్కపాట యట ♦ మోహముదీటుట వన్నెకానితో

మెల్లని సోయగంబునడ ♦ మీటుటయబ్బునె యట్టిముచ్చటల్.

అయ్యయో! నేపెట్టిదానివలెబాడుచున్నాను. ఎవరయి
నవిందురేమోయికఁజాలించి యాలక్కమేడలోఁబాస్సునలంక
రింపించుచుఁగిటికీనందులనుండి సారంగధరుఁడు వచ్చుచున్నాఁ
డేమో కనిపెట్టెదను. (నిష్క్రమించును.)

శ్రీరస్తు.

సారంగధర నాటకము

తృతీయాంకము.

ప్రదేశము: కోటయొక్క ముందలిభాగము.

ప్రదేశము.- సారంగధర నుబుద్ధులు.

గిలి— (ప్రవేశించి, తనలో) నేడప్టమియట. అప్టమియం ద్రుడు వైధనతారవలె చిన్నప్రభువువారు, పినతల్లిగారు సమావేశమయ్యారు. నేను రాయబారపు గొట్టమునయితిని. నేడేదో యుద్ధమవుతున్నది. నాచేతికి బావురమెందు కీలేదు? పేడిముఖము జూడనని యిన్నాళ్ళనుండి లేనిచిత్రమిప్పుడుమాత్రమెందుకుచెప్పుమా? ఏదోకీటుకున్నది. సంపన్నాంధులొరులమనసు నొచ్చునేమోయని తలచరుగదా? ఆమెనాముఖమెందుకు చూడగూడదన్నది? ఉప్పుపులుసులు దిన్న దేహముల కన్నిటికి నభిమాన మొక్కటియేకదా? ఇప్పుడలాగున నన్నది కాని పేడిముఖము, కోడెముఖము, నాడేముఖముతుదకన్నిటికి నొక్కటియేగదా మర్నాద. ఉన్నమాటన్నది నాకెందుకీ కలుగునంట? కాని, నేనుప్రత్యేకముగా జన్మప్రభువుగారి నా

మొరమ్మనుటచూడఁగా నేవోయొక విపరీతమున్నట్లుతోఁజ్ఞుచు న్నది. పాపము, పాపము, పుణ్యము, పుణ్యము నా కెందుకు? నాపనియేమో నేజేసెదను.

(సారంగధర, సుబుద్ధులును సమీపించును)

సారం— (ముందుచూచి) అడుగో! గిలిగింత—

సుబు— పరీక్ష నేఱవేఱనివానివలె ముఖమువ్రేలవేసికొని వచ్చుచున్నావేమిరా?

సారం— యుగము లుండిపోతివి. పావురమేదిరా?

గిలి— నాకుక్కపిల్ల మధ్యదారిలో నన్నెంత యల్లరఁజెట్టి నదో మీకెటుకా?

సారం— ఓరీ! నేఁ బారువముమాట నడుగుచున్నాను. నాతల్లికదా? యామొద్దు సంపినకన్న నేనేపోయి నాముద్దుల పారువముందెచ్చుకొన్న బాగుండును.

గిలి— అయ్యా! పావురమా? మీపినతల్లిగారు తల్లియొద్దకుఁగొడుగువచ్చుట కేమియభ్యంతరము. వ్రతములోనున్న నా యొద్దకుఁ బేడినంపనేలా యని జెలుప సెలవిచ్చినారు. ఆపాగు వముంబట్టించి వారియొద్దనే యుంచుకొన్నాడు.

సారం— మాపినతల్లిగారి దర్శనముఁజేసితివా?

గిలి— మొగ్గుకొంటయే లేదన్న నొక్క బ్రాహ్మణుని కైనఁబెట్టుమన్నట్లు బాగుగ సెలవిచ్చుచున్నారని నన్నామెగు ముందుదరికే చేరినలేను. ఇంతసేపును నిలవఁబడి నిలవఁబడి కాళ్ళకీడి తుడిచితఁకమానముం దెప్పితిని.

సారం— ఘోసీ నేనే తెచ్చుకొనెదను . నీవుగూడ నా వెంటరా !

గిలి— ఇంకంతములో జీవముండగా నేనాగుమ్మముద్రదొక్కుదురా? నన్ను పొరు చంపివైచిన నొప్పుకొనెదఁగాని.

సారం— నేస్తమా ! ఇక్కడనే యీగారడివాండ్రువిసోదములు నీవుచూచుచుండుము. నేనిప్పుడే పోయివచ్చెదను.

సుబు— నాదొక్కమనవి. మీసవతమ్మగారి యొద్దనే భద్రముగ నున్నదికదా బాపురము చేపుపంపించెదరు. తమకెందుకిప్పుడీతొందర.

సారం— తనకలిమి యింద్రభోగమన్నట్లు, నీపారువమునీ యొద్దనున్నదిగనుక నీకీనింపాది. నాపారువముం దీసికొనిరాక మానను.

గీ పురికెఱచుకొంచు నాచలి ♦ మఱచియైన
నన్ను గనినంత వింతగ ♦ నడచివచ్చు
మఱియ నాచేతి వెలిదమ్మి ♦ ఘడ్డి నిమడు
పారువము నొక్కక్షణమైన ♦ బాయఁగలనె ?
కనికరమది యెంతయలసినదో ?

సుబు— తాము చదువుకొన్నవారే, విజ్ఞానులు. తమకు నేను మనవిచేయుపాటివాడఁగానుగాని, యిప్పుడొంటిగాఁ దామంఠఃపురమున కరుగుట నామతముకాదు. ఏలనన

గీ. స్త్రీమనసు నైజమగఁ జుల్క ♦ నా మఱియది
రాణివాసంబునం ద్రోక్కి ♦ బూనినపుడు

నీటిలో ముంపబడుచెండు ♦ సాటియగుచు

బయటి కుబ్బంగజూచును ♦ రయమతోడ.

సారం— ఓయీవెట్టివాడా ! పిచ్చియనుమానము లేల ?

క. కలముంబారువమున్ గల

తలిదండ్రుల కొదవితగిన ♦ దాంపత్యమునన్

జెలగు జనిరాండ చిత్తం

బులు చెలియించునెడ లోక ♦ మనహద్దున్నే.

మఱియు నీతల్లిచెంతకుఁ బోవుటకెన్నడైన ననుమానిం
చితివే ? ఇదియెక్కడనైన లోకమందుకదా ?

సుబు— తమచిత్తము గాని, యిదివఱ కెన్నడునుఁ దామ
చృటికి దయచేసియుండలేదు. మఱియు నయ్యగారూర లేరు.

గీ. ఒంటిపాటున సాగసరి ♦ కంటఁబడుట

వలుకరించుటకొక్క నె ♦ పము దొరకుట

కలుగునప్పుడుమోహంబు ♦ కనులగ్రమ్మి

జ్ఞానులైన వివేకంబు ♦ గానలేరు.

సారం— సుబుధీ ! నాతల్లి నన్నుజూడగోరి పంపించెను.
నాతల్లి నెలకొని నేనెట్లుతిరిగించెను ? మాది నిష్కల్మషమైన
సాధనమిదియే. నన్ను కలువనీటిలోని నీమోహంబున వా
డైపోయి నేనెట్లుతిరిగితిని.

సుబు— నీ ప్రశ్నలో నీమోహంబుయమ ? నీమోహంబోచ
నట్టివోయి, నీమోహంబు నీమోహంబోచుచున్న
ది, నీమోహంబున నీమోహంబున నీమోహంబున
తాము పురుషులకుఁగూడ మోహనాకారులునుండీ.

సారం— ఓయీ! నీవు ప్రాణమిత్రిడనని త్రించుకొ
లది నన్ను వారించుచున్నావు, తగనియనుమానములఁ బెట్టు
చున్నావు? బ్రహ్మాదులడ్డువడినను నాతల్లియొద్దకి వుండుపోయి
పారునమునుఁదీసికొనిరాకమానను.

సుబు— ఇప్పుడుగడియమెఱుఁగున్నది. ఎంతోప్రాద్దులే
దు. ఏలినవారిం కిన్నప్పటినుండ కనిపెట్టుకొని యున్నవాఁ
డనుగనుక చనువుకొలది మనవిచేయుచున్నాను. వెఱ్ఱివాడనో
మఱివాడనో (చేతులుపట్టుకొని) నేడునాపైని దమకాగ్రహ
ముకలుగుటచూడఁగా యేవోవిపరీతహేతుభూతమైయున్నది.
మదకంఠీరసము నొకయాఁబోతు వారించలేనట్లు తమ్మునేనడ్డఁ
జాలనుగాని, పారునము నెద్దనుంచుకొనియయ్యగారూరలేనిన
మమమునఁదప్పుం జూడఁగోరకమీఁకొలివలపుపెండ్లికూతులు

సారం— అడ్డకు. ఇంకెఱుఁగుతొలఁగుము.

సుబు— చిత్రాంగిదేవి—

సారం— (సుబుద్ధిదొలఁగఁదోరి) నీలో నీచిక్కడ వెఱ్ఱి
తర్కము వెలుపుచుండు, నేనువినను.

సుబు— విదలించిపోన న్యాయముకాదు. పూర్వము సా
రథియక్లషణిచపుడు మీముత్తైత యభిమన్యుఁడు నాహసించిన
ట్లు మీరును?జనుచున్నారు.

(సారంగధరుఁడు వినిపించుకొనక నిష్క్రమించును.)

సుబు— (తనలో) ఆహా వరప్రసాది! యీతఁడు నాప్రా
ణమిత్రి డేమి గ్రహచారము? పెద్దప్రభువువా రూరలేదు,

జగన్మోహనుండయిన యీతనింజూచి చిత్రాంగి కేమిదుర్బుధి వుట్టునో? ఈతఁడు సత్యధురంధరుఁడు. చిత్రాంగికి లొంగని యెడల నామెఁ యేమిపాపమాలోచించునో యీశ్వరా! పాండవవంశమునకిది తుదకాఁబోలు నోరీ గిలిగింతా! నీవైనం బరుగై యీతని కాళ్ళవైబడరా?

గిలి— మదపుటేనుఁగు నాఁపుటకుఁగుక్కపిల్లపరుగిడునట్లే?

సుబు— పోనీ! నీవామేడచెంతకుంబోయి జరుగునదికనిపెట్టుము. మాతండ్రిగారితో వేసినమాచారముం దెలుపనేగెద.
(నిష్క్రమించును.)

ప్రదేశము:- చిత్రాంగి.నగరు.

(చిత్రాంగి యంటింతలు, మేడకిటికినుండి సారంగధరుఁ డాకాశముద్వచుచు.)

అంటి— అమ్మా చూడుఁడు. కట్టుతెంచుకొన్న మదపుటేనుఁగువలె నదే చిన్నప్రభువువారు పచ్చుచున్నారు.

చిత్రా—

గీ. చిన్నతనమునుండి ♦ చిత్తంబులోనెడఁ

భాయకుండునట్టి ♦ హాయితలఁపు

కన్నవండు వెంచు ♦ కొన్నభాగ్యము వాడు

ప్రాణపదమె యదిగో ♦ వచ్చుచుండె.

అహ! యేమిశీవి? యెంతపోగ? చూడఁ రెండుకనులుచూలునా? దీనితో నేనాగునఁగలిపెదమ్రాసునూ? కోర్కెదీర్చు

కొనక నిల్పలేను. ఏమట నేమైనను సరియో. ఏమిచక్కడన
మ? చేరువైనకొలది నీతనిచాయ పడిచీనిగ్గులు వెలుపుచుండ
నెంతలేసి చూపులు! చూపులా నెమ్మికింబ్రాపులు నెలతలకుం
దూపులు వత్తస్థలమెంత నెడల్పు? నేనెప్పుడందుసోలెదనో? యే
నుగుతోండములు కానిచేతులు కావు. నాచేతులార గంధమెప్పు
డు పూసెదనో? ఏమియద్భుతమోసెమ్మ! నాచూపువీనిరూపునం
దు చిక్కుకొని మఱలఁజాలకున్నది. వీనితోనే నెట్లు మాటగలి
పెదనోగదా? నాకబరవశమగుచున్నది. వావియొకకళ్ళయెన
చో వీనిపై నామనసుదగులనేల? నామోహమంతో నేమిపని?
వీనికి నాపైమనసు కలుగసలేనుగదా? ఒడలొడలుదాఁకిననెం
తటిధైర్యశాలికై నడమిపుట్టకమానదు. ఏమట కానిమ్మిడనిల్ప
లేను. నేనీమయము బోగొట్టుకొనిక్షణమైనబ్రత కఁగలనా
పాపముమాట తరువాతఁ జూడవచ్చు నిటువంటికోర్కెచెల్లకుం
టయేపాపము. ఏమేనెవాన్పుపైని గూర్చుండ నీవువానిందో
చ్చుకొనిరా.

అంటి— ఈసంగతి పెద్దప్రభువువారికెఁదెలిసిన సమగునోకదా

చిత్రా— తెలియుటెట్లు? ఏమైనఁగానిమ్ము నాకోర్కెదీక్షి
నవెనుక నాకుఁజూపైననుసంతోషమే. ఏలాగు తెలియును? చే
సినవారము చెప్పముగదా? ఇక్కడ మఱెవరున్నారు. నేనునీ
వేకదా? వాఁడిప్రపడినచో మనకేయపాయముం గలుగనేరదు.

అంటి— కానిండు చూచుకొందము. నేనిదిగోతోడి తెచ్చె
దను. (ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

సారంగ— (ప్రవేశించి, తనలో) నిష్కారణముగ న్నేహితునిఁ దొలఁగఁదొోసి నొప్పించితిని. నా కెందుకడ్డపడవలెను? లేనిపోని యనుమానములు పెట్టినాఁడు. నాకు తల్లివంటిది గదా? అంతటిపాపమెందైన కలదా? నా కెందుకీతలంపు. నాసావురమందుకొని త్వరగా నీతావునుండి వెడలెదను. ఈమేశయెంత రమణీయముగ నున్నది.

సీ. ఇరుద్భక్తిల్పామ్మ ధి లింపుగఁబాడంగ

స్వర్గంబు నెక్కింపఁ ♦ జాలు మెట్లు

అద్దంబువలె మేని ♦ సంతయుఁ గన్పర్చు

జాలిన నన్నని ♦ పాలగచ్చు

తీవకళలతోడఁజెలఁగి ♦ సవరసముల్

చెలువారఁ జూపెడు ♦ చిత్తరవులు

మాటిమాటికి వింత ♦ మాటలాడుచుఁ బంజ

రము లలరించు గో ♦ రలు చిలుకలు

కలుగు నీమేడపైనుండి ♦ కాంచునశ్రుడు

కిందిజనములు చీమల ♦ చందముగను

తోటలుంబూరిబయ్యల ♦ వాటముగను

గానఁబడుచుండెఁ దిరిగడి ♦ కన్నుఁగవకు.

అదిగో! నెవతెయో పరిచారిక వచ్చుచున్నది. ఏమే? మా పినతల్లిగారెక్కడ వేంచేసియున్నాడు?

అంటి— లక్కమేడలో తనుకొఱకెదురుమాచుచుఁబావురమునకు మేఁతలిడుచున్నా రీలాగున దయచేయుఁడు.

సారంగ— (సెడుచుచు మేడనుజూచి)

గీ. ఆయ్యగారికి నాదు పి ♦ స్వమృతైవి

గలుగు పేమకు రిచటఁదా ♦ రాక్షసుగను

పెలయు బంగారు బలుకంబ ♦ ములుగ దూల

ములు మహిలోనినిట్టి య ♦ దృశ్యముగలదె.

(ముందుచూచి) ఆకూర్చున్నవారె మావినతల్లిగారు కాఁ
బోలును? అమ్మగారికినమస్కారము.

చిత్రా— శోభనపు పెండ్లికొడుకువుకమ్మ. రా వోయి!
అక్కడకాదీ మంచము పయికి. నీకు నాయొద్దనేమి యభ్యంత
రము?

సారం— అమ్మగారూ! తమకొడుకునకింత మన్ననయేల?
తమసెల వతిక్రిమింపకవచ్చితిని. నాపారువముం దయచేయఁ
గోరెదను.

చిత్రా— అయ్యో! నీవు వచ్చినదేది? కూర్చున్నదేది?
పారువమునకేమిగాని చూడుమింపట మెవరిదో?

సారం— ఇది నాదే.

చిత్రా— నన్ను మొదటనీకుఁబెండ్లిమాటలు జరిగినపుడుమీ
తండ్రిగా రిదినాయొద్దకంపించినారు నేనుగూడ నీపటములో
నీచెంతనున్నట్లువ్రాసియున్న నెంతబాగుగనుండును? పోనీ, యి
ప్పుడు ప్రత్యక్షముగానే యావేషక గలిగెను ఓయీ! నిన్నుఁ
జూడవలెనని కన్నులు కాయలుకాచినవి. ఇప్పుడు కొడుకున
నుచున్నావు? మొదట నాపెండ్లికొడుకువు నీవేగదా?

సారం. హర హరా! యీపెళ్ళొరణి వింతగా నున్నది.
హాప్రాణమిత్తుండ్రా సుబ్బి! అమ్మా నాపారువమో?

చిత్రా—చేతులుజోడించనేల? నీకన్నజిన్నదానగదా? ఎంతచక్కనివాడెప్పుడో సారంగధరుడా! వలపు వావినెఱుగదుకదా?

సారం—అమ్మా! మాతండిగారు వేటకు వేంచేయునపుడు మంత్రితోగొన్ని రాచకార్యములనుగూర్చి నన్నుమాట్లాడుమని సెలవిచ్చినారు. పొద్దుపోవుచున్నది గనుకనేబోవలెను. కటాక్షించి బిడ్డనికి సెలవిప్పించగోరెదను.

చిత్రా—నిన్నుగటాక్షించి యెవతె విడువగలదు. మంత్రితో నావల రాచకార్యములకేమిగాని నాతో నీవలరాచకార్యములజూడుము. ఓయీ! నిన్నుజూచిన కన్నులేకన్నలు. ఇంకొక గడియ నాయందు నీవేకటాక్షించి కూర్చుండరాదా? నేటిసమయము రేపువచ్చునా? నీకొఱ కెన్నాళ్ళనుండి యెదురు చూచుచున్నాను. నేటికిగదా నాకోర్కె దీతెను? (చేతులుపట్టుకొని) నామనసింకను డెలియలేదా? ఎక్కడితల్లి వావి వచ్చినదిరా? వలపునకు, వావికి జాలాదూరము.

సీ. తనయంతః గోరిన ♦ యెనిమిటి యెదపబ్బు

రవిక గుట్టులఁ జెలుల్ ♦ గయికోసంగ

మందుజెల్లెడు గోర్కె ♦ చందము దచిన

యంత నిట్టూరుపు ♦ లల్లుకొనంగ

నీడుకోడులనెంచి ♦ యెదుటి చిత్రముగాంచు

నప్పుడు కన్నీళ్లు ♦ లముకొనంగ

రేపు మాపనుమాట ♦ పైపని కొన్నాడి

కోరికి యువ్వెడు ♦ లూరుకొనంగ

గీ. పలపుకొనపాగఁజూచు జ ధ్వజపుపెంపు
కన్నెపొయ్యముమొదలు నిన్ ధ్వజపు
జొందుపర్చని నీవాని ధ్వజపు
లింగఁగుడువని నిందల ధ్వజపు.

వాపులకెక్కడికి ? వేడినిళ్ళకిండ్లుకాలునా ?

సారంగ— అమ్మా ! మాటవచ్చును. నామాటవిను. మోహనడుటకు నాది స్త్రీజన్మముకాదు. నేనిందువచ్చుట యెల్లభంగులంజగదు.

గీ. అగ్నిసాక్షిగఁ బరిణయ ధ్వజపు
భ్రమయెడలోనఁ బలుగన ధ్వజపు
బంధువులకెల్లకికె దల ధ్వజపు
జాగరామంటకన్నను ధ్వజపు.

మణియు లోకమన్నిటికన్న నాకుసత్యమే ప్రియమయ్యెనేని నన్నుగన్నతల్లియేసాధ్వయయ్యెనేని నేనిందువచ్చినమాత్రము న నాకీపక్షితియెట్లంటును? అపిశాచము మావంశముదాక లేదు. మాతాతతండులు పరకాంతా విముఖులు. నేడునా తోగదా యానిత్రభంగము కావలయును. అమ్మా ! భాధించినందెలియచీ లోకమెంతయజ్ఞానమయము ?

చిత్రా— నిన్నీలాగు వినుచు యుగములైనబాగుండును. మతులెన్నిచెప్పినను మామేయన్నట్లున్నామనని. ధర్మశాస్త్రమునకు పలపుకుకు చాలాదూరము.

సీ. సక్కిటి పచ్చిక ధ్వజపు
పుంబడిలోయిది ధ్వజపు.

మంచిగంధపుతాఁడ ♦ మించునేమేల సుఖా
 స్కృపముబల్లమి ముద్ద ♦ గొనకయనిన్న
 మనసు దీక్షనిపంత ♦ మునకు రెట్టంపుదుఁ
 జొక్కి తీయనిమోవి ♦ నొక్క మన్న
 మరుని గడ్డియఁబోలు ♦ మామమై మెల్లన
 వాలుగడ్డులుజేల్చి ♦ సాలన్న
 పక్షిగా మలు నీబోటి ♦ పక్షికారి
 డాపియాఁగుటల్లె? ని ♦ వ్యానితాకు
 టెల్లె? చులకన చెడక ♦ యేలుకొమ్మ
 వాడివయసున ముదుసలి ♦ పల్కు లేతి?

ఓయీ! నీవు పిచ్చిపట్టు పట్టుకు, మనసు రాయచేసికొనఁ.
 నీకుఁదగినదాసననియోదా మొదట నన్నునీకు మాట్లాడినాను
 మాబలెప్పుడు జరిగిననౌ యప్పుడేనామగఁడవైతిని (కాఁ
 లించుకొనుచు) ఇప్పుడు కొడుకువెట్టిగదవు? సారంగధరఁడా
 నాకుమాట తడఁబగుచున్నది.

గీ. మేకుల కుదుల నొక్కటి ♦ గానొనర్చి
 రక్తిలోనఁబ్రపంచవి ♦ భగిమము బోలగి
 వానిమీఱగ నిప్పుడ ♦ ద్వైత సిద్ధి
 బొందుదము రార యాభేద ♦ మంచినేర.

(ముద్దుఁ బెట్టుకొనుచు) యికనాఁగలేను, నాకోర్కెచెల్లించు.

సారఁ— (చెవులుమూసికొని, తనలో) హరహరా! మా
 తండ్రిగారెంతయో తపసుచేసి నన్నుఁగాంచిరి. ఈఘోరపాప
 మునకు నేఁకరింపకున్ నన్నీ మెబ్బితుకనీ దె టె ననరియె.

(ప్ర)కాశము) అమ్మా ! నీకీటిపాపపుబుద్ధి తగదు. మనసుమో
ల్చించుకొనుము.

క. జగదేక వీరమూర్తికా క

నుఁగు రాణివి మేటిచతువు ♦ సంబదివిస

వనుచిత భాషణముల నీ

తవయునితో నిప్పులాడఁ ♦ దను నేతల్లీ.

ప్రాణముపోయిన న్నరియేకాని నేనీపాపమున కొడికట్టజాల
నన్ను ఁటకు మితమృదువు తప్పునుసుమా ?

చిత్రా—

గీ. గుండె కాయచేపి ♦ కొనికొరివచ్చిన

నన్నుఁ జల్లినాడ ♦ న్నాయమటర

ఒక్కమాటు మోచి ♦ నొక్కనీరా నీకుఁ

బున్నె మబ్బునార ♦ వన్నెకాడ.

నామచనుదీర్చరా, నీకాళ్ళుపట్టుకొనెతరా, స్త్రీహత్యగట్టు
కొనకురా, బ్రహ్మకై నం దెలియనీనురా, యిలక నెచ్చఁడు ని
న్నుఁగొరనురా, యిప్పటికిమాత్రము (కాళ్ళవైబడుచు) కరుణిం
చరా, బ్రతికించరా.

సారం— (విదలించుకొనిపోవుచు) స్త్రీవని యోర్చినాను.
మానంశమునకు నీవుకారుచి చ్చువై త్తివి.

చిత్రా— కర్కోటకుఁడా! విదలించెదవా, నన్ను సులు పె
ట్టకు. నీకు జయము కాదు, పోకు పోకు (అడ్డునడి) నామాట
చినవా ?

గీ. రక్తికన్నరృచిగిలిన ♦ గయిక జూడు
 కోరి. మొలవయి జాతిన ♦ కోకకజూడు
 గడగడవడంతు మైమారు ♦ కాకకజూడు
 మాటుపల్కక నన్నొక్క ♦ మాటుకూడు.

సారం— అమ్మా! నేడింటిలో రేపుమంటిలోనగడియ
 తుచ్చుఁబిఱము? ఘోరపాపము నేనహింపజాల నిక నాగ్ర
 హమునచ్చుచున్నది.

గీ. నిను నసుంగూర్చి నిభుని క ♦ న్నిరుచూడు
 మీతి నాపెడు నపకీర్తి ♦ నోరుచూడు
 పైవజాలని వాడు కై ♦ జాటుచూడు
 బాధిగొని తుచ్చమా మోహ ♦ ముడచనాడు.

అడ్డకు తొలగుతొలగు.

చిత్రా— నద్దుచుమీ, వినవుగదా పోవుచున్నావా? కా.
 నీచూడు. రేపునీరక్తము బొట్టుపెట్టుకొనక నానగడీటునా?

సారం— మాతండ్రిగారితో నెద్దియోపాపముకల్పించి చె
 ప్పి చరపించెదవు? ఇంతియేకదా? సత్య హృదయముతోహా
 యిగాజచ్చెదను. (ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

ప్రతిభా

రమ.

పాఠంగధర నాటకము.

చతుర్థాంకము.

ప్రదేశము:— రత్నాంగిదేవి యంతఃపురము.

ప్రకేశము:— రత్నాంగి, దాసి వలవంతతో.

రత్నా — వలవంతా! నీచేతిలోని పత్రమేమిట? నమస్తపురాణములుచు జక్కగాఁజదివిన పుణ్యరాసి మాయమ్మగారు నాతోఁగూడ నీవఁజదువుచెప్పించి వెంచినందుకుండునీ శిక్షనీ పుగూడ నెల్లపును నెద్దియో చదువుచు నావందించుచుండువు. ఇంకను నీవంటిని చిరుగత లదానియందలిచదువు పఠితువధాతీయింప న్న భార్యచువలె నుండువునుగదా?

దాసి — బారదావరాచితారమగు నేలినవారివంటి పతిప్రతాపిరోమణి ముందు నాచదువును, నాయోగ్యతయన నేపాటివి? ఏలినవారికిఁ జన్ననాటినుండియు నేవళురాలియందలిచెల్మివెంపున నిట్లుసెలవిచ్చుచున్నారగాని యీషత్రమిల్లాలితనమని యొకచిన్న ద్విపదప్రహేళిక. తమతల్లిగారు తమ్మును సారేపంసించుచు పుష్పదీపమిచ్చునని నాకాజ్ఞ చేసిరికాని, నాపెట్టెలో నేనీ

చీనిన్నాళ్ళపాటును బాగాకువది యేలినవానికి సమర్పించనందుకే
సేవకురాలిని తుమించివేడెను.

తత్త్వా — సంతోషము. ఏదీ — (చేలనందుకొని)

ద్విపద. అత్తవారింటిలో ♦ పడకువ జూపు
పొత్తున నీతోడి ♦ పాలకులకోపు।
మాటి మాటికి నవ్వు ♦ మాటలాడము।
నీటుతోడుతల బరు ♦ నిద్రనజూడకుము।
తులవలె చేడెల ♦ తో జుట్టుగొనకు।
కులబంధువులజూడ ♦ గోటతోజెవ ।
చిలుకొంట్లపై నాన ♦ జేయగ రాదు।
మఱి పైటబాధుట ♦ మర్యాదగాదు।
చిల్లర పాటల ♦ కెలగి పాడము।
అల్లరమాకతో ♦ నాస్యమాడకుము।
తలవాకిలిం జేతల ♦ దగదని యెఱుంగు।
కలిమిలేముల పొక్క ♦ కైవడి జరుగు।
చగటియంపున నిద్ర ♦ చుట్టించ బోకు।
సెగడి పైవారి కొం ♦ డెము వివరాకు।
పొగిగులులో పెనిమిటి ♦ యం దుంచుకొమ్ము।
వాని నెల్లప్పుడు దై ♦ సమృద్ధి నమ్ము।
మగవికంటెను శతై ♦ మారుండులేదు।
మగవివరె నొరుడు ♦ మన్నించబోడు।
హయిగ నీకెప్పు ♦ డభిష్ట గాంచు।
మామన్నునామిట ♦ మెదిలొన నుంచు॥

కంటివా చెల్లీ ! పిల్లలు సత్కీర్తితో నభివృద్ధి నొందవలెనని
తల్లులెట్లుకోరుచుందుగో ? మఱియు నాకున్న సగలన్నియును
మాయస్మయిచ్చిన యాపత్రిముసకు సరిరావుకదా ?

వల— సూర్యనకు వెలుంగుఁ జూపించునట్లు సహజసద్గుణ
లంకృతలగు నేలిన వారికిట్టి నీతిపద్యంబులఁగఱపుటయచవసరము.

(గిరిగింత పొడుచు పోవేళందును.)

కాఫిరాగఱు—చతురశ్రిగతి.

ప॥ అన్నన్న శేఁడొక్క - యాశ్చర్యమాయె
మాయాబోతుకట్టు తెంచి - వాద్దుమిఱిపోయె।
కొన్నవాఁడూర రే - పన్న సందాయె।
చెన్నవంటిమను - వేడిదాఁకులాయె।
యేఁడ్లులెనో నాశేల మా - లాల మాల మాల॥ అ॥

౨. చేతనున్న పిట్ట - చెలరేగి పోయె।
మా - చిన్నన్న చీకఁటిలో - జిక్కువడుకొయె।
నీతికెప్పినట్టి - నేర్పము వెఱటాయె।
లోఁతెఱుంగని నీటి - లో గంతులాయె।
మాతుకూతు కుక్కపిల్ల శే - గొట్టదునా
నీకిప్పుడొక మంచి క్షే॥ అన్న॥

౩. మప్పనాఁతివంటివాని - చొప్పుగనఁడాయె।
మాయప్పవేల్పురంటివాడు - తప్పుదారిపోయె।
ఒర్వకున్న చిన్నివాని - కొద్దనఁబెట్టాయె।
చప్పునఁజేమి యింక - జామురాతిర యె।
కడుపులోనున్న కామాయనీత్ర - గంధికయ్యనిప్పుఁబెగలేయె॥

చునాయొడిలోఁగూర్చుండఁగా నాకన్నుపండుగ.

వల— పూర్ణాయానముతోఁ బున్నమచందురులెఱి
న్నప్రభువువారు ప్రేమదా కగపడుట కనురావుదా?

రత్న— పోనీ, నాయన్న వెన్నేర్పొంగుబోతుకనీ? వాడివ
యసునఁబరిణయముకాకుంటేగ దెందున్నాడు చెప్పుమానా
యన్న!

వల— అదిగో! చిన్నప్రభువువారు వచ్చుచున్నారు?

సారం— (ప్రవేశించి) ఆహా! సుబుద్ధిగాదని యేగినందు
కు ఫలమనుభవించితిగదా?

గీ. తెల్వదివ్వచూట ♦ తెలివిన గానరు

మోహ తమిరమందు ♦ మనుగనారు

అకట చెడుగువాని ♦ వరయక చిత్తాంగి

యెంతివనికి సాహ ♦ సింఛ నిపుడు.

పావాత్మరా లెంతతలంచినది? తాను మాయయ్యకుఁ
బ్రాహ్మముపంటిదికదా? విశ్వాస మొకింతయుం జూడదు కదా?
రేపేమికాదలిచియున్నదో?

వల— అమ్మా! అదిగో! చిన్నప్రభువువారు వచ్చుచు
న్నారు.

రత్న— వెన్నేర్పొంగుబోతుకు నాయనా! మాటలో నేన
చ్చితివి భోజనముచేసితివా?

సారం— (సమాధిలోఁగనులొత్తుకొనుచు) అమ్మా! నేటి
భోజనము నేనెప్పుడెప్పుడు?

రత్నా— అయ్యో! నన్ను గన్నతండ్రి నాచంటికునా.
(కొరిగించుకొనుచు) నీకంటనీరెన్నఁజెట్లు చూడలే దేమిజరిగెనురాకొడుకా!

సారం— అమ్మా! మధ్యాహ్నము మేముపాపురముల నెగిరించఁగా నాపాపురము సవణితల్లిచిత్రాంగిమేడవైవారినుదానిందీసికొనిరమ్మని యీగిలిగింతనుబంపితిఁగాని పినతల్లిగారు నన్నేరమ్మని సెలవిచ్చినారు. నాహితుఁడుసుబుద్ధినన్నవలదని మళ్ళించుచుండ విసఁగి పాపురముపైనాసతో నేనామెయొద్దకేగితిని. పిమ్మట నేనేమిజెల్పఁగలనునానో రాడకున్నది. మాయయ్యగారితో నేమిచెప్పునో? యెంతపాప మాలోచించినది?

రత్నా— అయ్యోతండ్రి, నాసంతకొంపదీసినిన్నరమ్మనబలిమిపెట్టినదాదేమి?

సారం— నేనావాపమునకొప్పక విడల్చుకొని తప్పించుకొనుట దుస్సర్మమైనది. రేపామె నారక్తముబొల్లుపెట్టుకొందునని యెట్టిపొన్నది.

రత్నా— ఆహా నాతండ్రి నాకడుపుచల్లగా నీవుసత్యమునుగాపాడఁగావు సత్యమునిన్నుఁగాపాడదా? నీయయ్యగారిలో నాసవతియేమిపన్ని చెప్పునో? కట్టా యెంతనచ్చెను? మొదటనది నీకుచూడ్లాడఁబడుటవలన నితియయ్యను. ఛీ ఛీ కులకాంతగదా నాసవతి యెంతపాపమొడిగట్టుకొన్నది. (కనులొత్తుకొనుచు) యింకనాకేమిచారి?

సారం— అమ్మా! న్యసనపడకు. రేపటిసంగతికిప్పుడెందు!

విచారము? నేనింకను సంధ్యావందనమాచరించుకొనలేదు. నాకు సెలవిమ్మ. తిరిగి తమపాదసందర్శనముచేసెదను.

రత్నా—తండ్రీ! వరప్రసాదివినీ కేయపాయమునురానేదు కాని యెప్పటి వత్సమానమప్పుడు నాకుఁజెలియనిమ్మా. తిరిలోకజననీ వార్వత్! నీవేనాబిడ్డనికి రక్ష. (నిష్క్రమింతురు.)

ప్రదేశము:—చాకలవానియిల్లు.

పరివేశము:—చాకల గిజిగన్న, భార్యయంటితతో.

గిజి—(తనలో) ఏమిచెప్పుమా తెల్పివచ్చినది. ఇప్పుడే కదామరిగోడికూసెను. ముందు పనిపెట్టుకొనఁగనిద్రయెల్లుపట్టెను? మఱియుపదినామాన్యమా రాజుగారిపనిగాని నేనుకాఁగా నీరాజుదెమ్మన్నపుడెల్ల బట్టలు సిద్ధపఱచుచున్నాను గాని యింకొకనిశక్యమా? యీజామారు చాఁపునకుఁ జిఱువేశ్యరంగు, నీయొంటిపువు బోడసరంచు చాఁపునకు గులాబీపూతిఁజేసిబాగుచేసిచానుగాని, వారుముఖ్యముగా రేపటికేతెమ్మన్నమావిడంచు చుట్టుజల్లరువాఁపింకనుదెమలకుండెను. మఱియు నీచాఁపు మిగులఁదఱచైనది. రంగుపట్టించుట కిష్టము. రంగుదట్టముకాఁగూడదట? పల్లన కాఁగూడదట? అందులోనుఁజెక్క జాభరా? నన్నెలా! పిలుకనాఁగఁదీయును. దీనినిఁగూడలే పంపి నాకునహయపడునేమో? కదలదుమెదలదు మొద్దుదొంగిసిద్దు? దీనికిఁ గావలసినంతనేవుచు దయ్యమువలెబీల్చుకొనితినుచు నన్నుతప్పవేయనీదు. (కాలితో తన్నుచు) లేవే! పనిచేయవలెను.

అంటి— అబ్బా! యెన్ని జన్మములకైన నిట్టిమగజుల వద్ద దేవుడా? కాన్పుతక్కువ గడబడ పోచ్చు, వట్టి గొడ్డుసకాదాపులుమెండు. సరే యెందుకులేపెనవు?

గిజి— ఎంత పోతరించినావు? చిత్రాంగిడేవి యెంగిళ్లు మెక్కిమెంతకొచ్చినావు? నేబిలిచిన నీకుచిరాకా? నాజుగారి చాపులుకేపీకపోయిన మనవనియేమగునోసేకెఱుకా? లేమ్మ త్వరగారంగులు కావలెను.

అంటి— ఇంటిలోను, గోటలోను మఱేమిషని? యెంత సేపును రంగులవనే? (కన్నులుచులుపుకొని లేచును.)

గిజి— ఇదిగో రాత్రి ప్రేటకుబోయివచ్చెననియెప్పటికివచ్చినావ్రా నాకెఱుకేలేదు. నిద్రొప్పటిపోయినది. నీగుణమెన్నా శృంగయిన నొక్కలాగే యున్నది. ఈతట్టమాయక విధిలేదు. దిక్కుచూలిన లోకముగాని, మింగివంటముకాదు, కక్కనాటముకాదు, యొంగగొడ్డువు నీకెన్నితన్నినను సిగ్గులేదు. కొట లోఁగూడ నీకేమిరంగు?

అంటి— నాకుఁగాదు మాచ్చిత్రాంగిరాణిగారికి—

గిజి— మెల్లఁ మెల్లగాఁడెప్పు. నానేస్తుఁడుహంతకనాయకుఁడూరుకాచియిపాటికిమునుపటివలె మనవీధియరుగుమీఁదఁబడుకొన్నాఁడేమో? ఏమేమి? చిత్రాంగి రాణిగారికెనరిపై రంగు?

అంటి— అటువంటి వారస్తానలకే 'పట్టి'పులేనవుడు నన్నే మోదినచనమూర కేచం పెనవు? నిన్నరాత్రియెంతముచ్చటజరిగి

నదోసి కెఱుకా ? తెల్లవారినీ, పట్టణమంతయు గగ్గోలుపుట్టినను
అయ్యో నానోటనూగింజ గాన దేమి సేయుదును.

గిజ— ఏమిటాముచ్చట ? చిత్రాంగియెచినిగొనిచది ?
అహో ధైరమా! అడదెంతయుగడసంతదాలోంగి యండవలెను
గాకున్న దానిని లొంగదీయట యెంతట మగవానికై సత్కర్మ
మా ? సుగుణములు నైజముగబట్టెనుగాని యితరులు నీ
తులుచెప్పిన నేపాటికుదురును. నీతులు పోతెవలవఁటివి. చె
ప్పుమేమి జరిగెను ?

అంటి— చిత్రాంగిరాణి చిన్నసంభ్రామముగ జన్మభ్రువు
గారిని దనమేడకు రప్పించి తనతోరమ్మని బలిమిపెట్టెను.

గిజ— అయ్యోయేమి ఘోరము పాపమనియా మోక్షుఁడో
చాలేదా ?

అంటి— చేతకాని మగవాండ్రు, పాపమని, పుణ్యమని
యోర్వలేక పడుచువారిని బెదిరించెరు. పాప పుణ్యము
లకేమిగానిపిమ్మట నేమిజరిగెనోచిను. చిన్నసంభ్రామవారందుకొ
ప్పకవిడలించుకొనిపోయిరి. అందువైఁజిత్రాంగియణిగిచ్చీఁజిం
టిలోఁగలకట్టుకొనివండుకొనియున్నది. తెల్లవాఁజగానే కెద్రప్ర
భ్రువుగారితో జన్మసభ్రువును జంపించుట కెద్దియోపాపము క
ల్పించిచెప్పును. ఈముచ్చటయంతయునాకనులముందేజరిగెను
గాన నావీకెకరివచ్చెను. రేవుచిత్రాంగిచెప్పినట్లెల్ల దబ్బరపా
త్యము పెద్దప్రభ్రువువారితో జెప్పనలసిచచ్చుచేమా ?

(ఏది యరుగుపైనుండి యంతయు వినుచున్న వారలతో నాయుఁడు జన్మ
లోనికీర్తివేసించి.)

జబ్బ— గిజిగన్నా! నాకంతయు వినబడుచున్నదిలే ?

గిజి— జబ్బన్నా! పాపము పాపము! పుణ్యము పుణ్యము! మన కెందుటి? మనమేదియు నెఱుంగనట్లే యుండవలెను గొనున్న మనప్రాణముమీదికి వచ్చునుజుమా?

జబ్బ— ఎంత ఘోరముజరిగెను? చిత్రాంగిరాణికెంత దుర్బధిపుట్టెను? తలుపు మూసికొనుడు నేబండుకొనెదను.

(గిజిగన్న, భార్యతో నిష్క్రమించును.)

జబ్బ—(పోవుచుండనలో)చిన్నప్రభువువారిపై నేరముమోపబడినయెడల వారునాచేతికిగదాయొప్పగించబడుదురు. దేవుడునాకీనిజముచు ముందుగాఁదెలియనిచ్చుటమేలే? ఓహూ! చిన్నప్రభువ్రవారెంతమంచివారు? (నిష్క్రమించును.)

(రాజువేటనుండి వచ్చుచుఁగోటనునవిహించి, అందఱమునుండిలేచి.)

రాజు—(తనలో) రాత్రివేటాడి యజవినుండివచ్చుచుండఁగా దుస్వప్న హేతువై వెడవెడలిద్రీ పట్టినదిగాని సుంతయుం బడలికతీతలేదు. హరహరా! స్వప్న మెంతనిజముగఁబోయెను మఱియు నిష్పతితెల్వి యప్పుడెక్కడికేబోవునో? మానవుడననెంత? మాయనెవ్వరెటుంగరాదుకదా? నన్నుఁదెల్పుటకుజంకికాబోలు నందలము మోయువాండందఱిట నలసటతోఁబడి గుఱువెట్టుచున్నారు. మఱిరెండుగడియలకుఁబ్రాద్దుమాటవచ్చును. కొలయంతయు నిదివఱకు మాటునఁగియున్నది. కాని యెక్కడనో? కొల్లుచావిడిచెంతఁ గావచ్చును. గిలిగింతగాని

గొంతువలెవినుబడుచున్న దెంతబాగుగఁబాడుచున్నాను. పిలిచినంబాదమారి నేయునేమో? ఇక్కడనుండియే వినియెదను.

(గిరిగింత పాడుచు పోనేసించును.)

మేలుకోలుపు, భూపాళరాగము — అటచాపు శాశము.

ప॥ మేలుకో యినుండ - మేలుకో ఘనుండ।

ఆ॥ మేలుకో యినుండ - మేలుకో ఘనుండ।

మేలుకో చీ కటి - జూలు ముసుగుచీపి॥ మేలు॥

గ, జారులు చోరులు - నల్పనఘోరము।

జనుల కెటుకపర్చ మేలుకో॥

అ. సాగి దియ్యమువాట - చల్లగాలి పూలు।

వేగుమక్కజాట మేలుకో॥

ఇ. వేడిమి వీడి గఁ - గలనవ్రా వాడఁగ।

తెలియతఁబునలెఁ - తెలుబయలుదేఱఁగ॥ మేలు॥

ఈ. కాకికావలిక్ష్మణు - ఘోకము కనుమాయఁగ।

గొక విగ్రహమువాయ॥ మేలు॥

రాజు — ఓహూ! మొగలి మొదలగువంత పూబోదలఁబూయించుచు, బలురకంబుల మధురవృక్షాబులు గాయించుచు, సహజంబులగు నడవలందుర్భిషాణు కొండ సెలయేటింబోలి వీచిధోగిణిగూడ నెంతరమోయము నున్నది. అయ్యో! యూరకున్నాడే మవ్యవస్థ చిత్తుడు. హానీ, యాకఁబిలిచెడి నోనీ గిరిగింతా!

గిరి — గిరిగింతా, వలనంతా, అగఁగింతా, ఎట్టిగింతా,

ఎకిరింత, చికిరింత, బాలెంత, చూలింత, కుక్షిణీబొంత, అంతింత, చింత, మంచిపేళ్లే. ఓహూ! ఏలినవారు కనులపండువుగా విచ్చేసిరి. ఎన్నిసాబ్బనక్కలవేటాడినాగు, మతెన్ని గుడ్డి కొంగలకువల వేచినా రింకెన్నిచచ్చుతోండల కురిబన్ని నారు. మఱియు నెన్నియడవి దోమలంజంపి తెచ్చినారు. తమ వేటనైభవ మొకసారి సెలవిండు. వివేకసింహముంబట్టిరా లేదా.

రాజు— మేడమెట్లవైబడి దొర్లెడు దంతపుకాయల నీ నోరాగ దేమిరా? నీవన్నట్లే వేటయందెద్దియుం జిక్కలేదొక బెబ్బులిమాత్రము వేటవడి పాటిపోయెను. మఱొకయాయడలేడి సమీపించెనుగాని దానికన్నులజూడఁజిత్రాంగి దేవి జ్ఞాపకమువచ్చినదిరా? కనుక యాలేడిం జంపుటకు చేతులాడలేదు. కొన్నిచందులను, గణుజులనుమాత్రమకొట్టితెచ్చితి నోరి! మిక్కిలియలసియుంటిని. దేవి చిత్రాంగియొద్ద విశ్రమించవలెను. సన్నజాలువలువముసుంగిడి పండుకొన్నప్పుడామెముఖమిట్లుండునుజూమా? ఇప్పుడీచందునిజూడఁగా మహాకవి గాయకశిరోమణి చెప్పినపద్యము స్ఫురించినది.

1. పొద్దుజూడఁగనిగండి ♦ హద్దుమించి

జాణిగిపోయిరనాదగు ♦ చుక్కబంట్లు

ఇడుమపాటున బలగఘు ♦ లెడనియుంట

తెల్లమని రిక్కగాయఁడు ♦ వల్లఁబాట.

అహ! మహాకవిగాయకశిరోమణి చెప్పినదంతయునిజము. విను మోరీ, నిన్ననాచే బెబ్బులివేటతప్పినపుడు బంట్లొకఁడైన నన్నంక కయెవని ట్టుకువాఁడు జడిసి నలుదట్లు పరుగిడిరి.

గిలి— అతకన్న జరిగినది జరిగినట్లే చెప్పును. నేనొక ప
ద్యమును జేసితిని. తమశిష్యుడగు నా

రాజు— ఏదీచమవు, నవుంక కవీశ్వరుడా?

గిలి— ఉన్నమాటన్న నెవడునుకాడు? చిత్తగించుడు.

గీ. తానొనర్చిన చీకటి ♦ తప్పెఱిగియు

మగని విధిలేక కనిపెట్టు ♦ మగువబోలె

వెలితివడి పొద్దుముంగల ♦ నిలిచెజండుగి

డాకినపు పెనమునందు మా ♦ డబ్బువలెన

రాజు— చీకటితప్పన్న నేమిరా? క్రిందుమీఁదలుచూచు
కొనిపలుకుచున్నావా. నీకేమియాశ్చర్యము కలిగెను.

గిలి— చిత్రాంగి దేవిగారి మేడకు విచ్చేయుదురుకాబోలు?
దయచేయుడు మనవిచేసెదను. నిన్నటియదయమున కీయుద
యమఱువదినాటగుగడియలు. తుణముమనదికాదు ఎప్పటికే
దిజరుగునోకదా?

రాజు— ఏమైన వింతలుకలిగినవాయేమి? రాత్రిమాహా
కిదుర్వృష్టముకలిగెను. చిరంజీవి సారంగధరుఁగుసుఁఖుడా?

గిలి— ఏలనట్లగుచున్నారు? రాత్రినాకుఁగూడ నెకకల
వచ్చెను. నాకంట, వేగురుకారు, నూలుగురుకారు, మూగురు
కారిద్దఱాడండ్రంట. అందుపెద్దదియిల్లాలంట. చిన్నదిగయ్యా
ళియంట. చెప్పుమన్నారా? అబ్బా! భయమగుచున్నది. పోని
చెప్పెదను. అచిన్నదంట. కాదుమఱచినాను. పెద్దయాపెకొక
చక్కనిమంచికొడుకంట. నాచిన్నయీలువానిని రక్షించిబలిపా

పెట్టినదట. వాఁడువిదలించుకొని సాతిపోయినాడట. పిమ్మటనాచిన్నియాయుకోతియైనదట. గంతులువైచినదట, కణ్ణుబుట్టుచున్నదట. నిక్కినదట నీల్గినదట. అటుపైనాకు జ్ఞాపకములేదట. దీనికేమిగాని, తమకేమికలవచ్చెను?

రాజు— నీకలవంటిదే యిరుచుమిరుచు నాకలయును. అది యొకపాడుకల దానినిస్మరించఁగూడదు. వింతలులేవుగద ?

గిలి— మతేమివింతలు? పాపముపాపమే, పుణ్యముపుణ్యమే, నిజమునిజమే, అబద్ధమబద్ధమే? తల్లితల్లియే, కొడుకు కొడుకే, మీరుమీరే, నేనునేనే? సరిగాని, నిన్న నెక వింతజరిగెను. చూడలేదు గానివిన్నానేమో? పోనీ మనవిచేసికొనెనను. మనపట్టణపు మదపుటేనుఁగు కట్టుదెంచుకొని పూఁదోట కొలనులోబడినదట. మొసలి యొకటి దానింబట్టుకొనెనట. అప్పుడాయేనుఁగు మొసలిం దప్పించుకొనిపోవుట యెంతోకష్టమయ్యెనట. ఇదినిజమే. నిజముకా దబద్ధమే. అబద్ధముకా దిహిహిహీ. ఇదిగో చిత్రాంగి యమ్మవారిగుడి. కాదుమేడగుమ్మము. అదిగోయంటింత యేలినవారిందోడుకొనిపోవ నచ్చినది. నాకు సెలవిండునేబోయెదను.

రాజు— రా రా వాఁగు వాఁగు.

గిలి— వావివాఁగు వరుసమంచిచెడ్డ. ఓదేవుడా! ఏజన్మమున కైన నేమగవాఁడుకావద్దు, ఆడదికావద్దు, రాజుకావద్దు, రాణికావద్దు.

రాజు— వింతపేలుడు కల్లపురా జంకెదనేటి?

గిలి— ఒకటి రెండు మూడంటితతో నలుగురు, గిలి
గింతతో మేడకునొప్పి యేమోయిక మనసుద్రప్పి, విధినాకొప్పి
జంకాకాదేలినవారికిగనికర మంటితకుమచ్చరము, నాకునిబ్బ
రము.

అంటి— అమ్మగా రేకాంతంబున—

గిలి— గోడలుచెవిటివనుకొన్నవా? అంటితగుల్లా యే
లినవారికటాక్షము. నేబొయెదనాటునూత్తనగానివృత్తముక
టుచుకొందునా?

రాజు— ఏమిరానీవృత్తము?

గిలి— నేను చూడనన్నవాకుబందియేమి? నేనాడు దాని
నంటనేయంటను.

రాజు—నవుంసకలింగమా! నీకిదిసహజమే. (అంటితతో)
ఏమే నాప్రాణధనమెందున్నది?

అంటి— అమ్మగారు చీకటిగదిలో నేదోయలుకతో ను
న్నట్లున్నారు.

గిలి— (తనలో) ఆహా, మీసములేదయ్యెరా యలుకన్నక
నూడగొట్టెదును. దుర్మాగురా లేమిపన్నవో? అయ్యో నా
చిన్నప్రాణవో యయ్యో నేనో! నీవువేల్పువంటివాడవునండీ.

రాజు— ఏమీవీంత పొలయలుక? కానీ యిదేమంచినమ
యము.

కా. లాలవబొందగోరి కను ♦ లంబడుదబ్బు అవంతముతైపుం

జాలెగఁ జిమ్ముదున్ బెదవి ♦ శాటొనరించుచుగోలుచు పులన్

గలుల నొడ్డుకొంచు గిలి ♦ గింత కొకంతట న్వ పక్కన
దానిమిదూలసోలు నెల ♦ తండ్రిమిదీటగ మద్దులాడెదన్.
అంటి — ఇదిగోదీపము వెలిగించినా నరుగోయమ్మగారు.
రాజు—

గీ సన్నచుట్టునఁ దోచెడు ♦ చందురువలె
అకుచాటూడిన గుఱి ♦ యలరుమాడ్కు
నీటఁబ్రతిఫలియించు మా ♦ నికమువోలి
చీరమునుఁగనఁజిత్రాంగి ♦ చెప్పుచొట.

ఈగదిలో నేల పండుకొన్నావు ? నీవున్నయెడఁ జీకటివెల్లడి
గదా, మసిగాజులోని దీపమునలె మాసినచీర నేల నీయొడలువె
లిగించుచున్నది. (ముసుఁగుదీసి ముద్దువెట్టుకొనుచు)

గీ. కేటబడలిక వాపె బ ♦ లేడిచెందు
మేనఁబుల్కులరేచె వి ♦ తానఁగన్న
గవకు మాతలుదాపె స్వ ♦ గ్గమునుఖమ్మ
చూపె నీతనుసంస్వర్గ ♦ నుందరాంగి.

ఉ. చూడవిదేమి యొక్కమొగి ♦ జాపులచీకటివెల్లలీన మా
టాడవిదేమి వలెదవు ♦ లంఘనముత్యముకెంపులొల్కఁగా
బాడవిదేమి క్కనగవల ♦ వాలిచి చిల్కలునాలకింపఁ గే
లొట్టిడుచు బంటుపై నజక ♦ బొందుటలేలనె పొగినా యికా.

(ఒడలుతడుముచు)

గీ. బేడిస కనుంగొనలకు నీ ♦ రోడనేల ?
వీడి కొప్పిటు కిందటి ♦ రాడనేల ?
ఒప్పు చన్దవపై రయి ♦ కూడనేల ?
ననతెటంగున నీదుమే ♦ న్నాడనేల ?

అహ! నెత్తురుఱుక్కులు నీకెట్లువచ్చె. నాస్వప్నము నిజమే. ఏదుర్మార్గునివల్లనీకీకేడుకలిగెను. వాడెవ్వడైనం జెప్పు తక్షణ మేచంపించెదను.

చిత్రా—(ఏడ్చుచు) పానాథా! యీఘోరముమీతో నేనేమనిచెప్పెదను.

గిరి— అమ్మ దీనిజిహ్వపడిపోను, పారంభించెను.

చిత్రా—(లేవబోయిపడిపోవుచు)నాయెడలుపచ్చిపుండు కీళ్ళాడకున్నవి. ఏనుగుకలచిర కొలనువలెనయ్యెనాపని. చావునకు సిద్ధముగనుండి నాభుణ్యమున మిమ్ముజూడఁగలిగితిని.

రాజు—(చిత్రాంగితలతనతోడపైనిడుకొని) దేవీచిత్రాంగి! పాణేశ్వరీ! నీభయములే దయ్యోపలుకవేమి? అయ్యయ్యో మూర్ఖిల్లినది. ఏదేయంటింతా మంచిసీరు?

గిరి— మహాప్రభూ! అమ్మగారికి పిశాచగుణమునకొనెదనిన్ననీలాగేయొకవెలయాలు భూతముపట్టి విఱుచుకొనిపడియొడలెల్లఱుక్కుకొన్నది. సెలచయినయెడల వదలఁగొట్టెదను.

రాజు— ఔను నిజమైయుండవచ్చును. లేకున్నపులిమీసములఁబెఱుక నెవఁడుసాహించును? నేనచుకొన్నదితప్పే. కట్టా! యీదయ్యమెట్లువదలును.

గిరి— ఏలినవారు కొంచెము సహించెదరేని నిముసములో దానియబ్బితోఁజెప్పుకొనునట్లుచేసెద నేమున్నది, దుప్పటిముసుగుపెట్టి కారుమిఱపకాయ ముక్కులోఁబొగవేయుచుఁజింత రువ్వలతో నాలుగంటించివో దయ్యము, దయ్యమున కూక

నూషిపోవును

చిత్రా— ఓరీ కాటులు పేలకునిన్ను జంపించెదను. దయ్యములేదు గియ్యములేదు. వీరు నా ప్రాణేశ్వరులుకారా? నేను వారిపాదములను విడువని యిల్లాలనుగానా? ప్రాణేశ్వరా! సేద తేటితిని.

అంటి— మహాప్రభూ! మంచినీళ్ళు మిక్కిలిగఁ బట్టినచో వాతముచేయునేమో?

గిలి— అంతపైతృపుశరీరమునకు వాతమెట్లుచేయును.

చిత్రా— ప్రాణేశ్వరా! యీదుర్మార్గుని నాయెదుటనుండి తొలఁగించుఁడు. జరిగినసంగతిమనవిచేసెదను.

రాజు— ఓరీ పేలకు మిక్కడనుండిపో.

గిలి— (వెడలిపోవుచుఁడనలో) నామీఁదికిఁగూడఁజెచ్చు నేమో దీనియొడ్డొరగ. రాయాపదా! నిన్ను మేమడ్డఁగలమా?

చిత్రా— ప్రాణేశ్వరా! యేమిచెప్పుదును? నేనెందుకుబతికియుంటిని. నేనాఁడదైపుట్టనేల? ఓదైవమా! గౌరవంతకన్న పెట్టుకొని నీవేచూచుచున్నావుగదా. ఎంతఘోరమెంతయపకీర్తి. నాకుమాట తడఁబడుచున్నది కొంచెమాఁగెదను.

రాజు— ప్రాణేశ్వరీ! తొందరలేదు. నింపాదిగాఁజెప్పు. హయేపాపాత్ముఁడునీకిట్టియపకృతిచేసినాఁడో యొక్కమాటలోఁ దెలియనిమ్ము.

చిత్రా— (కోపముతో) ఓరీదుర్మార్గుఁడా! కొడుకుననుకొన్నాచురా! నా ప్రాణేశ్వరుఁడూర లేనిసమయమునవచ్చుతివిరా!

తల్లిక మపునఁజెయిజెల్లితివిరా! మెంతపాపముడిగట్టుకొన్నావురా
నానాధుఁడు భూలోకదేవేంద్రుఁడు, నేఁజెప్పినఁ జిన్నబోవునే
మో నేనెందుకు బ్రతికితిని.

రాజు— (తనలో) ఎఁడిక్కడకు వచ్చియుండ వచ్చుచు?
మత్రియా, సుబుద్ధియా! కానీ తెలియుచు. పాణేశ్వరీ! అను
మానించవద్దండెవ్వఁడైనఁ జెప్పకతీరుదు. త్రాచును ముద్దిడ
నెవఁడు తెరించె నోర్చుకొనుము. ఖడ్గమా! నీకిన్నా శృంగదగిన
విందుదొరకెను.

చిత్రా— ఇంకేమిన్యాయమింకేమిలోకమింకెక్కఁగినత్యము.
(ఒకచేత నోరుయూపింపి) అయ్యో! నాపాతినశ్రమో నా
తివ్రత్యమో యింకేమియున్నది. కొడుకావాఁడు, మనపాలిటి
యాదవముసలము

రాజు— ఏమేమి? సారంగధరుఁడే! నాస్వప్నమేనాకుఁజెప్పి
నేమిజరిగెను.

చిత్రా— అంటింత! నాకునోరాడదు నీవుదెలుపుము—
పోనీనేనేచెప్పెదను. ఆహవాత్మఁడు పారువముమిషతో నిక్క
డకువచ్చి నన్ను బలిమిచెఱపట్టినాఁడు. నేనెంత ఘల్గించినను
గొన్నాఁడుకాఁడాఁడుదానిని నేనేమిచేయఁగలను. తనుతోఁ జె
ప్పటకుబ్రతికియున్నా నికయేదోతెఱవుచూచుకొనియూపా
ణముంబోగొట్టునెద సపక్షితిబ్రతుకునా కెందుకు ?

రాజు— సరేయాదుర్మార్గునిసనిపట్టించింపుడేవచ్చెదను.
నీవుచనిపోనేల. ఎంతఘోర మెంత యపక్షితి. అంటింత!

ఈ మొదటి గాయములకు మందు వేసి బాగు చేయుము.

(అంటిత చిత్రాంగితో నిష్క్రమించును.)

అహ! శ్వేతరా! యిదియెంతలవంపు. నాహృదయపా
ఖ్యము చేటితో సరి. మతేమున్నది. నేనెంత పరాక్రమశాలి నై
నను, మతెంతటి చక్రివరి నై నను లోకములో దక్కినఖ్యాతుల
నేనెన్ని నహించినను నాకీమచ్చ పోదుగదా. జారత్వరోషమె
ఱుగని మృగాదు లెంతధన్యములు. ఒక నైపునగోధమింకొ
క నైపునగునునొక్క పెట్టుచున్నది నాహృదయమున బట్టజాల
కున్నది. ఆనిత్యనోహిని ఖండించినంత నీక్రోధము శాంతింప
నగుచుగాని లోకములో నాకీనగుబాటు నాతోఁగానిపోదుగ
దా? ఇంకెక్కడిపాగుషము? భార్యదుఃఖము లేనినపుంసకుఁడె
తటియప్పుడుంతుఁడో? ఉచ్చిష్టమైన చిత్రాంగిని నేనికముట్ట
రించుము, నాదుర్మార్గుని బ్రతుకనీ కుంటయు నిదియే నాని
శ్చయము.

తే. గీ. తనదురద తనకు ♦ దయ్యమానవల్ల

నానందోచినాఁడు ♦ నానుతుండు

తానొకటిదలంప ♦ దైవమొక్కటి సేత

యకట యెంతస్పృహ ♦ మయ్యెనిపుడు.

(నిష్క్రమించును.)

సారం— (ప్ర) నేశించి తనలో)

ఉ. అంతటనిండు నాకీనమ ♦ యన్ని యుహా సెడుభూమిసత్యమున
సుంతయుఁ దప్పిపోక చను ♦ సూర్యుఁడె లోకమున న్నమిర లే
యంతయుఁ జూచినారుకద ♦ నాభూమి పొందె నాఁ జూంజియూ
పొందెనురాల్ బోధనలు ♦ లయ్యకు నాబుధియొచ్చెయ్యుండే.

ఏమీవిధి! ఆపాపాత్మురాలు నన్నుజంపించుట చూడ. ఆ యోగి యీదుఃఖమంతయునాతల్లిది. ఇంకనచ్చుగూర్చి శోకించువాని నాప్రియమిత్రుడు సుబుద్ధితప్ప మఱెవరున్నారు? చావన నిద్రపోవుటనంటిదికాబోలు? నిండుజీవుడేబొందనెట్లు విడుచునో? ఎంతవచ్చెను? నాకింతవేగము మృత్యుని తెలియదుగదా? జీవనములు జలబుద్బుదములు. సంపదలు క్షణభంగురములు. నిన్ననేగదా మాతండ్రిగారు నన్నుజూచి యెంతయో సంతసించిరి నేడువారిమోహెల్లు చూడగలను. పాపమెద్దియు నెఱుంగకుండుటచే నేనుజూడగలను. అంతటి శాంతులైనమాతండ్రిగారు రెంతటి యాగ్రహము, దెదరో? సిద్ధాంతులేల నాజాతకములోఁ జిరాయువు నగుదుననివ్రాసిరి? కల్లసిద్ధాంతములు, కల్లబ్రతుకులు. నేడునాకుచురణమా? యదెప్పట్నకై నందప్పదుకదా? చావునకు విచారించనుగాని, యపవాదమునకుఁజింతించెదను. పోనీ యీశ్వరుడు కరుణించినేటితో నాకన్ని బాధలునుదొలంగజేయును. అదిగో నాప్రియమిత్రుడునుబుద్ధి. దేవునివలె వచ్చుచున్నాడు.

సుబు— (ప్ర) వేశించి, తనలో)

నీ. కెందమ్మిరేకుల ♦ యందమా నీతని

కందోయినిస్థర ♦ జెందకునికి

దీక్షుకాపిచారము ♦ దెల్పును నీతని

హస్తము ఫలమం ♦ దమరియందె

అవశ మైవచ్చెడు ♦ నశుపూరమ్ము ని

ఘోరుపు వేడిమి ♦ నాటుచుండె

అకటకేనను కొన్నట్టు ♦ నట్టులు నేక్షింపఁ

బడి యాతనికిఁ గొప్పు ♦ విడిచె దరెను

అకటకేనను కొన్నట్టు ♦ యెయ్య నేమొ

కానిచో నన్నజూచిన ♦ తోనె కొండ

చగిదిఁబొంగును నవ్వుమఁ ♦ బల్కఁ రిందు

చిన్నపభ్రుడిప్పు డెందుకు ♦ మిన్నకుండె.

(ప్రకాశముగ) ఏలినవారికి నేగకునియందు నిన్నటిచుండిక
లిగినయలుకి యిప్పటివఱకు—

సారం— ప్రాణమితుండ! (రుమాలుచు
కొనుచు)

సుబు— ఏలినవారిని నేనడ్డినానుగానా ? హరహరా! ఈ
శ్వరా శ్లోకమున్నది.

సారిం— నేనెందుకు పావురము నెరరవైచితి నదియూమేడ
మీఁదినెందుకు వ్రాలెను ? నాకెందుకాబుద్ధిపుట్టెను ?

గీ. అకటకేనను కొన్నట్టు ♦ నట్టులు నేక్షింపఁ

బడి యాతనికిఁ వారించి ♦ నొన నన్ను

బోలి తప్పుతోపంబడి ♦ పోవుఁగాని

అకటకేనను కొన్నట్టు ♦ లాగఁ గలఁడు.

నాతండ్రిగారితో నాపాపాత్మురాలేమి చెప్పునో? చావునకు
విచారించనుగాని నన్నుఁగన్నతండ్రి యెంతనొచ్చుకొనునోకదా

సుబు— అపాపాత్మురాలు మఱేమి చెప్పును. మీదుతన్ను
బలిమి చెఱవట్టినారని కుట్రపన్ని చెప్పును.

సారం— సర్వనాక్షియగు దేవుఁడులేడా ? సత్యము కావ

దా? విన్ననులగుమాతఁడికిఁగారికి న్యాయమునొకపట్టమునదా?
 సుబు— అయ్యో! లోకమేయిట్లు పాపము. అందులో
 నాఁకుది పాపపునిగు. దానినంటిన నెంతవిఘ్నానికిని వివేకముం
 డఁబోదు.

గీ. నెలులు నల్ల ముయిలువలె ♦ నిరియఁ
 నాసికాపుటములెగరి ♦ నన్నపెఱయ
 చమ్మఁగొండల నెలయేళ్ళ ♦ నరణివారుఁ
 గమ్మగవ నీరుగురియుచు ♦ నన్నయాలి
 మాటలన్నమ్మఁబోవని ♦ మగఁడుకలఁడె.

నారం— అహా దుర్మార్గురాలా ! నాపాలికాలన్నమైతివి.
 తల్లిచనుకొన్నా నెంతఘోరముతలంచితీవి. నానఁడికెంతవ్య
 ధిపట్టితివి అయిననత్యహరిశ్చంద్రుఁడతఁడెంతచిన్నఁగోవునో
 సుబుద్ధి! నేటితో మనకుఋణముసరి.

సుబు— అయ్యో! ప్రభువా, పాగిఁజుతుఁడ, నరసి
 సాదీ, సుగుణపుంజమా తమకంటఁడడిపెట్టనలసివచ్చెనా నేనెం
 తిపాపముచేసికొన్నాను. ధైర్యమునన్వహించుఁడయ్యో. ఈశ
 గీరములు పీఠభంగురములు. సత్యనిత్యులుగాఁ దాముదిన్వ
 శగీరముతో నాచంద్రితారకముగ నుండెరు. తమ్మన్మరించి
 ననానికిఁ బాపములంబు నేరవు. చుక్కలలోఁ జిందునిమాడ్కి
 భూమిశులలోఁ బెంపుచెందిన తమతాన పరీక్షిస్తాహారాజుగా
 రకాలమృత్యువునకు జంకక సకలమోహములఁ ద్రుంచి సర్వే
 శ్వరు నారాధించి శాశ్వతపదవి న్నించి రనితము దివ్యదిత్తమున
 కుఁ దపలమును.

మ. కలయందెల్లెడు మేనుదోచెను జగ • తా, క్రింగుటంజ్ఞి సం
చలనన్వాసన మందున్ బ్రేగ్గనుండ • సన్వసనంబున న
జ్ఞలకు నిక్కముగాఁ గనంబడెను • బ • ప్పలుకబాపఁబ న
శ్చలమౌటంబున కన్న చేతుగ నరి • త్విం • బ బాంకిందుమన.

సాం— ఏమోనా గుబుద్దీ! నిల్కులుకన్దామృతంబులు
మనమింకనిచ్చి గొరెన. నాచెత్తాంతి కేరావ్యసావదలు కొర
— చా? ఎనిచ్చి రుముతోచేరే దేహముని కునలసియుండునో
తెలియఁదర్చుము. నేనాకు మరణము మాధకదా. ఆహా వి
హ్వానిస్తే హితంబుగా దొరుకుటకన్న భాగ్యముకదా.

సుబు— అయ్యా! మనముపుట్టి యిన్నాళ్ళు పెరిగినాము.
మరియనుభవమేమో చూచుకొందము. మొదట పురిటిబిడ్డం
గూర్చియాలోచింతము. అదినిదురతోవెడలుననగా నుచ్చాప్స
సనిశ్వాసములు పిప్ప దానికి ఎఱియేయిందియవ్యాప్తియుఁగ
లుకనేరదు. పిమ్మట గ్రామముగా శబ్దముతోదాని శోతేంద్రి
యనగుస్పర్శముతో దాని త్వగింద్రియ మిట్టులన్నియు స్వఃమా
న సంస్కృ ములం దేలువలెను. స్వనమాన సంవర్కములే
కైబోధనాధావలెను. పిమ్మట చింతామణి తోనే మృగములవలె
బొరుగు మనుజుల నెఱింగి మౌనప్రళయ తా మనుష్యుడనవి
తెలిసికొనలేకుగదా! పిట్టలనేపురిటికందు ధ్వనివిసంబంధకధ్వని
చేయలేదు. స్పర్శముదగులక నిదలలేదు. అబ్జికు బాహ్యం
ద్రియము లిట్లుదెలుపబడి క్రియలకుఁ జొచ్చుచుండ మనస్సు
మొలగు సంతరిందియమాలు మేల్కొన్నకొలంది నీనచరా
సంప్రపంచమంతయు దోచుచుండును. మొదటకన్యకముగ

బిడ్డయందున్న తెలివితేలికములోని శృంగారమువలె గ్రహముగ వ్యక్తపడును. నిదురయొక్క ప్రారంభమునందు మనమనస్సువ్యాపకముడిగినట్లుతోచి నిదురమించి తొలఁదలచుచున్నప్పుడు వ్యక్తములగు జొచ్చుచు మనకవశమై కల్లపనులు సేయుచున్న సుఖదుఃఖంబులు పొందుగదా. ప్రస్తుతమనునెంతయు. నుచు పుట్టుక నిద్దురతో ప్రారంభించెనని ముందు మనవిచేసి యుత్తరననగా నవశములగు నిందియములతో మనమీ నిద్రాజన్మములెత్తి యీహగ్రీష్మములం గాంచుచుంటిమి. సుఖప్రియందెద్దియందోచనమునిశ్చలభావముగల ప్రాజ్ఞులకీజననమరణ కార్యావృత్తమగు ప్రపంచము దోచనేరదు.

సారంగ— ఓహోప్రాణమిత్తుడా! కలఁతనిద్దురఁజెందువానిచెవికింబలె దుఃఖాకాంతుడనగు నాకు నీతత్త్వవాక్యములు దెలిసియుం దెలియకుండె. దేహమువిడిచిన పిదప నీ తత్త్వయేమగును?

సుఖ— దేహము పాంచభౌతికము. స్థూలోపాధి యిది. సూక్ష్మోపాధి యణరూపముగా నిల్చును గాని సెళించ నేరదు. దేహము స్థూలమైనపుడు తద్గుణముగు తెలివి వ్యక్తముగాను, సూక్ష్మమైనపు డవ్యక్తముగాను దోచును గావున మరణచింత ప్రాజ్ఞులకులేదు.

సారంగ— కనఁదగిన శాస్త్రము తత్త్వజ్ఞునకువలె బుద్ధివశముననాకు నీవంటిమిత్తుడు కలగె. సుఖాద్భి! యికనాను మరణచింతలేదు.

సుబు— ఇంకొకటి మనవిచేసెదను. ముందుబీజరూపము గాలేనిదేహము లిపుడు గలుగుచుట్లు? కలిగినవి రూపభేదమందినట్లు తోచబడియు నశించుచుట్లు? సుఖ దుఃఖములు రాతివంటి దేహముంజెందలేవు, గాలివంటిజీవునింజెందలేవు. మఱియునెల్లతత్వశాస్త్రజ్ఞతకన్న నెక్కుమనంతుష్టి సర్వజ్ఞుడు సకల శక్తియునగు పరమేశ్వరునియందు భక్తియేకలుగజేయును.

సారం— ఆపరమేశ్వరుడే నాకు శాశ్వతజ్ఞానము దయచేయఁగాక. నాకిదియే తుదితలంపు.

సుబు— ఎవరావచ్చునది? (పరకించిచూచి) గిలిగింతవలె నున్నాఁడోరీ! తత్తరగాఁబడుగిడి వచ్చుచున్నావేమిరా?

గిలి— అయ్యో యయ్యో మొఱ్ఱో ఈయ్యో పోయినది పోయినది. మఱేమున్నది భూమిచున్నదిపోయినది. సముద్రమునీరైపోయినది. మఱేమిబ్రతుకు, మఱేమిలోకము. మఱేమిన్యాయము. పాడుమనుష్యులకన్న బ్రతువులు నయము, రాలు నయము, చెట్లునయము. ఎంతచేసితివోనోరా, పాపపునోరా?

సారం— ఏమిరా సమాచారము?

గిలి— సమాచారమా, దురాచారమా, వ్యభిచారమా? దేవికాదు. మనపాలిటి మరీడీ. అయ్యో! నాచిన్నప్రభువో యయ్యో నేనో? దుర్మార్గురాలు, హంతకురాలు. గొడ్డునయము, కటికనయము. ఎంతదుఃఖ మెంతఘోర మెంతపాపము. నల్లతొంగి, తిరుగనివిషము చిత్తాంగి. ఛీ ఛీ ఛీ యా పేరనఁగూడదు స్మరంచఁగూడదు. ఎంతకుట్ర పన్ని చెప్పెను?

శ్రీకృష్ణ దేవరాయాంధ్ర భాషానిలయము.

మల్లాన్ బజార్, హైదరాబాద్. 1.

72

సారంగధరనామకము.

గిల్లి చూచుట ? సవావాళ్ళు చాలా! ఏయంటింతగూర్చా! తప్పు నాళ్ళమునుకు నిన్నో రక్షణదేవ ? మీరిద్దఱును మూయిద్దఱిం పోనాదే ? చిత్రాంగి, చిత్రాంగితోకా యంటితా ! గొట్టాలన్న మిమ్ములచూడదా ?

సుబు — అయ్యో ! చిత్తిగిచ్చితిరా ? మర మనుకొన్నట్లు చూచోళ్ళుగాలు సావముకల్పించిచెప్పెను. మీరండ్రేగారం దు న్యాయమరయు, దుస్సర్ మేలనన ?

గీ వెట్టికుక్కవలెను ♦ మొట్టఁజెట్ట నభండు

వెట్టికుక్కవలన ♦ విషమంబొంది

అట్లు మంచివార ♦ లయ్యెనుగోసోనవ

మందుటన వివేక ♦ మరయలేదు.

సారం — మాతండ్రేగారేమి సేయుచున్నారురా ?

గిల్లి — ఎకమవపై గతులు నూలుటకుఁ గొల్సుచున్నది వచ్చెదరదా ? మీరవతిగిల్లి. యాయసిరితల్లి యామృత్యుదేవత యాదిబృహద్రోహితుని చెవికొఱికి తనవైపువాదించుమని పంపించెను. వానిపిలకజుట్టూపిపోను, వాని విభూతి బుగ్గిగాను, వానిదండెముపెరిగిపోను, వానియిట్లు దిబ్బజేర నాపాడు బాంక డ ధర్మసభలో మనపై నేరము స్థాపించునట.

సుబు — ధర్మసభకింకెవరు వచ్చెరు ?

గిల్లి — చిన్నప్రభువుగారి వైపువాదించుటకు మహారాజు గాయ శిరోమణి వేంచేయుమరల. మీరండ్రేగార భయము తములువిని నిశ్చేష్టానుసారముఁ దీర్మాపించెనట. మీరు నేనునున్న ప్రభువారి వైపును, ఎంతలాగుల్ల చిత్రాంగి

నైపురను సాక్షులంట. ఇకొక్కక్షణమునకు మనకువతఁమానమువచ్చుచు.

సారం— దీనికేమి? చావునకిన్ని చావులు లేవుగదా? ఈ పాపపుణ్యము నిష్కడుటయేమేలు. సుబుద్ధి! తెమ్ము. సర్వేశ్వరుంబాడి చిత్తశాంతిఁజేసికొందము

(అనియివురును బాటుదురు.)

యదుకుల కాంభోజి—మిశ్రగతి.

ప ఓపరమేశ్వరా - యోదీనమందారా!

యోదేవదేవ నీ - వెందుంటివో॥ ఓ॥

అ. ఈపాపజన్మము - లింకయెత్త నీక మ!

మృల్లుకాపాడెదవో - రక్షక॥ ఓ॥

౧. సత్యంబు తెలియగఁ - జాలునెయ్యరునకు!

సర్వేశ నీకుదక్క! సత్యస్వరూప ని-

స్మరణముజేడినాము - సంసారభ్రమమాన్వర॥ ఓ॥

౨. దిక్కులన్నింటికి - దిక్కైన తండ్రిమా-

దిక్కుచూచి కావరా - నిక్కముగా మేము-

నిన్నే కొలిచినాము! నీలోనముఁజేర్చర॥ ఓ॥

గిలి— అయ్యా! మరలను బిలుచుటకదిగోయమదూతలవలె భటులు వచ్చుచున్నారు.

సారం—

3. గతియొక్క మోముకఁ - గలదు మాబోతుగ సజ్జ-

జ్ఞానమిచ్చి కావరా! నడివశిమోము- బాపి

మానసు - భక్తి రూఢిసెను ॥ ఓప॥

భటులు— (ప్రవేశించి) మహాసభా ! పెద్దప్రభువువారు
మీమువ్వురను ధర్మస్థానమునకు రమ్మనిపెరిచిచినారు. వార
చ్చటికి వేం చేయుచున్నారు.

సారం— సరియే మీరుపొంతు మేమునుచచ్చెదము.

(భటులు నిష్క్రమింతురు.)

మిత్రుడా! సుబుద్ధీ! యిదిజన్మమునకుఁ గడపలగనుకన్నాన
సంధ్యావంశములాచరింపుకొని పవిత్రశ్రమములతోమఱియు
ధర్మస్థానమునకుఁ జేరెదను.

సుబు— సంతతపవిత్రులు ఈమకు వేతే స్నానమేల ?

గిలి— ఆదుర్మార్గురాలు చిత్రాంగియొద్దకుఁ బోయినందుకు
నేనుం బ్రాయశ్చిత్తముం గొనివచ్చెదను.

సుబు—

గీ. వేనసరసునందు ♦ విహరించురాయంచ
విబుధవృక్షమునకు ♦ వెలయు చిలుక
మందిచెలిమి యోడ ♦ కుంచిన చుక్కాని
పాణిహితునిఁ గావు ♦ నూనృతంబు.

సారం—

గీ. పరమహంస వృద్ధయ ♦ పంజర కారిక
సద్వధూ గృగజ్జ ♦ పట్నదంబ
నన్నుఁగవృతంజీ ♦ నాలకావ వేకించి
యిపుడు నన్నుఁగావ ♦ చేనునీతి.

గిలి—

గీ. ఆమ్మ నూకాలయమ్మ పో ♦ అమ్మ పెండె

యమ్మ యల్లమ్మ యసిరమ్మ ♦ యాటలమ్మ
యమ్మ మండమ్మ తప్పుసా ♦ శ్యమ్మతోని
దొక్కు నంటితగుల్ల నో ♦ రొక్కపమ్మ.
(అందరు నిష్క్రమింతురు.)

ప్రదేశము;— చిత్రాంగి యంతఃపురము.

(అంటిత వనరుచుండఁగాఁజిత్రాంగిపాడుచుఁబ్రవేశించును.)

సావేరి—తీపుట.

ప॥ అయ్యయ్య నానిధి - యందరాని పండునా

కాసించి మోసపోతి నే - యేమి నేతు నే॥ అ॥

౧. వెయ్యాయ విధముల - వేడినఁగఁగక

చయ్యన ననుబాసెనే - యెంతచేసెనే॥ అ॥

౨. కలికివలచిన వన్నె - కాఁడువారుకొన్న

వలరాజుక హెచ్చునే - నిల్వనిచ్చునే॥ అ॥

౩. మెలపునఁ గొఁగిలికి - మించి వాతెఱవానునన్

బలిమిని విదలించెనే - తానేమనుభవించెనే॥ అ॥

౪. చిలుకలురొదచేసెనే - పూఁదోటలోఁ గో

యిలలుకోయనికూసెనే । తెలియనట్టులమర్మములనంటిముద్దిడునం

దొలగించి గద్దించెనే - వాయునులుగాంభేదే॥ అ॥

అంటి—అమ్మా! మీరు సెలవిచ్చినట్లే మీయునులుదాఁకి
యతఁడెట్లు బ్రతుకును? పెద్దప్రభువుగారిపుడతనిం జంపించుట
కై కొల్వచావడి కేగుచున్నారు.

చిత్రా— ఎంతవేడికొన్ననువినకనన్నింతదుఃఖ పెట్టి నాఁడు
తనకు జయచుగునా? ఇప్పుడు తననీతినిల్పునో? నానీతినిల్పునో?

పెద్దప్రభువు వానినిక బ్రతుకనీకుంట రూఫీ. వారుకొల్లు
చావడికి వెళుతారాయేమి ?

అంటి— చిత్తము. తమసెలవుప్రకారము పురోహితునిద
మవక్షముబలపర్చునునిగూసపెట్టిపంపినాను. ఈవాటికందఱుం
గొల్లుచావడికి జేరవచ్చును.

దావా— (ప్ర)వేశించి) అమ్మా! యంటింకం దవనైపు
సాక్ష్యమిచ్చుటకు రమ్మని సెలవైపది.

చిత్రా— సరియే. అంటితా! సీవువోయి యిక్కార్య
ముండక్కజేసికొనిరా. వానికదేశాస్తి.

(అంటిత దావాతో నిష్క్రమించును.)

చిత్రా— (తనలో)

గీ. సదుసముద్రములో దిగ * విడిచినట్లు
కొడ్డచీకటి నూతిలో * దోసినట్లు
లయ్యెనాచని పలచిన * యతఁడు లేక
వాసుకాత్రము దుఃఖపుర * దనువిజేల ?

కాని మోహముతగదనివిదల్చినాఁడు, వానికప్పేనున్నది.
మొదటనాకుమాట్లాడఁబడినవాఁడు, ప్రభాసముఁజరిగినది, ఆస
వాళ్ళంపుకొన్నాము. ఇట్టిహేతువుల వలన వానింగోరినాను.
నాతప్పేమున్నది ? ఉన్నపుడతఁడయందుందప్పులున్నవి. నాత
ప్పునకేమిగాని వాడంతచక్కనివాడేలఁగావలయును ? వాని
యందదేతప్పు. మొదటనన్యోన్యముంబ్రేమించిమధ్యమవిభా
తమువచ్చి యిట్లరువుకము చచ్చుటకు విధివ్రాసెను. నానంటి
వలచిదానిని గానన్న సారంగధరుఁడు చచ్చు న్యాయమే.

అయ్యో! మనసున్నవాడు కట్టుకొనకపోయె. కట్టుకొన్నవాని పైమనసు కుదురదాయె. స్త్రీలనాథలుకదా? కార్యముమించి పోయె నికనా వెట్టిరాజు వానిం జంపుట రూఢి. కన్నెతనము నుండియు వానిపై బ్రాణముపెట్టుకొన్న నాకొకసారిమోవియిచ్చియైనం దుష్టిపొందించక విడల్పిపోయినాడుగావున వానికీ దగినశాస్తి యింకనేస్త్రీకిని నేవలచిన దేహమొప్పగించకుండఁ జంపఁబడుటయే మఱియునింత చదువు చదువుకొనియువేల్పువంటి సారంగధరునిం జంపించిన నాకు తగిన శాస్తి యీవజ్రపుపొడిమింగి చచ్చుటయే. మాయద్దటికింతయే దేవుడైనా సినాడు. (అనివిషముతోడి వజ్రపుపొడిమింగి) యింకచీకటి గదికీబోయి నులుంచెద. రమ్మ మృత్యువా నీవునాకుఁబలిచించి చట్లు మఱెవ్వరికిందోఁచఁబోవు. నాకుసారంగధరునిపైఁ గల్లు మోహమున్యాయఘని లోకమెఱుంగనీ. ఒకసారి నాముద్దుల సారంగధరునిం బామకొని తుదిహాయి పొందెనను.

పుష్పాగతోడి—చతురశ్శిగతి.

ప॥ సారంగధరుఁడా నిను - జేరంగవలె నెన్ని-

జన్మములకైన - జచ్చియెన॥ సా॥

అ. మరసమాకారా నుకు - మర, సాధువిచార॥

సారసవళ నెత్తి బుధ - స్తవనీయచరిత్ర॥ ముష్టసా॥

౧. గానకవిత్తాలొల - కమనీయవాగ్జాల॥

దీనజన పరిపాల - లేజోవికాల॥ సా॥

౨. శరదందు మందహాస - శాశ్వతకీర్తివికాస॥

స్మరహరనామాభ్యాస - మామక చిత్తవికాస॥ సా॥

గీ. బొందికో వానిబొందిలోఁ ♦ డెందలయము

డెందమా వానిడెందము ♦ వందుడిందు

పొణమా వానిపొణమై ♦ యలరుచుండు

వాని సారావ్యమిప్పుడు ♦ నేనుగందు.

(నిష్క్రమించును.)

ప్రదేశము— కొల్లుకూటము.

(మంత్రముదలగు పరివారము పరివేష్టించియుండును.)

రాజు— (ప్రవేశించి, తనలో)

గీ. పురుషుడన జోగలేక క ♦ శత్రుమునకు

నొరగఁజాలక నామోహ ♦ మందె నిపుడు

తుల్యభారంబు లిరుదల్లు ♦ దూచుచున్న

తానునకుగల్గు ముల్లు ♦ ధంబుదోష.

ఆపని యట్లుజరుగునా? జరిగియుండ వచ్చును. వింతలేని యావులిత పుట్టుటెట్లు? మొదట నేర మెవరిదై యుండును? చిత్రాంగిదా లేక యాదుర్మార్గునిదా? నాయనుభవముఁ జూచుకొనెదను. పురుషులకుఁగలతత్తఱపాటు స్త్రీలయెడఁగాన్పించదు. స్త్రీహృదయము చాచకొందినీరువంటిది. మొదటఁబురుషులే వెలితివడెదరు. స్త్రీలకెంతకామమో యంతయోర్పును భయమును దేవుఁడుంచనియెడలలోకములో మఱిహద్దుండునా? పాతివ్రత్యము. ఆహా! యిదిస్త్రీలు దక్కించుకొనుట దుస్తరముకదా? పాతివ్రత్యము, దేవుఁడు— ఈరె యను శబ్ద మాత్రములేకాని యనుభవములో లేవుకాబోలును, ఆహా!

యాదుర్మార్గుడంతఃపురమునకుఁబోనియెడ నింతరాదుకదా ? పోనీ సాగిపైసవాఁడును మొదటఁదనకు మాట్లాడఁబడినవాఁడు నుగానఁజిత్రాంగియే తొలుత దుష్కృద్ధిపుట్టి వాని బిలువనంపనీ వాఁడక్కడకేఁబోవలెను. చదువుకొన్నవాఁడేమో, యశావన వంతురాలియొద్ద కొంటింజనరాదనివివేక మెఱుంగలేడా? మఱెక్కడిచదువు, మఱెక్కడి వివేకము. కామాంధకారముచేఁగ న్నులుపొరలుగమ్మి యింతయుఁజేసినాఁడాపతితుఁడే. నానిశ్చయము చిత్రాంగి పతివ్రత యబద్ధమేలచెప్పును? ఆదుర్మార్గునికిఁ దల్లినంటిది. తల్లినంటిదేమి తల్లియే. అగ్నిహోత్రసాక్షిగా నేఁబుస్తెగట్టినది. నాకడుపునం జెడఁబుట్టినాఁడాపాపాత్ముఁడువానినికన్యరించఁగూడదు వానిముఖమైనం జూడఁగూడదు. (ముక్కునవేలిడికొని) తల్లింబల్కి చెఱపట్టుట? (గుండెమోఁచుకొనుచు) ఎంతసాహస మెంతఘోర మెంతయపకీర్తిక. పాపాత్ముఁడా! నన్నైననాలోచించినావుకావా? అయ్యో! నిష్కల్మషమైన పాండవసంశయమున కెంతమచ్చవచ్చెను? అహ! రాజై పుట్టుటకన్నఁబాపముకద్దా? మాబ్రతుకు లోకమునకంతయుందేటతెల్లమే. నిన్న నేఁఘాఘోరముజరిగెను నేడిప్పురియెల్లవ్యాపించినట్లు తెలియవచ్చెను. సర్వేశ్వరా! రత్నాంగి గొడ్డాయి కారాదా? పితృద్రోహియగువాని నేలపుట్టించితివి? (కోపమున) కానీ యాదుష్టుఁడు తనపాపమునకుఁ దగుఫలమనుభవించును. వాదమెట్లున్నను, సాక్ష్యమెట్లున్నను నాద్రోహిచంపఁబడవలసినదనియే నానిశ్చయము. (గద్దెవైనిగుఱ్ఱుండి) న్యాయకర్త

యింక విచారణ ప్రారంభించుచది.

మంత్రీ— ఉభయవాదులపక్షపు న్యాయవాదులును, సాక్షులును, బ్రతివాదియు సిద్ధముగా నున్నారా?

భటుడు—న్యాయవాదులును వాదిగారిసాక్షియు సిద్ధముగ నున్నారు. అధిగో! ప్రతివాదిగారును వారిసాక్షులును వచ్చుచున్నారు.

సుబ్బ— (ప్రవేశించి తనలో)

సీ. ఇతరుల మనసు నొకటి ప్రించడేకరుణావి

శిష్టుడు తనకెంత ధైర్యమున

చోద్యమున నయ్యుండు ధైర్యమున

పరకాంతదానెంత సరనుడైన

అభిలషనంబుల కడకున జూపునే

విజ్ఞాని తా దొర ధైర్యమున

తెలియని యట్టుల దిరుగు కేతత్వ వి

మూర్తి తా సర్వజ్ఞ మూర్తియైన

అట్టి నాప్రాణహితుండు స త్యనీతుండు

పురుషులకునైన సమ్మోహ కరుండు సింహ

నికృతిమండక్కటా దోష విరహితుండు

యితడు కష్టముపడెడు జాచి యెట్టులోర్తు.

క. ఒకపుస్తక మొకబండియు

నొకఫలచరంపుపాత్ర ధైర్యమున మ

చ్చికలో గడపిన విహితుల

మకట యిపుడు వేలుబొధ లండంగవలెన్.

అహా! నేడెంత దుర్దినము? త్రిలోకశూరుఁడు, అజన్మపరి
శుద్ధుఁడు, పాండవకుల పవిత్రుఁడు, నాకుంభాగ్రమిత్రుఁడున
గు సారంగధరప్రభువు మృషాపవాదనుబట్టి శిక్షవిధింపబడునే
మో? సకలనీతి కోవిదులును, నాన్నేహితుని సత్యవతానంజి
న్ననాటినుండియు నెఱింగినవారునగు మాతండ్రిగారు న్యాయ
కర్తగానుంట యొకగొప్పమేలే. తుదకెట్లులేనను రాజాజ్ఞను
బట్టికదా తీర్చుండును. నేనెఱింగినసంగతి సాక్ష్యముచెప్పెదను.
(కూర్చుండి) సత్యము పోవదా

గిలి— (ప్రవేశించి)

తోడి—చతురశ్శిఖరి.

ప॥ ఎందుకురా పెండ్లి యెందుకురా॥ ఎందు॥

అ॥ అందకతైగ - య్వా పెండ్లామైన!

నద్దాని మూరెట్టి - పెళ్ళి మగండైన॥ ఎందు॥

౧ సీరసింఛిలేవ - సేరక శంకించి!

కోరచావులుచూచి గురి - క్కిళ్ళుమింగుటల॥ కెందు॥

౨. పుట్టతల ముగ్గు - బుట్టవలె నెఱసి!

నట్టేటిలో నావ - యట్టులున్నవాని॥ కెందు॥

౩. నూగుమీసము వాండ్ర - నోరూరగాఁజూచి!

యూగలేని జవ ♦ రాలి నునులు పెట్ట॥ నెందు॥

గీ. ఉత్తముఁడు పెండ్లియాడక ♦ యున్నవాఁడు

మధ్యముఁడు గుడ్డిదానితో ♦ మన్నవాఁడు

యధముఁడందముగలదాని ♦ నంటువాఁడు

, ముసలిపెనిమిటి యధమాధ ♦ ముండగాఁడె.

ఈపాడంటింత చిన్నప్రభువువై నేరముమోపుటకెంత నిబ్బరముగానిలుచుబడెను? తలక్రిందుచేయఁబడినదివితేవలె నివ్వెత్తి రాజముఖము దించఁబడియు నగ్నిజ్వాలల నెగిరించుచున్నది. అదిగో! దిబ్బపురోహిత్తుఁడు లంచముమెక్కి పొదించుట కెంతదిట్టముగాఁబొట్టసిమురుకొనుచున్నాఁడు?

భటు—గిలిగింతా! కదలక మెదలకనిలుచుబడు మిదిధర్మస్థానమునుమా? అదిగో! ప్రతివాదిగారు వచ్చుచున్నారు.

సారం— (ప్రవేశించి తనలో)

గీ. ఎవఁడు పృథువనఁ దగివాఁ ♦ డెవనియిచ్చ

కడ్డలేసుండు నెవఁడు న ♦ త్వస్వరూపుఁ

వాదికారణ మెచ్చఁడీ ♦ యఖిలమునకు

నట్టిసర్వేశు నేనిపు ♦ దాశ్రియింతు.

నాముఖముచూచుట కసహ్యించికాఁబోలుమాతండ్రిగారు మాఱొగముపెట్టుకొన్నారు హరహరా! విధియిట్లుండెను. అదిగో! మహాకవి గాయకశిరోమణి నన్ననిరపరాధగాఁ జల్లనిదృష్టితోఁ గాపాడవిచ్చేసెను. ఆచార్యులగుట వీరికి నాప్రకృతి విశదమే. సత్యహృదయముతో హాయిగ నాతంకిగారియాజ్ఞ కొడిగట్టెదను.

రాజు— విచారణ ప్రారంభించవలయు మంత్రీ! యాలస్యమేల?

మంత్రీ—వాదిగారివాఙ్మూలము. సకలధర్మస్వరూపులైన న్యాయకర్తగారి సముఖమునకు, వాదిచిత్రాంగిదేవి దేవుఁడు సాక్షిగా మహావిచేయువిన్నపము:— ప్రతివాది నాసవతికొడుకు

సారంగధరుడు, నాభతః పెద్దప్రభువువారూరలేని సమయము చూచుకొని నాయంతిఃపురముంజొచ్చి నేనంతమల్లించినను వి నక దుర్మోహముతో నన్వలించెఱవట్టినాఁడు. కనుకబ్రతివా దికిఁబద్ధతి ప్రకారము తగిన శిక్ష విధించుటకై ప్రాధికం చు చున్నాను.

రాజు— విచుట కెంతకఠింకఠోరమెంతయపకీర్తి ?

మంత్రి—అంటితా! నీవేమెఱుంగుదువు ?

అంటి—దేవునిపైఁ బమాణచేసిచెప్పుచున్నాను. వాదిగారి వాఙ్మూలమంతయు నిజమే. ప్రతివాదిగారు వాదిగారిని బల్కి చెఱవట్టినప్పుడు నేదగ్గర నేయున్నాను.

మంత్రి—వాదిగారివాఙ్మూలముపైఁబ్రతివాదిగారేమి చెప్పెదరు ? దోషులని యెప్పుకొనెదరా ?

సారం— నేదోషిని గాను.

రాజు— దోహిత్యమెట్లొప్పుకొనును ?

మంత్రి—ప్రతివాదిగారిమొదటిసాక్షి యేమి తెల్పఁగలఁడు?

సుబు— ప్రతివాదిగారును నేనును బాపురముల నెగిరించు చున్నప్పుడు, ప్రతివాదిగారి పాపుము వాదిగారి మీదపైని వ్రాలెను. ప్రతివాదిగా రాపాపురమును దీసికొనిరమ్మని యీ గిలిగింతనంపగా, వాదిగారు 'తల్లియొద్దకుఁగొడుగు నచ్చుట కే మియభ్యంతరము, ప్రతివాదిగారి నే రమ్మనుము'అని సెలవిచ్చి నట్లు గిలిగింతచెప్పగా వింటిని. పిమ్మట వాదిగారి మేడకుఁ బ్రతివాదిగా రేగిరి. నేనంతట మాయొంటికిఁబోతిని.

రాజు— వీడును వాడును దోటిదొంగ లే.

మంత్రి— గిలిగింతా ! నీసాక్ష్యమేమి ?

గిలి— పాపము పాపము. పున్నెము పున్నెము.

మంత్రి— పెక్కులుపేరిలకు ? ప్రమాణముచేయుము. దే
పునియెదుట—

గిలి— ఏఁడీదేవుడు నాకగవడినఁగాని వానియెదుట నెట్లు
ప్రమాణము చేయుదును.

రాజు— ఓరీ నీవెఱింగినది తిన్నగబల్కు కాకున్ననిన్నిపు
డు నఱికించెదము,

గిలి— నేనెఱింగినసంగతియే దేవుడు నాకగవడలేదు.

మంత్రి— వాదిగారు నీతోబ్రతివాదిగారిని రమ్మనిచెప్పి
నారా ?

గిలి— లేదు.

రాజు— అదిగో నిజముజేలినది.

మహా— వాదిగారుగాక మఱెవరైనంచెప్పినారా ?

గిలి— వాదిగారి తో తో తోక యీ యంటితగుల్ల
చెప్పినది.

మంత్రి— అంటితా ! వీనితో నీవు చెప్పినావా ?

అగిటి— నిన్ను వీడు నాకగవడలేదు.

మంత్రి— వాదిగారి మేడపైబ్రతివాదిగారి పాపురము
వ్రాలినదా ?

అగిటి— వ్రాలినది. దానిసమ్మగారు నాచేబట్టించినది

యొద్దనుంచుకొన్నారు.

మంత్రీ— ఉంచుకొని యేనుచేసినారు ?

అంటి— నాచేతికిచ్చి ప్రతివాదిగారి కిమ్మన్నారు.

మహా— వాదిగారి కాపాపురము ప్రతివాదిగారిదని యెట్లు తెలిసెను ?

అంటి— దానికొఱకే గిలిగింతవచ్చినవైని.

గురు— తొందరపడకు. భయపడకు మంటింతా! బాగుగ జ్ఞాపకము తెచ్చుకొనిచెప్పు.

అంటి— నిజమునకు భయమేమి ? బంగరు టలదెలంబట్టి యాపాపురము చిన్నప్రభువుగారిదని యెవరెఱుంగరు?

మంత్రీ— వాదిగారి యాజ్ఞాచొప్పున ప్రతివాదిగారికాపాపురము నిచ్చివైచితివా ?

అంటి— నేనిచ్చుటకుఁ బోవునంతలోఁ బ్రతివాదిగారేవాదిగారిమేడయొద్ద నాకెదురైనారు.

గిలి—(తనలో) అమ్మనీనెత్తి గొట్టు. పచ్చియబద్దమాడితివే.

మంత్రీ— ప్రతివాదిగారొంటిగ నెదురైనారా ?

అంటి— ఒంటిగా నేమి? యీగిలిగింతకూడ వెంటనున్నాఁడుకాఁడా ?

మహా— నీవేమైన గిలిగింతతో మాట్లాడితివా ?

గురు— న్యాయకళకగారి చిత్తముగాని, ప్రతివాదిగారి న్యాయవాది యనన సరస్వతిము లడుగుచున్నాడు.

గిలి—నీకేదియనసరమాపాడుబావడా? నీయిట్లునిండినదిలే?

అంటి— గిలిగింతనాతోబావురమునకై వచ్చినానన్నాను.

మహా— గిలిగింతవచ్చిన యెంతసేపటికి ప్రతివాదిగాను నీ కెదురైనారు ?

గురు— అదిగో యదిగో యిటువంటి ప్రశ్నములింకనుమానను.

అంటి— అడుగనిండు భయమేమి ? ఎంతసేపటికా ? పావు జామునకు.

గురు— ఈసాక్షికి మతిపోయినది. న్యాయకర్తగారీమాటలు వ్రాయరాదు.

మ.త్రి— గిలిగింతా! ఇదిసీతో నేమిమాట్లాడెను ?

గిలి— ఈమామిడిపండ్లు కావలెనాయని యడుగలేదా ? ఏ మోచీరకొంగు ముడిచూపించి పోనీ యెందుకనలేదా ?

అంటి— (స్వగతము) అయ్యో! మఱచి యుత్తరమిక్కడికే తెచ్చినాను ?

రాజు— సాక్షివిచారణలైచవి. ఇంక నెరర్నయము వారుపట్కనది ?

గిలి— ఇంకొకటిమాత్రము మిగిలిపోయినది. బల్మిచెఱకు శస్త్రవైద్యుని సాక్ష్యమక్కఱలేదా ?

రాజు— నోరుమూయుము ? వెచ్చివాడవనిక్షవి,ంచినాము మహా—

సారం—

సౌమ్యహృదయంబుతో తల్లి ♦ జాడగంటి

సుబు—

చిన్నప్రభు పీశ్వరుండని ♦ చెప్పుచుంటి

గిలి—

వెట్టికీలోకముం బలు ♦ విధములంటి.

గురు—

గీ. వింతలేని యావు ♦ లింత నేరమిచ్చెట్లు

మహా—

భ్రమసికలసు తుర్కి ♦ పడినయట్లు

గిలి—

తొర్పుగుల్ల చక్క ♦ దనమగువడు నెట్లు

సుబు—

హితుండు హితునివినక ♦ యేగినట్లు.

మంత్రి— సారంగధరప్రభువుగారు సుబుద్ధికి బాంధవులు
లగుట.

రాజు— ఇద్దఱుం దోటిదొంగలే.

సుబు—

గీ. తోటిదొంగ లిరువుర మే ♦ రాటుజంట

మహా—

తల్లిపిల్లలవలె భేద ♦ మెల్లనంట

సారం—

పాపసంగతి మన్నన ♦ బడ్డయ్యంట

గిలి—

గుడ్డయంటింత తారువు ♦ చెందంట.

గురు— సత్యమో కల్లయో తలిసంమృలమరిత విరోధము
పట్టునా ?

మహా—

గీ. సత్యమేకల్ల కల్లయే ♦ సత్యమిపుడు

సుబు—

మిత్రులం దాగిహాభిమ ♦ మీఁతెనిపుడు

సారం—

తల్లియంచాత్మలో భృతి ♦ దాల్చినపుడు

గిలి—

గుల్లయంటిత తారుపు ♦ చెల్లదెపుడు

గురు— బుద్ధికి దేహధర్మములోఁగిననూ తనవయసుమితి
మీఁతినయెడఁ బాపరతుల శాస్త్రవాసన లడ్డనేరవుగదా?

రాజు— మాతృద్రోహ పితృద్రోహుల కేశాస్త్రము ?

మహా—

గీ. విబుధులకునైన శక్యంబె ♦ విధినిదాట

సుబు—

తల్లిపిల్లలభేదంబు ♦ తగులుచోట

సారం—

కల్లరాఁబోదు మీసంబు ♦ గలుగుచోట

గిలి—

గుల్లయంటిత చెప్పెరా ♦ పొల్లుమాట.

గురు— ప్రతివాదిగారు నీతన వయోవంతులు గదా !
విద్వాంసమపికషణి యనుమాట పొల్లువ్రావునా ?

మహా—

ఉ. లోగనివాడె విద్దియల ♦ లోనఁ గిరీటి దుగానురాగికిన్
జోగనివాడె సత్యమున ♦ నూటి

సుబు—

హితవ్యతిరేక వృత్తి

నేగక యుంటపాటి

మహా—

చలి ♦ యింపనిమేటికి మోహమేటి

గిలి—

వే! వేగురుచెప్పినన్ వినని ♦ చెట్టి నిజంబెఱుంగంగ నేటికిన్.

రాజు—

గీ. మనలఁగూర్చి జనములను ♦ కొనెదరెల్లు

మహా—

కల్ల సత్యంబుగా శిక్ష ♦ చెల్లనట్లు

గురు—

తల్లిపిల్లలలోఁగీడు ♦ తగిలినట్లు

గిలి—

లంచము స్మిరింగి నేరంబు ♦ పెంచినట్లు.

మంత్రీ—నాకుందోచిన తీర్పిదిగో ప్రభువులకు మనవి సేయుచున్నాను. (1) వాదిగారి వాఙ్మూలమును బ్రతివాదిగారొప్పుకొనలేదు. (2) అంతింతయొకమాటు గిలిగింతంబాడలేదనియు, మఱియొకసారి చూచినానుగాని మాటాడలేదనియుం జెప్పుచుచే దానిసాక్ష్యము వ్యత్యస్తముగా నున్నది. (3) మఱియుం బావురము నావదిగారు పట్టించి తమయొద్ద నుంచుకొని

గిలిగిరితపచ్చిన పావుజామునటకును జాగునేయుటచే వాదిగానే ప్రతివాదిగారి రాకకశ్చిలపించినట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

మహా— నాకుందోచినమట్టు ప్రతివాదిగారాజన్మపరిశుద్ధులు నఖండ విజ్ఞానులు. పురుషులకునైన మోహనాకారులగుటచే వాదిగానే ప్రతివాదిగారిం బిలిపించి బల్కిబట్టుటకుయత్నింపగాఁబ్రతివాదిగారు విదల్పుకొనిచచ్చినట్లు నందుపై వాదిగారు పగసాధించుకొనుట కిట్లు పన్ని చెప్పినట్లుం గావించుచున్నది.

సారం— (స్వగతము) ఆహా! మహావి గాయకహామిశ్రితిన వేతే దైవముకలఁడా?

గిలి— నాయూహ యీడు జోడుకుదిరిచిన్నస్త్రిభువుగారు చిత్రాంగి రాణిగారును బెండ్లికై మొదట నేర్పాటుజరిగిన తరువాత నీముసలిరా జాపెను వలచి కట్టుకొనుటవలన నింత వచ్చెను.

రాజు— (స్వగతము) వీడు వెట్టివాఁడైనను వీనిమాట లాలోచింపఁదగినవి.

గురు— పెండ్లికై తన్ను వాదిగారు కోరుకొన్న సంగతినెఱింగియు నన్యధాకట్టఁబడినయట్టి వాదిగారి యంతఃపురమున కేసముతోనైనం బ్రతివాదిగారుచొచ్చుటయే యతనియందుఁగల ముష్టోదేశమును వెల్లడి సేయుచున్నది.

రాజు— సరియే. మానిశ్చయ మీదోహి తపతప్పొప్పు

కొనికున్నను మాపరోక్షము సందుచూచుకొని చిత్రాంగియేబల్లి పెట్టెను యపుడదోహియెట్లు విదల్చుకొనిరాగలడు. తా విదల్చుకొని వచ్చినట్లు ప్రశ్నసూచించుచున్నాడగుదా ?

గీ. ముల్తైపుం బిఱునపు మొల్క ♦ తెత్తురుండ
చీకటిమొఱపు వాల్జూపు ♦ చిమ్మురుండ
కుల్కుగుబ్బల పయ్యెద ♦ కొంసుజార్చి
బల్లిపెట్టెడి జరరాలి ♦ బాయదరమె.

మఱియువీడంతఃపురమున కేగుటయేతప్పు. న్యాయకర్త యొక్క తాత్పర్యముతో మేమేకీభవింపము. ప్రతివాదియిందుపై జెప్పనలసినదేమైనం గలదా ?

సారం—

గీ. పెరుతపంబుచేసి ♦ కని పెంచి చదువు చె
ప్పించి మేటియధా ♦ ముంచి మిగుల
వృద్ధిగొరు తండి ♦ యెద్దికాసిండునో
దానిదప్పనశమె ♦ తనయునకును.

గీ. సామ చదువులందు ♦ సంతోసమున నన్ను
రులుచున్వి ముద్దు ♦ గొనెడి తండి
యిపుడు సత్యమెఱుంగ ♦ క్లిల్లల్కజూపుట
మిత్తికంటె నాకు ♦ మేటి శిక్ష.

రాజు— (స్వగతము) హరహరా! సర్వేశ్వరా! యిటుగోయి యటునూయి యెంతదోహి యయ్యునుంగన్నకొడుకునెట్లు శిక్షింతును? మఱియు శిక్షింపకున్న నన్నుగక్కుతిరా జనిలోకములోనిందించరా? ఏదియెట్లై నఁగానిమ్ము శాశ్వత

ధర్మభంగమునేయనేర? (చృశాశము) నిపాండిత్యము చాలుగా
పితృద్రోహి. గురుభట్టారకా! యేశిక్షకువీడుపాత్రాడగును?

గురు—పితృద్రోహికిఁగాలుసేతులు దెగఁగొట్టించనలయు
నని శాస్త్రము.

రాజు—ఎవండుగ్రా యాలస్యమునేయక యూద్రోహికిఁ
గాలుసేతులు నఱకి వేగమిటురండు. మీవాతక్షకిచటనే యె
దురుచూచుచుందుము. ఇంతతో మాశీయపకితిఁతోలుఁగెను.

(సారంగధరుఁడు ముఖముకప్పఁబడిహంతకులతో నిష్క్రమించును.)

రాజు—గురుభట్టారకా! హంతకులూద్రోహిమరణవాతక్ష
మాకుఁ దెల్పవచ్చునంతలో మాహృదయశాంతి కైయెద్దియైనది
దెల్పుఁడు. (తేజజాటును)

కీరస్తు.

సా రంగ ధ ర నాటకము

పంచమాంకము.

ప్రదేశము—సింహద్వారప్రాంతము.

జబ్బన్న—(ప్రవేశించి, తనలో) ఏమన్యాయమే మన్యాయమీలాగున్నది? వేల్పువంటి చిన్నప్రభువును ఒంపుటకుఁ జేతులెట్లాడును? చిత్రాంగిదుర్మార్గము రేపానేఁడో పెద్దప్రభువునకుఁ జెలియకమానదు. పాపముదాఁగునా? పెద్దప్రభువపుడు తనయవివేకమునకు దుఃఖించు నింతయునత్యము. గనుక నేను జిన్నప్రభువునిగొల్పుట పెద్దప్రభువునకు ను లోకమునకును సం తోషకరము. నాన్నేహితుఁ డదిగో గిజిగన్న నాకొఱకెట్లు పరుగిడివచ్చుచున్నాఁడో?

గిజిగన్న—(ప్రవేశించి)జబ్బన్నా! నిలువఁబడునిలువఁబడు.

జబ్బన్న—చూచితివానేస్తమా! యెంతఁ ఘోరమా?

గిజి—ఘోరమా ఘోరమునఁటా? మఱియొకవింత. నేనిప్పుడే రంగుచీరలనిచ్చుటకుఁ జిత్రాంగిరాణియొద్దకేగితిని. అదయ్యము చీరటిగదిలోఁదలుపు గడియ పెట్టకొనిపండుకొన్నది.

గుమ్మముచెంత దాసులందఱు నేమోగవలెన పడుచున్నారు. ఇంతలో నీసమాచారము తెలిసినిన్నజూడవచ్చితిని.

జబ్బ— అదిగో రిత్నాంగిదేవిగారు కాబోలును? కనికరము కన్నకడుపు చూడవచ్చుచున్నాను. రమ్మ మనముపోవడము. నీవువేటచెప్పనక్కఱలేదు. నేనిదిచూచి నిశ్చయించుకొన్నదే యేమటకానిమ్ము.

(అనియిరువ్వురు నిష్క్రమింతురు.)

హంతకులతో సారంగధరుడు ప్రవేశించును.

సారం—

శుభపంథవరాళి—నూపకతాళము.

ప॥ నీవేనాయాశ్రమ శరణ - నిఖిలాది కారణ॥ నీ॥

అ॥ స్థావరముగఁ బుట్టింపక - కేవలతిర్గక్కుడే నా॥

కీవసుమతి ననునరునిగ - నేలపుట్టించితివండీ॥ నీ॥

౧. నువివేకమే తప్పయ్యెను - నూనృతందె ముప్పయ్యెను॥

భువిబాతకి రక్షణబొందె - పూతజనుడె శిక్షణబొందె॥ నీ॥

హరహరా! సర్వేశ్వరా! నాకెంత మర్గతిపెట్టితివి. నిదోషినగునాకుఁ బితృచిరోధము, మృషానాదము, ఘోరమిరయము వ్రాసితీవా? కానీ మించినది తలపోసి కుండనేల? అక్కటా! ప్రాణహితుఁడా!

చ. క్షణమెడఁబాసి నల్ల నినుఁ ♦ గమ్ములఁజూచినదాఁకఁ దోచుకుండునుగద రాత్రినాదు కల ♦ లో నినుఁదప్ప మతొప్పనింగనుం గొనఁగద ప్రాణమితుండవు ♦ కోవిదుఁడా నినుఁదోయుచేతి లిష్టపఘుండ కాని బొందెను ను ♦ మయ్య నుబుద్ధిసనుష్ట మించుమా

గీ. అష్టపల్క నికేణియ ♦ యనుఁగుపారు
వంబ నామాటవినినంత ♦ నలగునిల్లు
తెత్తమెఱి గిందు భాగవ ♦ తంబ మిమ్ము
బట్ట నాకరములకేకఁ ♦ బ్రాప్తి లేన.

సీ. నాబిడ్డకన్న నుం ♦ దరుఁడు లేడని పారిం
బారిమోవి నొక్కి నన్ ♦ ముద్దుపెట్టి
నాయన్న జగదేక ♦ నాయకుఁ డగునని
మఱిమఱి నన్దన ♦ యురముఁజేర్చు
నాయయ్య చదువులో ♦ సంబోధయని పలు
మఱుచెంతఁజేర్చి నా ♦ కురుల దువ్వ
నాతండ్రి కాశ్వత ♦ భ్యాతి నొందునటంచు
నన్నుఁగన్నపుడెల్ల ♦ మిన్నుముట్టు
అట్టి ననుఁగన్నతెల్లి నా ♦ యాపదవిని
యెట్లు భరియింపఁగల్గు నిం ♦ కెట్లుబ్రతుకు
పారపారా సర్వలోకేశ ♦ పరమసాధ్య
నిట్లు కందింపనను నృజి ♦ యించినావ.

రత్న — (ప్రవేశించి) హంతకులారా యాఁగుఁడాఁగుఁడు,
నాచిన్నితండ్రి ముఖమైనం జూచుకొనెన. నాతండ్రిముఖమొ
క్కసారి చూపించిన నిదిగో నాల్గులక్షల చంద్రహారము మీకి
చ్చెదను.

1 హంత — ఓరీ యొకమాఱు చూపితమురా ?

2 హంత — రాజుగారికిఁ దెలిసిన మనలఁజంపించరా ?

1 హంత — మనము పిల్లలను గనలేదా ? (తెఱచీయుచు)

పోనీ కన్నకడుపెంత యానగనున్నదో ?

సారం— (తల్లినఁజూచి) ఇదిగో నాయయ్య. హరహరే! నాతల్లికెంత వ్యధపెట్టితివి ?

రత్న— (సారంగధరునిఁ గాఁగిలించుకొని) అయ్యో నా తండ్రీ! ననుగన్నతండ్రీ! నేనెందుకు బ్రతికియున్నాను? నానవతికి నీయుసురెల్లు తాఁకునురా? నాయన్నా నీముఖముదృష్టి తగులునమోయని కన్నారనిన్నెన్నఁడుం జూడలేదురా? నీకొఱకెన్ని నోములు నోచినానురా? నీసుగుణము లెన్ని యనితలఁచుకొందునురా? ఇక నెండుమొజ్జవలె నేన్నెల్లుబ్రతికి యుందురా?

సారం— అమ్మా! పుట్టినవానికి మరణమెన్నిటికైనఁ గలుగకతీతదు. నా వాపునకు విచారించనుగాని నాయయ్య సత్యముండెలియనేరకుంటకు శోకించెనను. అమ్మాయితతో మనకు ఋణముచెల్లెను దివ్యజ్ఞానవంతురాలవునీకు నేడెలుపఁగలనా? సత్యహృదయముతో నీకొడుకు మృతినొందుటకు నీవుసంతోషమునొందవలసినదే సెలవిమ్ము.

రత్న— నాతండ్రీ! నాచక్కనియన్నా నాకడు పెట్టుభరించునురా? నాసుగుణపుంజమా యికనన్నెవ రమ్మాయని పిలచెదనురా? ఇక నిన్నెందువెదకెదనురా? (మూర్ఛిల్లుచు) కొడుకా కొడుకా !

హంతకులు— ఇక నాఁచవాటముకా దదిగో మననాయకుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు.

(సారంగధరునితో హంతకులునిష్క్రమించఁగా తెఱవాలును)

ఏదేము— కొల్లుచాపడి.

(రాజు, మంత్రీ, గురువు, మహాకవి, గిరిగింత మొదలగు పరివారము.)

రాజు— మంత్రీ! ఈపాటి కాచోహికిం గరచరణఖండత మగుంగాఁబోలును ?

గురు— ఇంతనేవా ? గడియక్రిందలనే యాముచ్చట గిరిగి యుండవచ్చును.

రాజు— ఇంతతో మాకేడితులగ నిపుడెంతవేళ?

గిరి— ఆకలివేళగావచ్చెను. (దూరమునజీరకొంగుముడి విప్పి యేమోవింగిఁబోవుచుండినయంతింతంజూపించి) అదిగో చూడఁడాయంతింతగుల్ల చీరకొంగుముడివిప్పి యేమోమిగిల గిఁబోవుచున్నది ?

మహా— (పరికించిచూచి) పత్రమునలెనున్నది ? నహా, కేయంటితో? (పరుగుఁబోయి యుత్తరమునందుకొనిగొల్గిం తతోఁబ్రవేశించును.)

రాజు— ఏమాపత్రిము?

మహా— మహాప్రభో! యెదో యుత్తరముగాఁ దోఁచు చున్నది ?

గిరి— చిత్రాంగదేవి మేకముద్ద గీచినేకాఁబోలు నరంగి తగుల్ల నాచేతికేఁబోయి మానివేసెను ?

రాజు— వైవిలాసమేమి ?

మహా— నాంగిధరిప్రభావగారి దివ్యసముఖమునకు—

రాజు— ఏమిచెప్పుమా ? విప్పించువును.

మహా— (విప్పి) నవమన్మథుడైన సారంగధర పరభ్రువా
తీరి సేవకురాలు చిత్రాంగిరాణి—

రాజు— ఆశ్చర్యమాశ్చర్య మ్మావైని ?

మహా— వ్రాసికొన్న విన్నపములు—

గీ. తావిగల మేల్మీరంగరు ♦ తళుసువాడ
కందెఱుంగని నిండునెల మొ ♦ గంబువాడ
దొడ్డిబేడినమీల కం ♦ దోయివాడ
విన్నపందిదె వలచిన ♦ వన్నెకాడ.

ద్విపద. ఆనవాలంపిన ♦ యదిమొదల్నిన్ను
గాన నూరుచునుండె ♦ గదర వాకన్ను
ఈడుబోడుల మన ♦ మిద్దఱమున్న
పోడిమెఱిగియు నన్ ♦ బొడవెనీయన్న
వామెడకుంగట్టు ♦ వాటినియట్టు
నామదికిన్ లేదు ♦ నమ్ము నాగుట్టు
తరలినచ్చెదమన్న ♦ దప్పదీబోను
మఱినిన్ను గనుకొక్క ♦ మానగలేను
నిదురెఱుంగని కలల్ ♦ నిన్ గూర్చివచ్చు
పదనుముల్కల నన్ను ♦ వలరాజగుచ్చు
గడియలు యుగములు ♦ గాసాగుచుండె
పిడుగు చందమున గో ♦ వెలమోగుచుండె
వేడుగుం దాయె నీ ♦ నేస్తంబుగూడ
తోడక వేగ ర ♦ మ్రోవన్నెకాడ

కాటుక కన్నీటఁ ♦ గలిసినావారిలు

నీటుగరమ్మని ♦ నిన్ బతిమాలు.

రాజు— చాలు నేదీ (ఉత్తరమందికొనిచూచి) ఔనాను. మాకు బాగుగఁ జెలియునీవ్రాత యాదుర్మార్గురాలిదే? (కత్తి యుండిరింతలనిడి) అంటింతా! ఇప్పుడు జరిగినదంతయునిజము రానీ. సారింగధర్ముడు దోషియా? యీయత్తరము నీకెట్లువచ్చెను?

అంటి— చిన్నప్రభువుగారు దోషులుకాకు మహాప్రభూ!

రాజు— మరహరా నేనెంతవాపాత్ముడ నెంతకరుణుడను?

అంటి— ఇది చిత్రాంగిరాణిగారువ్రాసి చిన్నప్రభువుగారి కిమ్మని నాచేతికిచ్చినారు. మహాప్రభూ! కూటికొఱకుఁజేతిన దాననుగదా? గూపెచ్చెప్పినట్లువినకున్న నాతలనిల్చునా? ఇపుడునిజ మొప్పుకొనక విధిలేదు. నన్నుఁ గాపాడెదమన్న మరవి చేసెదను. చిన్నప్రభువుగారు తమ పాపురముపై నాసతోఁజి త్రాంగిరాణిగారిమేడచెంతనిలువఁబడినన్నుఁబాపురముంజీసికొనిరమ్మనిచెప్పఁగా నామాట నేనుజిత్రాంగిరాణిగారికి మనవిచేసినాను. పిమ్మటనాపెనన్నతనిఁ దోడితెమ్మని పంపించెను. అతఁడు నేనంతఃపురమునకు రానేల? పోనీతల్లిగదా తప్పేమనిచి త్రాంగిరాణియొద్దకు రాఁగా నాపె యతనితో నల్లిబిల్లి మాటలాడి తనతోరమ్మని బల్మిపెట్టె నందుకతఁడొప్పకవిదల్చుకొని పోయె నందుకఁబగసాధించుకొనుటకై యాపెమితోనిట్లుపాపముకల్పించి యింతచేసెనుగాని మహాప్రభూ చిన్నప్రభువుగా

రావంతయుందోషులుకారు.

మహా—

గీ. తల్లిపైని వలపు ♦ తగిలెనేనియును న

త్యంబుదాగెనేని ♦ ధరణిలోనఁ

జాపకృతమునకను ♦ భవము లేదేనియు

దేవుడుండె ననుచు ♦ జలియుటెల్లు?

రాజు— అయ్యయో రాజ్యమత్తునకు యుక్తాయుక్తములు తెలియవుగా యెవఁడురా! రాణివాసములేదు గీణివాసములేదు చిత్రాంగినిగొప్పుపట్టి నలుగురీడ్చుకొనిరెండు, త్వరగబొండు. ఆహా! హంతకులికనాకాఘోరవాతా చెప్పెదరుకాబోలును?

గురు— ఆయుత్తరము చదువునప్పుడే సారంగధరుని రక్తమువట్టెకొని యొకహంతకుఁడునిలువబడి యున్నాఁడు. ఎంత పని జరిగెను?

రాజు— ఆహా తండ్రీ! సారంగధరుడా! కలవబిత్తుడా! వరప్రిసాదీ, విజ్ఞాననిధి, జగదేశ్వరూరా (మూర్ఛిల్లుచు) సత్యవ్రతుడా!

మహా— వేరుపట్టుడిని మహావృక్షమువలెబడియేలినవాడుమూర్ఛిల్లినారు. మంత్రిగారూ! వారిశిరస్సునకు మీయంక తలము దాపుసేయుడు.

మంత్రి— ప్రభువుగారు బిట్టమూర్ఛిల్లినారు. మహాకవి గాయకశిరోమణిగారూ! నేడెట్టిఘోరముచూడవలసినచెప్పును. మనమంత పాపముచేసికొన్నాము?

సుబు— ఏసిద్ధుడైన నాచాగ్రామితుని బ్రతికించరాదా ?
గిలి— చిత్రాంగి నుప్పుచాత్రుడొద్యోయవలె నాకుమనసు
వల్లపడవలెను.

మః చూచితరా మంత్రిగాహు !

గీ. మంచుదోగెడు శోణుఁ ♦ ధృములమాడ్కి
కన్నగవఁ గొధ శోకముల్ ♦ గ్రమ్ముచుండ
మార్చదేతెడుఁ బెద్దప్ర ♦ భవకటా ము
డింగిమెల్లవదిడు నిద్ర ♦ భంగివలెను.

రాజు— (మూర్ఛదేటి) హపుత్రికా! యెంత చేసితినిరా ?
యేదీయాశిశు హంతకురాలు ?

గిలి— మహాప్రభూ తాముపంచిన భటులు రిక్తగ వచ్చు
చున్నాను. దీనియొద్దొరగ మెడ్డివేసినదేమో ?

భటులు— (ప్రవేశించి) మహాప్రభూ చిత్రాంగి దేవి చీ
కటిగదిలోఁ దలుపుగడియవైచి పండుకొన్న దెంతపిలవినను వ
లుకలేదు. మేమెంతోకష్టముతోఁదలుపుపగులఁబొట్టిచూడఁగా
విషముత్రాగి మృతినొందినట్లు కానఁబడియె

రాజు— యెదురు దూర్మార్గురాలు తననేరము బయలు
పడునేమోయని తానేముందుగాఁజచ్చెను. కానీ, మంత్రీ, మ
హాకవిగాయకశిరోమణీ. మనమపరాహ్ణంబునఁగలిసికొందము.
కనికరము కన్నకడుపు రత్నాంగియెట్లున్నదో ?

గీ. ఇమ్ము తెలియక పెండిలి ♦ యేలచేసి

కొంటి, నిదోషియగు కన్న ♦ కొడుకు కేట

తెలియనేరక శివవి ♦ భిండుకొంటి

నకట విపరీతదైవము ♦ నష్టద దగమె.

(నిష్క్రమించును.)

మహా—

గీ. తమ్ముచాలిన భర్తంబు ♦ తగదలంచు

దలలనలరించు తమమొద ♦ శుభకుగావల

బూని చాచిననిదల ♦ ముణుచుకొనియె

తాదపంబుల నడుమింట ♦ భానుడొప్పె.

(అనియందము నిష్క్రమింతురు.)

ప్రదేశము— రత్నాంగి యంతఃపురము.

(రత్నాంగి విచారించుచుండ నిలవంతయుపచారము చేయుచుండును.)

రత్నా— అయ్యో నాకొడుకో కొడుకో, నాముద్దుతండ్రి నాప్రాణధనమా నాబంగరుకొండా నానాయనా నామడపుత్రు నుగా నాకేమిదారిరా? నేనెందుజొత్తునురా? చక్కనినాన్న నీకై యెన్నినోములునోచితినిరా నేనెందటివేల్పులకు మొక్కిత నిరా (తలమోడుకొనుచు) సర్వేశ్వరా నాబిడ్డనిగావడవా?

వల—(చేతులుపట్టుకొని) అమ్మా! యోర్పుకొనుచు బల వంతముగాఁ జచ్చిపోయెదరా?

రత్నా— నదలు నదలువలవంతా! నెదిగ్గరగ నేడ్చెదను నే మోడుకొనెదను, నేజచ్చిపోయెదను. నాజెక్కలునట్టుకొనకు మీచేతులతో నానినేనెత్తుకొంటినిగదా? నాతండ్రియేడి నా సారంగధరుడేడినావరప్రసాదియేడి నా సత్యవ్రతమునేడి?

పిందుటివిరా కోడుకా ! నన్నమ్మాయని యింకపిలువవా నా
కనులబడవా ? నేనెన్నిదలఁచుకొందునే వలవంతా ! నాతండ్రి
పురికింటి దీపముకన్న నెక్కువగ వెలిగినాఁడే ? చుట్టవక్క
ములింతచక్కనివానిం జూడలేదన్నారే ? నేనేమి సేయుదునే
యూజీవము పోదాయనే ? ఆహా తండ్రి ! నీవునిరపరాధివిరా
నాసవతికెంత దుర్బుద్ధిపుట్టెనురా ? నాయన్నా నాచంటికూనా
నాకగపడవా ? నీతల్లిదొడ్చవా ? నీపావురముల నెగిరింతు
వురారా ? నాతండ్రినీవిల్లింకెవరు పట్టఁగలరురా ? త్రిలోకశూ
రా యెంతచదువుకొన్నవాఁడవురా నాయన్నా యెంతసత్యసిం
ధుఁడవురా నాబిడ్డా యోయయ్యా యోచీనాన్నా పలుకవా ?
నీయమ్మపై నీకలుకవచ్చెనా ! నామాటకునీవెన్నఁడుంజనదాఁ
టవుకదా ! గొడ్డుదేవుఁడు నిన్నేవెదకెనా ? నాతండ్రి సీతండ్రి
కిసత్యము వోచదాయెనా ? ఆమృత్యుదేవత నాసవతియెంత
పన్నికపన్నేనే వలవంతా ! నీకాళ్ళు పట్టుకొనెదనే వలవంతా !
నాచిన్నితండ్రిని నాకగపర్చవేవలవంతా ! ఏమిసేయుదునేవల
వంతా ! నాప్రాణముపోదాయేనే వలవంతా ! (మూర్ఛిల్లుచు)
యెంతపనిజరగెను ?

నల— ఏమీవిధి యెంతఘోరము చూడవలసి వచ్చెను ?
రత్నాంగిదేవి మూర్ఛిల్లెను. కనికరమీపెనుదు రుబ్బినెత్తురు
చిమ్ముచున్నది. పన్నీరుచల్లినసేదదేటునేమో ? (పన్నీరుచల్లుచు)
అయ్యో ! యీమెబ్రతుకదుకాఁబోలును ? నన్ను బ్రాణమువలె
జూచునదింక నాకెవరుదక్కు ?

రత్నా — (నేనదేత) ఏడైనాకొడుకునాయన్నయేడే నా కనులు చీకట్లు గొమ్మచున్నవి. అయ్యో కొడుకా ! (తిరిగి మూర్ఛిల్లును.)

వల — అహఃకూమరే తెప్పిరియ్యదిరిగియెరగుచున్నది. బాగున్నదికాదెవరో సుమ్మముగొద్దచప్పుడు. (పోవును)

రాజు — (ప్రవేశించి, తనలో)

గీ. అగ్నిసాక్షిత్విమన్ భూను ♦ రాధీవ
నమ్ము దైవజ్ఞులమహూతా ♦ నయమపునై
మడియుఁ జిత్రాంగిదుర్బుధి ♦ నుడువఁజాల
వక్కటా మోహమన్నిటి ♦ కక్కజరులు.

ఆపదలెంతె యాకస్మికములు ! నేడను మాకుటుంబమునకు యమదినమయ్యెను. నాప్రియపుత్రుడిక నాకగపడఁచుదా ! సత్యమెఱుంగనై తి నెంత యవివేకిని. అహా రాజ్యమత్తతా ! నీకెంతయహంకార మెంతయవివేకము ? ఇంతకును నేనేకదా కారణము ? సారంగధరునింగాదని యాచిత్రాంగిని నేనేలకట్టు కొంటిని ? సారంగధరునిపైఁ జిత్రాంగికిఁగలుగుమోహమున్యాయమే. నాపుత్రుడు నిర్దోషియని స్పష్టమయ్యెంగదా ? ఈ లస్సంతయు నాదే. నాయవివేకమే యియిద్దఱి మృతికింగారణమయ్యెను. సత్యసంధుడైన కొడుకన్యాయముగాఁజంపఁబడి నందుకుఁ గనికరము కన్నకడుపు రత్నాంగి యెట్లు బ్రతుకును. కరచరణములు లేనిదేహమునకుఁ వలపోలి నేనుమాత్రమెందుగ ననలెను వీరిందఱుం బోయినపిదప.

గీ. పలచికట్టుకొన్న * భార్య జారిజియోట
సత్యరతునినుతునిఁ * జంపుకొనుట
యాపగాని యిట్టి * యాదఁ బొందిన
బ్రతుకుకన్న జాపు * పామనుఖము.

గనుక యీవాప్తిపజీనన విక్కల్పికి బలియిచ్చుటయేమేలు. సర్వేశ్వరా! యింతవ్రాసెతివా? ఆహా! యదేరత్నాంగి తెంచినచివు? కొమ్మనలె వాడిపడియున్నది. నిదురించుచున్నదా యేమి? కాదు పుత్రశోకాగ్ని దహించుచుండ నిదురెట్టువట్టును? కొడుకునకై యేడ్చియేడ్చి మూర్ఛిల్లినది కాబోలును? ఆహా! సర్వేశ్వరా! యీ పెమ్మతినందలేదుకదా నేనీమెనెట్లుతెలుపఁగలను? పాపాత్ముడ నీపెముఖమెట్లుచూడఁగలను? నారంగధరునీమెకెట్లు కన్పర్చగలను. హరహరా! యీ పెమ్మతినొందుటయేనిజమయ్యెనేని తక్షణమేనేనుంగూడఁబచ్చెదను. అదిగో దాసిపలవంత. ఏమేరత్నాంగి దేవి మూర్ఛిల్లినది?

పల— మహాప్రభూ! అమ్మగారంతసేపు నేడ్చియేడ్చిమూర్ఛిల్లినారు. నాకెద్దియుంధోచకెఁగి నైనఁ బిలుచుకొనినచ్చుటకావలికిఁబోవునంతలోమాపుణ్యమున నేలింపారేయెదురైరి

రాజు— ఎంతచూపద యెంతభేదము? దేవినోట మంచినీ మహాయము నేదదేటునమో?

పల— (నీరుపట్టుచు) అమ్మగారూ! అమ్మగారూ!

రత్నా—(మూర్ఛదేటి) నాచండియేడియేడినాకొడుకు అదిగో ప్రాణేశ్వరుడు (పాదములనొంగుచు) ప్రాణేశ్వరా!

రక్షించుచు రక్షించుచు.

రాజు — (రుమాలుతో కన్నులొత్తుచుచు) వాగ్జేష్వరీ! నేనేమిచెప్పగలను? నేనేమిసేయుచును బాధాత్ముడను హంభకుడను. ముచిష్టమనిరపరాధయను? నిష్కాశముగ నాదుర్మార్గురాలిమాటవిని వానిండుంపించితిని. హరహరా! విషయిట్లుండె.

రత్నా — నాకొడుగో కొడుగో నీతండ్రివచ్చెనురాచూడురా నీతలిదండ్రులనోదాచుకరా వాగ్జేష్వరా ముచిష్టమనిరపరాధిగా చంపబడెనా? మఱిమనయొద్దకురాదా మనకంటబడెదా?

రాజు — అహతండ్రి! యెంతపరాకృతిగలిగి యెంతతత్వసంభుడవు? నీన్నారక చ పించెనుకేమనకొంటివో నేనేంరదోహుడ నె తమరదృష్టమంకుడను? దృష్టచిత్తాంగి నపాపమునకు దగుట్టునుభవించెనుమా నాయనా యిదినిన్నెట్లుమాడగల యాయ నీతలిదండ్రులునీ కైవలవించుచుంటిరెందుటివిరాతండ్రి!

రత్నా — (తనలో) అయ్యో నాప్రాణవాధుడెంతదుఃఖించుచున్నాడు. నేనిం నీతనినోదార్చియెడలగోచుమూడును. నాకొడుకుకన్నను మఱియు నీమూలలోకములకన్నచునాభర్తయేకదానాకెక్కడు? (ప్రకాశము) ప్రాణేశ్వరా! సరిసూర్యమా స్త్రీలె తాముగూడకొకించెదరా? మనమత్సల్లియే శాపముచేసింటిమో యిట్లుకట్టిడిచెను. విధిచాగ్రిలుతనక

కృత్యం యాచచ్చిననారతిలన నిశయయ్యెను.

రాజు— పో శిష్య! యుద్ధప్రదర్శనకును నీకింతదుఃఖమునకును నాయుచిచేకచేకాణము? నీనింత బ్రతికి యీ ఘోరశోకమున హింసించాల నయ్యోపు శ్రికా!

సీ. కాంక్షలో దీనుఁ డగు దయాశాలి

పక్కటా యుంటివే డిక్కమాలి

మరవార జూడెక డ శూర నిమగ్నలం

బేస్సుఁ గార్లు వ చించినాన

పతత మందస్మితాం చిల ముఖకమలప

దున్నాన జంతువుల్ నిన్న నమల

కలనైఁగల్గవ డి అనితండ్రినందు ని

న్నెంచకూడక నటి కించినాన

నిరపరాధివి పుత్రకా నిన్నుఁజంపి

ధర్మమెఱుంగక లోకనిం దలకొడియిడి

దక్కియిండిన వాడేహ మక్కటకట

బెన్నుచిక్కిన పరికిన్న వృథయిఁగాడె.

ఇంక బ్రతికి యీ ఘోరశోకమున హింసించాల నిక్కత్తికి నాజీవనముబలియిచ్చి సుఖించెదను.

రత్నా— వలదునలకు పోనేశ్వరా! వేటిధైర్యశాలును తామిట్లు జాలి గుండదగునా? విధిక్రమెంతటివారికిం దిప్పనగునా? మించింది తలంచనలదు చూడకు. ఇంకదాననునది నింగన్న తల్లిని నేనుఁగూడ నైచకొంగెఁ గామ్ము దిగులొంద నేల నాత్మహత్యమిగులదోషము లోకములో నపకీర్తి. ఎవరిగ

తికి వారేకారణము. సారంగధరుని మృతికే దాముకారణమను
తలంచడగదు.

రాజు—

గీ. ఓర్మిగొన కల్పమున్ లాగు ♦ చున్నకొలఁది
బెదురురెట్టింది విచ్చల ♦ విడియగాధ
మండుఁ దనికొతుతో మిప్పు ♦ జెప్పుదుగుట్టి
మటుల నాశోకమింతతో ♦ వాగఁబోదు.

భటు— మహాప్రభూ! యేలినవారి దర్శనమునకై చిన్న
ప్రభువుగారింగొంపోయిన హంతకులువచ్చియున్నారు.

రాజు— హరహరా నర్వేశ్వరా!

గీ. అడవిలోపల నడురేయి ♦ యందుకారు
గొమ్ము యాకస్మికముగ బెం ♦ గాలిఁబువ్వ
వానఁ గొఱిదువాతిన ♦ వానిమీఁదఁ
బిడుగువలెఁ బుత్రమృతివార్త ♦ విందునేము?

రత్నా— అయ్యో నన్నుగన్నతండ్రి నాచంటికూనా నీ
వుస్వర్గమందుంటివా యికనీకాకలి దప్పికలులేవా? సుకమా
రమైన నీయొడలు నేలకప్పగించితివా? నాకొడుకా కొడుకా.

హంత— (ప్రవేశించి) సజీవులై చిన్నప్రభువువారున్నార
తనికేయపాయమును లేదు.

రాజురత్నా— సంతోషము సంతోషమెంతధన్యులము?
మాతండ్రియేఁడి యెల్లుచంపుటమానినారు నిజమే నిజమేయో
హూదేవుడెంత మంచివాఁడు?

హంత—మహాశ్రభా! సంశయించవద్దు హాయిగఁజిన్నప్రభువువారు బ్రతికియున్నారు. తమకొక్కరికిఁదప్పఁబట్టణమంతటికినిఁజిన్నప్రభువుగారు నిదోషు విస్పష్టముగఁదెలిసియున్నది. మానాయకుఁడు మాతోనిన్న నే యీవిడముచెప్పినాఁడు. చిన్నప్రభువుగారు మమ్మెన్నోవిధములఁదమ్ముంజంపుమని ఒక్కపెట్టినారు కాని చూచిచూచి చంద్రునిసెంటి యీతనిఁజ పుటకుఁజేతుఁటలైనను. మాయదృష్టమ్మన నింకలో సత్యము తనంతటనేబయలుపడెను. గనుక నిప్పురిముతో నేలినవారి కీక్షేమవారతఁ దెలుపవచ్చితిమి. మమ్మరిక్షింపవలెను.

రాజు శ్రీ రత్నా— మీరు హంతకులు కారు మావారికి వేల్పు. ఏడీమాయన్న ?

హంత—ఉత్తరపుటడవి పూచోటలోఁ దాముండెదమని యుఁ దమతల్లిగారికిని సుబుద్ధికిని దమయునికి తెలియవచ్చుమని యు సెలివిచ్చిపోయిరి.

రాజు— సరియే మీనల్వరకు నాల్గుకేలు బహుమతి యిప్పించెదములెండు. మంత్రికిని, మహాకవిగాయక శిరోమణికి క్షేమవారతఁసెప్పి తక్షణమే యిటకురమ్మనెడు.

హంత— చిత్తము. (విష్కరిమీతరు.)

రత్నా— జీవితేశ్వరా! దేవుఁడెంతటి కరుణాశముదురైన మంచువలె సంతోషము న్మాయమయ్యెంగదా? నాతండ్రిని నశ్వముకాపాడెను.

రాజు— బోను నిజమెఱుంగుటకు మానవుడన నెంత ? ఆహా! సత్యస్వరూపుడగు నరమేశ్వరుడంటు యెంతస్పష్టము?

గీ. ముఖపు నీటిలోన ♦ మునియూపిరియాడ

కున్నచూడ్కి నిడమ ♦ నొందుమనకు

నిపుడు పైకేదెలి ♦ ననగిదిసంతోష

మద్యైః బరమసాధ్య ♦ హరునికృపమ.

రత్నా— నాతండ్రిన్నాకనులారఁజూచునటకును నాకు నమ్మకములేదు. ప్రాణేశ్వరా కటాక్షించి విచ్చేయవలయును.

రాజు—సంతోషమే ప్రాణేశ్వరీ! నగరునలంకరింపించినమస్తపరివారముతోమఱియునేగురము. దేవుడనుగ్రహించినాఁడు మనకేఁగిఁజింతయును లేదు. అదిగో యీవారణశైలిసి కాఁబోలుసంతోషముతో గిలిగింతపాడుచునాడుచువచ్చుచున్నాఁడు.

గిలి—

ఏకతాళము—బ్యాగురాగము.

ప॥ చిన్నచోభువుమాడక్కె మామికోఱత-

యో- చెల్లొక్కిపల్ల నీవాటనేఁబాట॥ చి॥

ర॥ జొరయెండ గాయక నా- ద్యుడనేగఁబోరా-

మా- చందురునఁజించు ॥ పారిగారిమారిగపామగామరీగసా॥ చి॥

అ॥ నేరమంచినట్టి కల్ల - మారిషముగోరె॥

నిక- నిజముమామఁ దేలె॥ చిన్న॥

గీ. ఆకలింగొను కడుపున ♦ కన్నమునలె

గొలుడువాటిన మేనికే ♦ గుండటిపలె

దురదగొను చెడితిండ్లూరి ♦ తిరుపగింపి

వీ కుఁజేపునునాయొక ♦ పేటవాతా.

పెద్దస్రిభువుగారికిఁ బెద్దనేను నమస్కారము.

రాజు—

గీ. నాదుప్రభుఁడయ్య నా ♦ మోదకము
నాకుబ్రతునఁ వెనె ల ♦ నాదుకనులఁ
గన్నపురివారుమాపు నా ♦ యన్నబత్తికి
యన్నవార్త చెవలవిందు ♦ వొనరుచుదువొ.

క. మిమ్మునెగబాఁగికి స్వగము
గొన్నటు సంపూర్ణశక్తి ♦ కొమరారినటుల్
చిన్నన్నజేమనాత్మకి
బెన్నెన్నో జోకతిగ ♦ లేపుంజూపెన్.
పెన్నవననేమిరా ?

గిలి— ముచువటికంటె వరకంతెసం బెరుగలేవా నాకు

బుద్ధి.

గీ. కానికోకలబద్ధురా ♦ కాసితిండి
గాడివల నాయమాదల ♦ కేడిబదులు
గోరుమంగలి కన్యాయ ♦ మూరునటులు
బూటకపుతొర్పుగుల్లకు ♦ బురువువట్టె.

రత్నా— నాయన్నయెందుడెనురా ?

గిలి—

కాఫీ — ఖండగతి.

ప|| కుడియెడమలఁదిగిరిపొద్దానాథ - పడికిసత్తము గాయవద్దా!

ఉడు - బోతఁటింతబద్ధదాని - కుండెరామొక పెద్ద!

హేహి మణిచిన్న ఈఈ- అదివడికచారిమునాయోద్ధ॥ కు॥

౧. మిన్ను ముప్పుచుగల్గిపోక్కెలుగ- గొన్న మమ్మి విసము మెక్కెలు

గన్న పొక్కిలె బెంపెక్కెనూ- చిన్న పభుపుమాకుకె, ॥ కు॥

౨. గాలిపంటిది నాదుమాటయెల్ల- కంపులింపున నైచునైట॥

మే న చేహుకొనియె- నూలూ నీ నాట నేహు॥ కు॥

ఉత్తరపుంకవి పూ. నోటనో బోహతప్పిన బెబ్బులిన తెజిన్న
ప్రభువు నున్నారెం చూచినటేకేవిన్నానట. దధిగిగిథోం.

రాజు— ఓరీగిలిగింతా ! నీవుచూస బ్రాణముపంటివాడవు
కోరుకొను మెద్దియై నిచ్చెనము ?

గిలి— ప్రభువుకునుకగోరుకొమ్మనెవరు సరే యీమేడ
నాతలకెత్తగలరా ?

వల— మహాప్రభూ! అదిగోమంత్రీ గారును మహాకవిగా
ముకిశిరోమణిగారును ఎచ్చుచున్నారు.

రాజు— గిలిగింతా! నారంగధరునియొద్దకు రత్నాంగిదేవి
బుందలముతో నీవేగుము.

మహా—

గీ. ముందువలె భూరిపంతొప ♦ ముదిరీక

యిప్పుడొడోకిదొడవగు ♦ నెండవగిది

నేలికొల గన్నగవయందు ♦ రింపుయీలు

మందెగుళు మాకు నే ♦ తోత్సవముగ.

రాజు— మ-త్రీ! మహాకవిగాయ ముకిశిరోమణీ నేమచూకు
వ్యాధిదోలగినట్లుదుర్మార్గురాయతనంతటా తానేచచ్చెను. మణి

[illegible]

మంత్రము—మహావ్యసా యేరివం యాహి ససామిగ
స రేల్లయి నలంకిరిగబడను.

చిట్ట—సంబోధించు కంఠ చిన్నవానిచో స్పృహవృత్తము
(అదిబిజును విష్కొట్టుదురు.)

శ్రీ మతము— ఉత్తరపుటపదిపూదోలు.

(సారింగభూడు పాడుమప) కేకించును)

జంజా టి—ప్రశ్న గతి.

6. అగణనీయగామా - యశ్శబ్దోకనా నుకా.

జం ఎల గిన్నతంక్రీ - సాధుసౌఖ్యదాయకా॥ అను॥

౧ కి చురు గానరా - నిమ్మ స్యాండుడెప్ప!

గానలోలావేనేఁగఁ - గావరా రామాయప్ప॥ అను॥

౨. దేశ మోహమాద్భుతా - దివ్యజ్ఞానమారా

దాహాపశ్యశరీరా నీ - యుక్తిబయలునేయరా॥ అను॥

ఈ కారణము వల్ల, చివరికి జరిగినది గత్యంతరము. సకలమంతరాత్మ్యము

సాగవిమలః ఘోషకః • పఞ్చ దయాంబుధి సర్వజీవనా

ధార యోగోపచార క్షేమం ♦ ధన్య వనీయచరిత్ర) భక్త మం

దార మహేష్వరా నిజము • దాచక తెప్పర నాదుతండ్రికి.

హంతులు శిశ్నోనిశముల బోధి చిను విను న్మృగి
నరు. ఈశ్వరును హంతులకు నామక బోధి నామక నిరీడు
నామక బోధి నామక బోధి ని? నిమగ్నార్థిహంతులు

నామృతివారణబొంకెద రంతతో నాయయ్యకును మఱియునా
దుష్టచిత్రాంగికిని సంతృప్తియగును. కటావిధి నాజీవితకాల
ముగ్ధ డుణ్ణమైన నొంటిపాటెఱుంగని నాకిపుడెంతపట్టె. రాజే
బీద బీదయేరాజు. స్థితులు కట్టుచున్నవలవంటివి. ఇదిగోనేని
పుడుప్రతిజ్ఞసేయుచున్నాను. మాతండ్రిగారికొకవేళ సన్మయు
తెలిసి నన్నుబిల్వనంపినను నేనిం రాజన్ధాన మొల్లకుంటరూఢి.
ఈమోక్షదేహాకినై యచ్యుతదోషమెఱుంగని వనంబులంగున్న
రుచున ర్వేళ్ళరుంబాడుచు నాత్మరాముండనైవిహరించెన నది
గోచారిమిత్రుడు సుబుద్ధికన్నుపండువైనచ్చుచున్నాడు. ప్రి
యమిత్రుడా (కొంగిలించుకొనుచు) ఓహూ సర్వేశ్వరుడు
దియాసముద్రుడు ?

సుబు— నేనెంతయదృష్టవంతుడను. తిరిగి యేలిరవారిం
జూచుభాగ్యమిట్లుననుకొనలే దింకియు సత్యస్వరూపుడగు స
ర్వేశ్వరునికృపకదా ? తామునిరపరాధులని పెద్దప్రభువుగారికి
విశదమైనది. అదుష్టచిత్రాంగి యదేమోకాని విషముతాంగి
చచ్చెను. తమ్మహంతకులు విడిచింతుకుండమతండ్రిగారపా
రామోదమంది గుపురు సపరిచాముగా మిమ్ము దోషొన
వచ్చెదరు.

సారం—నాబ్రతుకుకన్న నొక్కొక్కడంతోషుచుయ్యగారు
నన్నునిరపరాధిగాఁ దెలిసికొనుటకదా ? సుబుద్ధి! నేనింకఁబుర
ము జొరనొల్లక వనంబుల నాత్మరాముండనై విహరింఁబ
తిజ్జఁబట్టినా డెఱుమా ?

సుబు — ఆహా పరమేశ్వరా! యేలినవారు సత్యసంధులు. వ్రోత్తిష్టతిరుగనొల్లరు. నేనుమిమ్ము విడిచి క్షణమైనబ్రతుకైనానా మీతలదండ్రులిదివిని యెట్లునై చెప్పరు? తామెంతవని తలంచి నారిట్లు? అగునా?

సారా — పాణితుర్రా! వినుము. నాకడబెండ్లిగాక ముందేస్తీస్వభావమున్నట్లు చెనది. ఇకనిట్టిదుష్టసంపర్కముతోసంసారకూషములోఁదెలిసి యుంబడనేల? ఈశ్వరునింబాడుచుదోసమోటుంగని వనంబుల నింక మిగిలిన కాలముం బుచ్చ నిశ్చయించితిని.

సుబు — తామిట్లు నిశ్చయించినపుడు తమ తలిదండ్రులు గూడ నికరాజ్యమొల్లక వానప్రస్థాశ్రమము గైకొంటనూఢి. మఱియు నేనుగూడసిద్ధుడనై యేలినవారనాశ్రయించెదను. భోగములందునాకుఁగూడ విరక్తియొదవెను. వలయునపుడు సంసారముత్యజించుటకై చిరకాలముక్రిందటనే నాతలిదండ్రుల నొప్పించితిని. యదిగోయూదలముపై మీతల్లిగారునచ్చుచున్నారు నేనాపొదచాటునుండి తిరిగి దక్షిణముచేసెదను.

(నిష్క్రమించుట.)

గిరి —

ఉత్తర దేశ శ్లోకవి — ఏకతాళము.

ప॥ గుల్లరా యంటింత - గుల్ల పెంకెజెల్లగా|

చాకిబల్ల - నాకునొల్లరా॥ గుల్ల॥

౧. ఉన్నది తంటరికమున్నది - యింటికిరమ్మన్నది|

కంటబడుచున్నది - యెంటిగాఁదాఁజున్నది॥గుల్ల॥

.. కక్కరా చూపునఁజుక్కరా- వట్టక్కురా మాయ!

తోక్కరా క్కు పొకె రా- కసము గొక్కరా! ఏ

దేవా! నిన్ను; ప్రకాశింపఁ జేయఁగలము. పాప
రము నెఱుంగునది యెఱింగింపఁగలము. ముగ్ధుగారు
పెచ్చెఁగునున్నరు.

రత్నా-- (చికిరి వి న రంగరమ-మామి నుచ్చగించుచు)
నాంబు! మేముతయస్మత్తంతులము? అని నీవు-చిల
లమును నుకొనలేదు. నీవు నిరపరాధిని మీరెం డిగాఁకి స్ప
ష్టమెనది. నాన నానతి లనకుఁదానే విషముగొల్పిచ్చెను.

సార-- అమ్మా నాబ్రతుకక నే న్కసంకోపము
చాయయ్య నిము తెలియుటనుమ్మా.

రత్నా-- అమ్మానా'ండిగి నీవునవ్వసాదివి'లేదనఁగల
డవని చేయఁజేసిండు నే నుచు. చింతింపఁగొని
గూడనియడంక మో గమ్మకము కలకలఁచుటను నా చ
చ్చిననానతి యట్లుచెఱపిండుని, పోసి యింత' ను మనల
టిదేవుడే వలఁగఁపాడిగాఁ.

సార-- అమ్మా నీయొప్పుకన్యకలాలి నొడవినవాంపు
టని నుసూ. కాచుంట్టవానికె'లగీమకగులఁబొడము
యపుడు నేనొ నిశ్చయముచేసతిని. నాదొకకొరిక చెల్లింబు
న్ని ముచిచేసికొనెదను.

రత్నా-- అక్కటా నాచంటికూనా నీకడ్డా? కోరుకొను
మెదియడిగి నిచ్చెదను.

సారం— అమ్మా నీవుసార్వభౌమదేవతల సర్వజ్ఞురాలవు చిత్త
గించు నిష్కామచరణము చర్చిత చర్చణముగాఁదోచుచు
న్నది. ఎక్కడనో నీయట్టిపుణ్యాత్మరాలిందపు సంసారమంద
టికి దుఃఖభాదము.

రత్నా— నాకుమాత్రముకాదా నాతండ్రి సంసారమంద
టికిని దుఃఖకరమే. చెప్పుమెందుకిట్లు వైరాగ్యముపల్కుచున్నా
వు నీవుపసికూసవుకదా ?

సారం— అమ్మా సంపదలు మోహకారణములు. కాలక
ర్మము లెట్టివారికి ననిశములు. కావున నేయతినై కాలముగ
డుపఁబ్రతిష్ఠింపఁజేసి (పాదమాలపైఁబడి) తల్లి నీవిందులకు సెల
వువయనేయఁతిమిదు.

రత్నా— కట్టనాఁట్టి నీవిట్టివృత్తిపట్టదగునా ? మనవం
శమున కెల్ల నీవైక్కడవేకదా యాధారము ? పోనీ నాయన్నా
నీవేలాగునైన బ్రతికియున్నావు. వీజ్ఞానివి. నేనునీమార్గమున
కట్టురానేల ?

వల— అదిగో పెద్దప్రభువుగా రెండఱిశోనో విచ్చేయు
చున్నారు.

రత్నా— నాతండ్రి నీవేయాశ్రమమందున్నను నేబ్రతికి
యున్నంతవఱకు నాకంటఁబడుచుండ వలెనుజుమా ?

సారం— నేనందున్నను దఱుచుగాఁదమపాద సందర్శనము
నేయుచుందును. (రత్నాంగివలసంతలు నిష్క్రమింతురు.)

గిలి — నందనముస్సామీ! నేనుమీకు శిష్యుడను. నాకు పదేశించరా? మనపాపురములకుంగూడ యత్యాశ్రమమిష్టిం తమా? ఓసుబుద్ధిగారూ! పాపలోనుండి తెలు బయలుదేటు చున్నారా?

సుబు — నాకంతయు వివరముచున్నది. పతివ్రతాశిరో మణులుగాన మీతల్లిగారు సెలవైసంగిరికాని యొగులకిట్లు పు ల్కరిమోహము దెంచుటశక్యమా? మీతల్లిగారు సాక్షాత్తుం బార్యతీ దేవియకాటరూఢి.

సారం — అదిగో మాతంజిగారు (నిలుచుబడి) యేలిన వారికి నమస్కారము.

రాజు — తండ్రి సత్యమెఱుంగనేరకనీకొనర్చినయవజ్జతకు నన్నుమన్నింతుము.

సారం — ఏలినవారిని నేనుమన్నించుపాటివాడనా? ఇం తకుముందెల్ల నన్నుంబ్రోపడిముగ్గుచుపారుకారా? విధి నిశమున దెల్లియనుకొని చనినందుచకింతవచ్చెను.

రాజు — ఆదుర్మార్గురాలు తనకుదానే చచ్చెను. నీసత్య ము నిన్నుఁగాచెను. వాంఛి హంతకులుకారు మాపాలిటిసె ల్పులు. ఆహా సత్యము శిక్షనంటదుకదా?

మహా —

గీ. సత్యమననెద్ది యానంద * నిత్యపదవి

నిర్మలము పందియముబొంద * నిదళయమ

సుబు—

॥

పాటిగను నెద్ది మత్స్యియ ♦ పౌభు తెఱంగున
గిలి—

వాటకంబెద్ది యంటింతు ♦ బూటకమున.

రాజు— ఆహా సుబుద్ధివాక్కు. సత్యానందఫలభాక్కు.

మంత్రీ— మహాప్రభూ! వరప్రసాదిగాన చిన్నప్రభువుగో
రికన్న సత్యమైనై ర్యములులోకములోనెందైనగలవా ?
సారం—

గీ. ఏమిదక్క సుబుద్ధిలే ♦ కీసరునకు
గిలి—

వశతకుంజోగు నీవెట్టి ♦ వానరునకు

సుబు—

సుహృదులకు మేటివికలత ♦ జూపు తెంపు

మహా—

కన్నవారికిఁలోబడి ♦ కన్నపెంపు.

సుబు—

కా. దక్కన్ సత్యయశంబు

సారం—

సిద్ధగతియున్

రాజు—

♦ దక్కన్ మధస్తోత్ర

గిలి—

మృ! ప్సెక్క స్తల్లకుగల్లకున్
మృ—

జెవని పే ♦ రక్కెన్ జిత్రంబులన్

రాజు—

జొక్కెన్ దబ్బునిండె

సారం—

స్నేహితులకు ♦ బ్బుజూపె సంతోషమున్

సుబు—

జొక్కెన్ పగ్గి యభీష్టవస్తువులకున్ శివంబుగల్పించుచున్.

రాజు— మహాకవిగాయకశిరోమణి పిన్నయేషెదన్.

మహా—

గీ. శాశ్వతపరికృతిలోన బీ ♦ జంబుజాడఁ

బుద్ధతంబట్ట పిన్నగాఁ ♦ బోలుఁబెదన్

పిన్నదీపంబు కొనియిం ♦ దున్నగుణము

గన్నయటు పిన్నలోబుద్ధి ♦ ఘనతమాపు.

రాజు— సత్యవంతునిముగ మెన్నఁచునైతిఁజూపదుకదా?

మహా—

గీ. నెనరు దిట్టదనము నోర్పు ♦ నిర్మలతయు

నిశ్చలతఁగూడటస్థత ♦ నియమిగతిఁ

జెందఁబ్బయి సుస్థితి ♦ మంచివాక్కు

సతి వంతుని యాస్యల ♦ డేఁములిక్య.

గిల్లి—

గీ. దొంగతనము సిగ్గు ♦ వెంగలిసనమును

వగలు పెగలు పొగలు ♦ వలుపు సొలపు

గొలుపు కన్నఁగవయిం ♦ గొంపెనన్నలమాట

కన్నబోతునుభును ♦ వెల్లెండు.

రాజు— మామనసు పక్కమైనది. ఇంక నీకక్షింభరిత్వపు దంభము, న్యాయముగనుగొనం జాలుదువునునధికారగర్వము. మోహమునకుఁగల యంధత్వము మాకుఁదేటవడినది. చర్విత చర్వణసంపదలింకనొల్లము. మహాకవిగాయకశిరోమణీ మంత్రి మేమువానప్రస్థాశ్రమముం గైకొందుము. చిరంజీవి సారంగధరుడు వయోవంతుఁడు. రాజ్యభారము వహింపఁదగును. శ్రీ ఘ్రిముగ మాయభీష్మము జరుగవలయును.

మంత్రి— తిలినశాఠిం జిన్న నాటనండియు గనిపెట్టుకొని యాస్థి యీ పెద్ద సేవకునికింగూడ మనస్సు లొకకంఠులవిరక్తి చేరదె. నాబిడ్డఁడునుబుడ్ల మంత్రిగానాస్థానంబున నియమింపఁబడఁబార్పించుచున్నాను.

గిలి— కవిగాయకశిరోమణిగారూ ! యింకను మీమనసు పక్కముగాలేదా ? ఘోడలు గోడలు కోటలు పేటలు బోటలు గోటలు సంతస్తుతీలులేదా ? పొదలు తుప్పలు గుట్టలు పుట్టలు వణికంపఁజనరాదా నాకుంగూడ వైరాజ్యముబుకు చున్నది. వద్దన్న బెండ్లియన్నట్లు నాకీవేడిభోగములేల ?

మహా—

నీ చిలుకాల్ప జెల్ల, జలబాటు సెలయేటి

నీటిపై లకుముకి ♦ దాటుదూచి

నానాట నలవాటు ♦ బూనిమెల్లనజేర

వచ్చుజింకల కూర్చి ♦ పాటుదూచి

మడుగులఁజెఱలాడి ♦ దెడిదపుటొడ్డల

చోలయించు శేనుఁగు ♦ పోతుఁజుచి
 నీ స్వముగ్గునుచు ♦ దొడ్లప్రజలతోడ
 నాటాడు చెంచెత ♦ నీటుమా
 బ్రహ్మసముద్రముచు ♦ శరారి ♦ వనములందు
 బలురకంబుల పిట్టల ♦ పలుకుకును
 సర్వముగట్టుచు జెట్టుల ♦ పట్టలందు
 బద్ధములువ్రాయు భాగ్యంబు ♦ పట్టునెపుడు.

రాజు— తండ్రి సీపురాజ్యపాలనమును స్వేచ్ఛానుసారము
 గాఁచునునది.

సారం— ఏలినవారు కటాక్షించెదరేని నాదొకకోరిక.

రాజు— కోరుకొనుమెదియైన నీకడ్డా తప్పకచెల్లించెదను.

సారం— సగ సారంబిడి నెల్లక వనంబులసిద్ధగతిజంతుబుకుఁ
 బ్రీతిఁపూనితిని.

రాజు— సత్యసంభుడవు పరీక్షితిరుగనేర నక్కటా సీత
 ల్లియితివిని యెంతదుఃఖం చునో? ఎందుకట్లు తెలఁచితివిరాచిన్ని
 తండ్రి? ఇంకి రాజ్యమెవరు వహించఁగలరు?

సారం— మాతల్లిగారు సెలవిదినఱకే పొందితిని.

సుబ్బ— (తనతండ్రింజూచి) నాకిదివఱకమ్మయు మీరును
 జేసివివాహములుచెల్లించుకొనెద విష్ణునిగటాక్షింపఁగోరెన.

మంత్రి— సారంగధర ప్రభువుగాను సీపురుకీరములువేళ
 య్యచు మనసులొక్కటియేయని యిదివఱకేప్పడుము.

రాజు— మంత్రీ! సిద్ధగతికేగు పుత్రులను వారింపఁదగు. మాకీచిన్నవాఁడు పుట్టకమునుపు చంద్రిమాశుని దత్తత చేసికొనుట మీరెఱుంగుదురుకదా? అతనికిరాజ్యమప్పగించి యతనిప్రాణమిత్రుఁడగు మీపెద్దకొడుకు కార్యదర్శిని మంత్రిగా నియమించునది. సరియే బాలకురారా! చక్రవర్తులుగనుంట కన్న సర్వజ్ఞులగు సిద్ధులగుటగొప్పకాదా? మంత్రీ! యీవ నమునందే మేమువానప్రస్థులమై యుండెదము. మహాకవిగా యకశిరోమణీ! మనయందఱికిట్టి నెరాగ్యసంపద గలుగఁజేసి సకలమేష్వరునొక్కమొగి మనమందఱముంగలసిపాడి మఱియు సాయంకాలకృత్యముల కరుగుదము. (అందఱుపాగుదురు.)

సురట—మిశ్రిగతి.

శ॥ శత్రుస్వరూపా జగదేకదీపా- సర్వేశ్వరామాకు సజ్జానమీరా।

అ॥ స్తుత్యచరిత్రా శుద్ధివైరాగ్యంబు- నిత్యంబుకాపాడినిశేయసమిమ్ము॥

౧. అన్నిలోకములకు నాధారమగుతండి- సన్నతముగమోక్ష సంపదలీరా।

నిన్ను వేడివాము నిఖిలాదికారణ- మన్నించినిభక్తి మాద్యముచూపుమో॥స॥

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

భరతవాక్యము.

ఈ. చైరములేకయెల్లపరిజ ♦ వర్ణలుగావుత విద్వైలైఁదెం

పారునుగాత సశ్యమున ♦ న్యాయతల్చరియింతుగాత వే

సారి సగుస్తధాన్యధన ♦ సంపదమీలునుగాత యీశుఁడున్

వైవరవిహర బీషసము ♦ స్వావైతకోటికిఁ దెట్టుగావుతన్.

మంగళము

(శ్రీ) కృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషా

, ముద్రాబున్న

మ ద్వి ర చి త గ్రం థ ము లు

1. కాశీయమర్దనము (సంస్కృతమునహరికథ)
2. కంచనధర్మము డిటో
3. పారిజాతాశహరిణము డిటో
4. కాశీశతకము (సంస్కృతము)
5. యదార్థరామాయణము (6 తెనుగుహరికథలు)
 - (1) శ్రీరామజననము.
 - (2) నీతాకల్యాణము.
 - (3) పాదుకాపట్టాభిషేకము.
 - (4) శ్రీరామసుగ్రీవమైత్రి.
 - (5) హనుమత్సందేశము.
 - (6) సామ్రాజ్యసిద్ధి.
6. దంభపురప్రహసనము (తెనుగునాటకము)
7. ప్రిస్తావక సంస్కృతాంధ్ర సంగీత పద్యప్రబంధ విశేషములు
8. నవరసతరంగిణి (పేర్కొనబడిన కాళిదాసుకవిత్వముల లోనివిశేషముల కాంధ్రీకరణము)
9. శ్రీరామచంద్రశతకము (సంస్కృతము)

నాయుత్తరశాసనముల వర్ణనము

గ్రంథములు.

1. అంబరీషోపాఖ్యానము	హరికథ.	రు. 0 8 0
2. గజేంద్రమోక్షము	డిటో	0 8 0
3. మార్కండేయోపాఖ్యానము	డిటో	0 12 0
4. హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము	డిటో	0 12 0
5. దుక్కిణీకల్యాణము	డిటో	0 12 0
6. పృథ్వీదోపాఖ్యానము	డిటో	0 6 0
7. శ్రీజానకీశపథము	డిటో	1 0 0
8. సావిత్రిపాఖ్యానము	డిటో	0 12 0
9. భీష్మచరిత్రము	డిటో	0 8 0
10. శ్రీకృష్ణజననము	సంస్కృతము.	0 12 0
11. బాటసారి	తెనుగుకావ్యము.	0
12. నూర్గంటి	డిటో	0
13. పారంగధర	నాటకము.	1
14. తారకము	సంస్కృతము.	0
15. సూర్యనారాయణశతకము		0
16. ముకుంద శివ సత్యవ్రతశతకములు		0

